

ORTAK MALLARIN YÖNETİLMESİNDE

PİYASA EKONOMİSİNİN ROLÜ

Erhan ÇELİK

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Prof. Dr. İsa SAĞBAŞ

Haziran, 2015

Afyonkarahisar

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

ORTAK MALLARIN YÖNETİLMESİNDE
PİYASA EKONOMİSİNİN ROLÜ

Hazırlayan

Erhan ÇELİK

Danışman

Prof. Dr. İsa SAĞBAŞ

AFYONKARAHİSAR 2015

Bu Tez Çalışması BAPK'ça Desteklenmiştir. Proje No: "14.SOS.BİL.09"

YEMİN METNİ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “**Ortak Malların Yönetilmesinde Piyasa Ekonomisinin Rolü**” adlı çalışmadaki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik ilkelere uygun olarak toplanıp sunulduğunu, bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçlara atıf yaptığımı ve kaynağını gösterdiğimi beyan ederim.

11/06/2015

Erhan ÇELİK

TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜ ONAYI

JÜRİ ÜYELERİ

İmza

Tez Danışmanı: Prof. Dr. İsa SAĞBAŞ

.....

Jüri Üyeleri: Doç. Dr. Gülsüm Gürler HAZMAN

.....

Doç. Dr. Hakkı ODABAŞ

.....

Maliye anabilim dalı tezli yüksek lisans öğrencisi Erhan ÇELİK'in, "**Ortak Malların Yönetilmesinde Piyasa Ekonomisinin Rolü**" başlıklı tezi 11/06/2015 tarihinde, saat 14:00'te Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, yukarıda isim ve imzaları bulunan jüri üyeleri tarafından değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Ahmet YARAMIŞ

MÜDÜR

ÖZET

ORTAK MALLARIN YÖNETİLMESİNDE PİYASA EKONOMİSİNİN ROLÜ

Erhan ÇELİK

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI

Haziran 2015

Danışman: Prof. Dr. İsa SAĞBAŞ

Göl, sulama sistemi, avlanma sahası, balık rezervi, orman, ve meralar ortak mallara örnek gösterilebilir. Genellikle ortak malların yönetimi devlet tarafından yapılmaktadır. Piyasa ekonomisi ortak malların kullanımında başarısız olmaktadır. Bazı istisnai örnek uygulamalarda özel sektör ortak malları yönetebilmektedir. Antalya Alanya’da balık rezervinin kullanımı ve Sinop şehir içi trafik yönetimi Türkiye’de özel sektörün ortak malları yönetmesine örnek olarak gösterilebilir.

Bu çalışmada Alanyalı balıkçılar ve Sinop’ta yaşayan kişiler ile mülakat ve gözlem tekniği kullanılarak, ortak malların yönetilmesinde özel sektörün başarılı olup olmadığı araştırılmıştır. Bulgular, ortak malların (Alanya’da balık rezervinin kullanımı ve Sinop şehir içi trafik yönetimi) piyasa ekonomisi tarafından da başarıyla yönetildiğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Piyasa Ekonomisi, Kamusal Mallar, Ortak Mallar, Kamu Ekonomisi, Devlet-Piyasa İlişkisi.

ABSTRACT

THE ROLE OF THE MARKET ECONOMY IN THE MANAGEMENT OF COMMONS

Erhan ÇELİK

**AFYON KOCATEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF PUBLIC FINANCE**

June 2015

Advisor: Prof. Dr. İsa SAĞBAŞ

Lake, irrigation system, hunting grounds, fishing reserve, forest and pasture are main examples of common goods. Common goods are generally managed by government. Market economy fails in managing common goods. Private sector can manage common goods in some exceptional cases. The use of fish reserve in Alanya and Sinop city traffic management exemplify management of common goods by private sector in Turkey.

In this study, fishermen who live in Alanya (Antalya) and people in Sinop are interviewed and observed to answer the question of whether the private sector is successful in managing common goods. In the cases of fish reserve in Alanya and Sinop city traffic management, the findings show that market economy successfully manages common goods, too.

Keywords: Market Economy, Public Goods and Common Goods, Public Sector, State-Market Relationship.

ÖNSÖZ

Yüksek lisans eğitimim boyunca bana; bilgi, birikim ve tecrübesiyle her daim yol gösteren danışmanım Sayın Prof. Dr. İsa SAĞBAŞ hocama, hayatımın her aşamasında maddi manevi her zaman destekçim olan Sayın Yrd. Doç. Dr. Alparslan UĞUR hocama, jüri üyelerinden Sayın Doç. Dr. Gülsüm Gürler HAZMAN hocama desteklerinden ve Sayın Doç. Dr. Hakkı ODABAŞ hocama da katılımlarından dolayı, özellikle tez sürecimde değerli vaktinden ayırıp bana yardımcı olan Sayın Arş. Grv. Ali AVAN hocama ve tüm hocalarıma saygılarımı ve teşekkürlerimi sunarım.

Bir an bile olsun bana olan inançlarını yitirmeyen, her zaman yanımda olan, haklarını ödemenin imkânsız olduğu, hoşgörülerine ve fedakârlıklarına layık olmaya çalıştığım başta annem ve babam olmak üzere geniş ailemin tüm bireyelerine minnettarım.

Ayrıca bu çalışmamda emeği geçen tüm arkadaşlarıma desteklerinden ve sabırlarından dolayı teşekkürü bir borç bilirim.

Erhan ÇELİK

İÇİNDEKİLER

Sayfa

YEMİN METNİ.....	ii
TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜ ONAYI.....	iii
ÖZET	iv
ÖNSÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
TABLolar LİSTESİ.....	xii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xiii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

PİYASA EKONOMİSİ VE DEVLETİN DÜZENLEME ROLÜ

1. PİYASA EKONOMİSİNE İLİŞKİN KAVRAMLAR.....	3
1.1. PİYASA EKONOMİSİ VE TARİHÇESİ	5
1.1.1. Serbest Piyasa Ekonomisi	6
1.1.2. Sosyal Piyasa Ekonomisi (Sosyal Refah Devleti)	6
1.2. PİYASA EKONOMİSİNİN ÖZELLİKLERİ	7
1.3. PİYASA EKONOMİSİNE YÖNELTİLEN ELEŞTİRİLER	15
1.4. PİYASA EKONOMİSİ-KAMU EKONOMİSİ KARŞILAŞTIRMASINDA İKİ ÖNEMLİ KAVRAM: ETKİNLİK VE ADALET	16
2. PİYASA BAŞARISIZLIKLARI VE DEVLETİN ROLÜ	17
2.1. MUSGRAVE'E GÖRE PİYASA BAŞARISIZLIKLARI TEORİSİ.....	19
2.2. PİYASA BAŞARISIZLIKLARI TEORİSİ'NE STİGLİTZ'İN KATKILARI.....	20
2.2.1. Mükemmel Olmayan Bilgi.....	20
2.2.2. Eksik Piyasalar	20
2.3. PİYASA BAŞARISIZLIKLARI.....	22
2.3.1. Statik Piyasa Başarısızlıkları.....	22
2.3.2. Dinamik Piyasa Başarısızlıkları	25
2.4. DEVLETİN MÜDAHALE ARAÇLARI	26

2.5. PİYASA BAŞARISIZLIKLARINDA BİR KURUM OLARAK PİYASA VE DEVLETİN ROLÜ	28
2.6. PİYASA BAŞARISIZLIKLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ	29
3.DEVLETİN PİYASA EKONOMİSİNİ REGÜLÂSYONU	29
3.1. REGÜLASYON KAVRAMI VE TARİHÇESİ	30
3.2. REGÜLASYON TÜRLERİ.....	31
3.2.1. Ekonomik Regülasyon	31
3.2.2. Sosyal Regülasyon.....	31
3.2.3. İdari Regülasyon	32
3.3. REGÜLASYONUN AMAÇLARI.....	32
3.4. REGÜLASYONUN ARAÇLARI.....	33
3.4.1. Fiyat Kontrolü.....	33
3.4.2. Miktar Kontrolü	33
3.4.3. Piyasaya Giriş ve Çıkış Kontrolü	33
3.4.4. Diğer Değişkenlerin Kontrolü	34
3.5. REGÜLASYON SÜRECİ	34
3.5.1. Yasama	35
3.5.2. Uygulama	35
3.5.3. Deregülasyon.....	35
3.6. DEVLETİN PİYASA EKONOMİSİNİ REGÜLASYONU VE ETKİNLİK..	36

İKİNCİ BÖLÜM

KAMUSAL MALLAR TEORİSİ VE ORTAK MALLARIN YÖNETİMİ

1.KAMUSAL MALLAR TEORİSİNE İLİŞKİN TEMEL KAVRAMLAR.....	37
1.1. KAMU MALLARI TEORİSİNİN GELİŞİMİ	37
1.2. KAMUSAL MALLAR KAVRAMI	38
1.3. KAMUSAL MALLARIN SINIFLANDIRILMASINDA KULLANILAN KRİTERLER.....	41
1.4. KAMUSAL MALLARIN ÖZELLİKLERİ.....	41
1.5. KAMUSAL MALLARIN ÇEŞİTLERİ.....	46
1.5.1. Tam Kamusal Mallar.....	46
1.5.2. Yarı Kamusal Mallar.....	47
1.5.3. Ortak Mallar	48

1.5.4. Kulüp Malları	48
1.5.5. Erdemli-Erdemsiz Mallar.....	49
1.5.6. Doğal Tekel Mallar	50
1.5.7. Özel Mallar.....	51
1.5.8. Uluslararası Kamusal Mallar	51
1.6. KAMUSAL MALLARIN SUNUMU VE FİNANSMANI.....	52
2. DIŞSALLIKLAR VE ORTAK MALLARIN YÖNETİMİ	53
2.1. DIŞSALLIK KAVRAMI, NİTELİKLERİ VE TÜRLERİ.....	54
2.2. DIŞSALLIKLARA PİYASA ÇÖZÜMLERİ	59
2.2.1. Coase Teoremi.....	59
2.2.2. Kaldor - Hicks Yaklaşımı: Denkleştirme Ölçütü.....	61
2.2.3. Scitovsky Yaklaşımı: Pazarlık Ölçütü.....	61
2.2.4. Sosyal Kurumlar	62
2.3. DIŞSALLIKLARA KAMUSAL ÇÖZÜMLER.....	62
2.3.1. Vergiler “Para Cezaları”	63
2.3.2. Sübvansiyonlar.....	64
2.3.3. Kirlilik İzni.....	65
2.3.4. Mülkiyet Haklarının Düzenlenmesi	66
2.4. DIŞSALLIKLARIN İÇSELLEŞTİRİLMESİ.....	68
2.4.1. Olumlu Dışsallıkların İçselleştirilmesi	69
2.4.2. Olumsuz Dışsallıkların İçselleştirilmesi	69
2.5. ORTAK MALLARIN TÜKETİMİNİN DIŞSAL ETKİLERİ	70
2.5.1. Ortakların Trajedisi Sorunu	70
2.5.2. Tutuklunun İkilemi ve Bedavacılık Sorunu.....	71
2.5.3. Grup Davranışı Teorisi.....	73
2.6. PİYASA EKONOMİSİ VE KAMU EKONOMİSİ ÇÖZÜMLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI	74
2.7. DIŞSALLIKLARIN EKONOMİDEKİ YERİ VE ÖNEMİ	75
3. ORTAK MALLARIN YÖNETİMİNİN TOPLUMSAL FAYDA MALİYET ANALİZİ	76
3.1. FAYDANIN ÖLÇÜLMESİ.....	77
3.2. MALİYETİN ÖLÇÜLMESİ.....	78
3.3. PARA İLE ÖLÇÜLEMİYEN MALİYET VE FAYDALARIN ÖLÇÜM KRİTERLERİ	80

3.4. TÜKETİCİ RANTI KAVRAMI VE KAMU EKONOMİSİ'NDE KULLANIMI.....	80
3.4.1. Marjinal Maliyet Fiyatlanmasından Ayrılmanın Maliyetleri	82
3.4.2. Aşırı Yük Kavramı	82
3.4.3. Tekelin Neden Olduğu Sosyal Maliyetler.....	83
3.5. AYNİ VE NAKDİ DEVLET YARDIMLARININ ETKİNLİK AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	83
3.6. REFAH DEĞİŞİMLERİNİN ÖLÇÜLMESİ.....	84
3.7. ORTAK MALLARIN YÖNETİMİNİN TOPLUMSAL ETKİSİ.....	85

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ORTAK MALLARIN YÖNETİLMESİNDE PİYASA EKONOMİSİNİN ROLÜ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

1. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	87
1.1. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	87
1.2. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI	88
1.3. ARAŞTIRMA YAKLAŞIMI.....	89
1.4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	89
1.5. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI	90
1.6. VERİLERİN TOPLANMASI.....	94
1.7. İÇERİK ANALİZİ.....	97
2. ARAŞTIRMADAN ELDE EDİLEN BULGULAR VE BULGULARIN	98
DEĞERLENDİRİLMESİ.....	98
2.1. KATILIMCILARIN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ.....	98
2.2. MÜLAKATA DAYALI BULGULAR	99
2.2.1. Ortak Malların Yönetilmesinde Piyasa Ekonomisinin Rolünün Ne Olduğuna İlişkin Katılımcıların Görüşlerinin Analizi	99
2.2.1.1. Tema-1: Ortak Mallar Algısı	99
2.2.1.2. Tema-2: Rekabet İlişkisi	106
2.3. MÜLAKAT VERİLERİNDEN HAREKETLE GÖZLEME DAYALI BULGULAR.....	112
2.3.1. Doğanın Korunması.....	112
2.3.2. İmece/Empati	113

2.3.3. Örnek Olma/Tanıtım ve Reklam.....	114
SONUÇ.....	116
KAYNAKÇA.....	120

TABLolar LİSTESİ

Sayfa

Tablo 1: Fiyatların İşlevleri.....	9
Tablo 2: Piyasa Başarısızlıkları Çizelgesi.....	22
Tablo 3: Tüketimde Kolektiflik.....	43
Tablo 4: Üretim ve Tüketim Dışsallıkları.....	57
Tablo 5: Tutuklunun İkilemi Modeli.....	71
Tablo 6: Tutuklunun İkilemi Modelinin Kamu Mallarına Uygulanması.....	72
Tablo 7: Sulama Projesi Örneğinde Fayda Türleri.....	77
Tablo 8: Sulama Projesi Örneğinde Maliyet Türleri.....	79
Tablo 9: Görüşmelere İlişkin Bilgiler.....	96
Tablo 10: "Ortak Mallar Algısı" Temasına İlişkin Sonuçlar.....	99
Tablo 11: Son 10 Yılın Su Ürünleri Üretimi Miktarı ve Ekonomik Değeri.....	104
Tablo 12: Sinop Merkezde Trafik Kaza İstatistikleri, 2010-2014.....	104
Tablo 13: Rekabet İlişkisi.....	107

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa

Şekil 1. Bir Malın Samuelson-Musgrave Koşullarına Göre Değerlendirilmesi	40
Şekil 2. Vergi Harcamaları Sayesinde Oluşan İlave Gelirin İzahı	81

GİRİŞ

Kamu kesimi ile özel kesimin ekonomideki görev paylaşım dengesinin tartışıldığı günümüzde, globalleşen dünya şartlarının etkisiyle özelleştirme ve piyasa güçlerinin yönetiminin artma eğiliminde olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle 21. yüzyılın başlarından itibaren bu eğilim, dünya piyasalarını bir ortak noktada birleştirmiş ve ülkeleri birbirlerine bağımlı hale getirerek herhangi bir ülke piyasasında meydana gelen dalgalanmaların tüm dünya piyasalarını etkilemesine neden olmuştur.

Piyasa ekonomisinde görülen dalgalanmalar piyasa başarısızlıklarına neden olabilmektedir. Piyasalarda görülen başarısızlıklar ise bazen piyasa aktörleri aracılığıyla ortadan kaldırılabilmekte bazen ise devlet müdahalesini gerektirmektedir. Devlet gerekli gördüğü durumlarda piyasaları düzenleme, özelleştirme, piyasalara kaynak sağlama ya da piyasalara kısıtlama getirme gibi yollara başvurabilir. Bu bağlamda devlet, aşırı kullanılacağı varsayımına dayanarak ortak malların yönetimini kendisi üstlenmektedir. Fakat araştırma kapsamında seçilen bölgelerde bu durumun istisnalarına rastlanmaktadır. Alanya’da balık rezervi (avlanma sahası ve deniz) ve Sinop’ta şehir içi trafiğin düzenlenmesi (karayolu trafiği) ortak malların özelliklerini taşımasına rağmen, her iki bölgede de ortak malların piyasa güçleri tarafından başarıyla yönetilmesi sonucunda devlet yönetim görevini piyasa ekonomisine bırakarak yalnızca denetim görevini üstlenmektedir.

Çalışma üç bölümden oluşmakta olup birinci bölümde; *piyasa ekonomisi ve devletin düzenleme rolü* başlığı altında piyasa ekonomisi, piyasa başarısızlıkları ve devletin rolü ile devletin piyasa ekonomisini regülasyonu konuları tüm yönleriyle (çeşitleri, özellikleri, koşulları gibi) çeşitli kaynaklardan literatür taraması yapılarak araştırmanın temelini oluşturan bilgilerin bir kısmına yer verilmiştir.

İkinci bölümde; birinci bölümde yer alan literatüre dayalı bilgilerin tamamlanması ve anlamlandırılması amacıyla *kamusal mallar teorisi ve ortak malların yönetimi* başlığı altında kamusal mallar teorisine ilişkin temel kavramlar, dışsallıklar ve ortak malların yönetimi ile ortak malların yönetiminin toplumsal fayda

maliyet analizi konularına birinci bölümü tamamlayacak şekilde literatür taraması yapıp çeşitli kaynaklardan yararlanılarak yer verilmiştir.

Üçüncü bölümde; araştırma bölgeleri olan Alanya ve Sinop'ta gerçekleştirilen mülakat ve araştırmacının gözlemlerine dayalı bulgular analiz edilmiştir. Gerçekleştirilen analizlere dayalı olarak sonuçlar kısmına yer verilerek araştırma sonlandırılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

PIYASA EKONOMİSİ VE DEVLETİN DÜZENLEME ROLÜ

1. PİYASA EKONOMİSİNE İLİŞKİN KAVRAMLAR

Adam Smith, piyasaların herhangi bir müdahaleye maruz kalmadan serbestçe işleyişinin toplumların refahını nasıl arttırdığını inceleyen ilk iktisatçıdır. Ünlü İskoç düşünür Adam Smith meşhur eseri "Milletlerin Zenginliği"ni, merkantilizme karşı yazmıştır. Merkantilizm, o dönemde Britanya dış ticaret politikalarına hâkimdir. Smith merkantilizme karşı çıkarak, piyasaların serbest bırakılması gerektiğini ve görünmez bir elin, fiyatlar aracılığıyla piyasalarda dengeyi sağlayacağını savunmuştur.

Ekonomide, ne tek başına kamu ekonomisinin ne de piyasa ekonomisinin başarılı olabileceğini söylemek doğru olmaz. Günümüz globalleşen ekonomisinde her ikisi de birbirine bağımlıdır. Aralarında bağımlılık seviyesi ülkeden ülkeye değişkenlik göstermektedir.

Piyasa, serbest mübadelenin yapıldığı alıcı ve satıcıyı bir araya getiren, herhangi bir malın arz ve talebinin düzenli bir şekilde karşılandığı gelişmiş ve organize edilmiş bir pazardır. Bu pazar, işlemin yapıldığı yer ve mekân (alan) açısından küçük çaplıysa mahalli piyasa, yurt içindeyse iç piyasa, yurt dışındaysa dış piyasa ve dünya genelinde ise dünya piyasaları olarak adlandırılır. Yapılan işlem bazında bakıldığında para piyasaları, kredi piyasaları, mal piyasaları ve işgücü piyasaları olarak bölümlere ayrılır.

Piyasaların oluşması için alıcı ve satıcıların fiziki bir mekânda buluşma zorunluluğu yoktur. Telefon yoluyla, faks veya internet yoluyla da görüşüp alışveriş yapabilirler. Kitap ihtiyacı olan bir kişi kitapçıya gitmeden de internet üzerinden sipariş vererek istediği kitaba sahip olabilir. Aynı şekilde, hasat ettiği buğdayını

satmak isteyen Kars'lı bir çiftçi ile buğday ihtiyacı olan Afyon'lu bir çiftçi telefon ile bu görüşmeyi yaptığında da piyasa oluşmuş demektir (Deniz ve Dikkaya, 2014: 185).

Piyasa kavramı tarihte her ulus için aynı seyirde ilerlememiştir. Mesela, modern Avrupa ülkelerinin ekonomisi tarımcılıktan sanayiye doğru kaymaya başladı ve bu ülkelerin kendi içinde tüm bölgelerine yayıldı. Fakat diğer ülkeler farklı bir plan izledi ve imalat ve dış ticaretten çok, tarımcılığı daha fazla benimsediler (Smith,1981: 679). Dolayısıyla piyasa kavramının dünya üzerinde her yerde aynı gelişmeyi göstermesini beklemek doğru değildir.

Piyasa kavramını birçok düşünür farklı yorumlamıştır. Cournot piyasayı, malların fiyatlarının kolay ve hızlıca belirlenebildiği, alıcı ve satıcıların karşılıklı iletişim halinde oldukları bir bölge şeklinde tanımlar. Lipsey ise piyasayı, malların değişiminin gerçekleştirildiği, alıcı ve satıcıların karşılaştıkları bir alan şeklinde ifade etmektedir. Marshall'a göre ise, ekonomistlerin piyasa kavramından anladıkları, yalnızca bir şeylerin alınıp satıldığı yer değil; aynı malların fiyatlarının eşitlendiği, alıcıların ve satıcıların serbest ilişki içerisinde oldukları bir ortamdır. Gravelle ve Rees'e göre piyasa, iki ya da daha fazla bireyin bir değişim yani takas işlemi için gönüllü olarak bir araya geldikleri yerdir. (Rosenbaum, 2000: 5-6).

Adam Smith ünlü eseri "Milletlerin Zenginliği"nde de değindiği üzere, piyasa görünmez bir el aracılığı ile düzenlenir. Bireyler kendi özel çıkarları peşinde serbestçe hareket ederek aslında toplum için de çalışmış olur ve piyasa ekonomisi kendiliğinden refah düzeyini yükseltir.

Polanyi ise piyasa ekonomisinin kendiliğinden ya da doğal bir olgu olmadığını, tam tersine; emek, toprak ve parayı meta olarak gösteren birtakım kurumsal değişiklikler aracılığıyla gerçekleştirilen bir siyasal proje olduğunu net bir biçimde savunmuştur (Ağartan ve Buğra, 2009: 16).

Her ne kadar tanımlar birbirinden farklı olsa da, çıkış noktaları ve ulaşmak istedikleri sonuç itibarıyla birbirlerinin aynısıdır. Neredeyse tüm tanımlarda, devletin ekonomiden büyük oranda soyutlandığı, özel teşebbüslerin ön plana çıktığı ve piyasanın da işleyişinin fiyat mekanizmasına bırakıldığı görülmektedir. Ne şekilde tanımlanırsa tanımlansın, piyasa mekanizması sayesinde mikro refah ile makro refah arasında bir uyum sağlanabiliyorsa, sağlıklı bir piyasa ekonomisinin varlığından söz

edilebilir. Bir diğerk ifadeyle piyasa ekonomisinin işlerlik kazandığını söyleyebilmemiz için firmaların kâr çabaları, ekonomik büyüme ve gelir dağılımı arasında uyum sağlanması gerekmektedir (Uysal, 2004: 9).

1.1. PİYASA EKONOMİSİ VE TARİHÇESİ

İktisadi olayların ve düşüncenin evrimini açıklamaya yönelik çok sayıda teori, piyasa kurumunun toplumsal yapı içindeki rolüne ilişkin farklı yaklaşımlar sergilese de, piyasaların geçmişinin insanlık tarihinin çok eski zamanlarına dayandığı tartışmasızdır (Uçar, 2004: 536).

Piyasa ekonomisi, rekabet aracılığıyla kişilerin özgürlüğünü sağlamaktadır. Piyasa ekonomisi sayesinde ekonomideki kıt kaynakların daha faydalı alanlara dağılışı, tüketicilerin egemenliği ve doyumun en üst düzeye çıkması rekabet prensibine dayanmasındandır. Piyasa ekonomisi, piyasada tüm üreticileri ve tüketicileri tamamen veya büyük ölçüde yönlendirdiği bir sosyo-ekonomik-politik ortamdır (Ülgen, 2005: 5-6).

Hayek'e göre; piyasa ekonomisi kendiliğinden kurulan bir düzen olarak geliştiği için insanlar tarafından tasarlanan merkezi planlı ekonomiden çok daha verimli ve üstündür. Ayrıca, insanların özgür bir şekilde ekonomik faaliyetlerde bulunmalarına izin verdiği için, özgür bireylere dayanan bir düzendir. Piyasa ekonomisi ile özgürlük arasındaki ilişkiye bakıldığında, piyasa ekonomisinin bireye belli bir amaçlar silsilesi dayatmadığı gerçeği dikkate alındığı zaman daha iyi bir şekilde anlaşılabilir. Piyasa ekonomisini eleştirenler, onun insanların farklı ve çelişen amaçlar peşinde koşmalarına izin vererek israfa ve istikrarsızlığa yol açtığını ve bu yüzden insanların toplumsal dayanışma içinde ortak amaçlar için faaliyet göstereceği bir ekonomik düzenin daha iyi olacağını savunmaktadırlar. Peki, insanların farklı amaçlar peşinde koşmalarını engellemek mümkün müdür? Bunun tek yolu, izin verilmiş kesimin dışında amaçlara sahip olanların, devlet tarafından cebir yoluyla düzene sokulmasıdır. Nihayetinde piyasa ekonomisine sahip özgür toplumlarda da toplumsal düzenin devamı için insanların peşinde koştuğu bazı faaliyetler devlet tarafından yasaklanmıştır. Ancak burada amaç, insanlar arasındaki haksızlığın önüne geçmek ve toplumda insanların birbirini üzerinde zor kullanımını engellemektir (Yılmaz, 2010: 21).

Tanımlardan piyasa ekonomisinin geçmişi hakkında fikir sahibi olmamızın yanında, piyasa ekonomisinin geçmişine baktığımızda, zamanla kapitalizm kavramının yerine kullanılmaya başlandığı görülmektedir. Çünkü kapitalizm, Karl Marx tarafından "suçlamak veya aşağılamak" anlamında kullanılmıştır ve bu kullanım pek hoş karşılanmadığı için günümüzde "Piyasa Ekonomisi" olarak kullanılmaktadır (Akalm, 2014: 16).

1.1.1. Serbest Piyasa Ekonomisi

Serbest piyasa ekonomisi ortaya çıkmadan önce bir takım fikir hareketleri ortaya çıkmıştır. Siyasi iktisat, merkantilizm ve fizyokratlar gibi fikir hareketleri çeşitli ekollerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu ekollerden bir kısmı ferde önem verirken bir kısmı da topluma önem vermiştir. Modern ekonomi, bir toplum ekonomisi olarak doğmuştur. Diğer bir ifadeyle modern ekonomi devlet ekonomisi olarak ortaya çıkmıştır. Devletin ilk olarak topluma ağırlık vermesi ferde ekonomideki etki alanını daraltmasıyla birtakım aksaklıklar ortaya çıkmıştır. Bu yüzden devlet ferde önem vermeye başlamıştır (Eskicioğlu, 1995: 32-33). Piyasa türünün en saf ekonomisi kabul edilen serbest piyasa ekonomisinde; insanların ne üretmeleri ve ne tüketmeleri gerektiği değil, üretimin ve tüketimin ihtiyaçlarını nasıl karşılayacakları konusunda yol gösterici olmasıdır.

1.1.2. Sosyal Piyasa Ekonomisi (Sosyal Refah Devleti)

Sosyal Piyasa Ekonomisinin temel prensibi, işleyişinin ve fiyat sisteminin esnekliğidir. Kıt kaynakların tahsisinin optimize edilmesi esnek fiyatlarla yapılacaktır. Güçlü bir devletin varlığı için yerellik ve dayanışma sosyal piyasa ekonomisinin temel koşullarındandır (Wrobel, 2012: 48).

Uzlaşma, hoşgörü, demokrasi, eşitlik ve adalet kavramları sosyal piyasa ekonomisinin mihenk taşlarını oluşturmaktadır (Öztürk, 2007: 279).

Gerçek ekonomik hayatta görülen banka iflasları, işsizlik, Mortgage Krizi gibi küresel çapta etki gösteren krizler, enflasyon gibi etkenlerin varlığı ekonomik sorunların çözümünü için kapital düzende yeni bir yol arayışını ortaya çıkarmıştır. Bütün bu sorunlar sosyal piyasa ekonomisinin başlıca konularıdır. Bu yüzden, bu

yaklaşımın yeniden gözden geçirilmesi gerekmektedir (Wrobel, <http://kasyp.net>. 28.05.2015: 4).

1.2. PİYASA EKONOMİSİNİN ÖZELLİKLERİ

Piyasa ekonomisinin bir özne değil bir süreç olması itibariyle belli özellikleri vardır. Düzenli bir işlerlik göstermesi için de sağlanması gereken koşulları vardır. Piyasa şartlarının istikrarlı olması ekonomik sistemin düzenli şekilde işlemesine imkân verir. Ekonomide sürekli olarak dalgalanmalar ve değişimler yaşanırsa piyasa mekanizmasında aksamalar görülür.

Piyasa ekonomisinin en belirgin özelliklerinden ilki tam rekabettir. Tam rekabet piyasasında çok sayıda alıcı ve satıcı olduğundan hiçbir firma sattığı ürünün fiyatını tek başına belirleyemez. Bu yüzden piyasa aktörleri tercih ve karar serbestliğine sahiptirler. Piyasa ekonomisinde tam rekabet şartlarında, piyasa aktörleri farkında olmadan kendileri için karar alıp seçim yaparlarken aynı zamanda toplumun yararına da hareket etmektedirler.

Tam rekabet piyasasının kendine özgü bir takım şartları sağlaması gerekir. Bunlar (Deniz ve Dikkaya, 2014: 187-188);

- ✓ Piyasada çok sayıda alıcı ve satıcının bulunması,
- ✓ Piyasaya giriş ve çıkışların serbest olması,
- ✓ Piyasada üretilen ve satılan ürünlerin aynı özelliklere sahip olması,
- ✓ Alıcı ve satıcıların piyasa hakkında tam bilgiye sahip olmasıdır.

Piyasa ekonomisinin ikinci özelliği ise kişisel çıkar ve rasyonelliktir. Piyasa ekonomisinde her birey özgürce kendi çıkarı için davranırken, aslında toplumun tüm bireyleri için de bu davranışı sergilemiş olmaktadır. Bireyler, öncelikle rasyonel davranırlar ve kendi çıkarlarını en iyi şekilde koruyacak kararları alırlar. Fertlerin bu davranışları; yani kişisel çıkarlarını her şeyin üzerinde tutmaları toplumsal düzeni sağlayan temel unsurdur. Sonuçta tüketiciler faydalarını maksimize etmek için uğraşırlar ve üreticilerde kâr maksimizasyonu peşinde koşarlar. Bu sayede, toplumsal düzenin kurulup işlenmesini ve mümkün olan en olumlu sonucun alınmasını sağlamaktadırlar (Ülgen, 2005: 8).

Özel mülkiyet yoksa ya da devredilemiyorsa, piyasa ekonomisinin işlemesi mümkün değildir. Özel mülkiyetin devir edilebilir olmasının yanında ödülleri olan

kâr, rant, faiz ve ücrete karşın, icra ve iflas, yoksulluk ve işsizlik gibi cezalarında bulunmasıdır. Sermaye birikimi ve mülkiyetin dağılımı tesadüfi değildir. Piyasa ekonomisinde özel mülkiyet, kazanıldığı gibi kaybedilebilirde. Diğer bir ifadeyle, miras hariç, genel olarak mülkiyeti kazandıran ve kaybettiren mübadele; yani piyasa olmalıdır (Akalın, 2014: 19).

Ferdiyetçilikte kişi toplumun temelini oluşturmaktadır. Toplum ise bireylerin toplamından ibarettir. Toplumsal davranışın ortaya çıkması için bireylerin herhangi bir baskı ve zorlama altında olmaksızın istediği şekilde davranması gerekmektedir. Toplumda barış, adalet, özgürlük, eşitlik gibi sosyal düzenin temel ilkeleri ancak bireyler tarafından benimsenip uygulandığında ortaya çıkar. Mülkiyet hakkı ferdiyetçilik kavramı ile bir bütün oluşturarak, piyasa ekonomisi özelliği yansıtan bir diğer unsuru meydana getirmektedir (Ülgen, 2005: 10).

Tüm ekonomilerde mülkiyet hakları kurumları performans ve gelir dağılımını esas alır. Kıt kaynakların kullanım ve maliyet-yarar parametreleri tanımlandığında, mülkiyet hakları sisteminin egemenliği yatırım, üretim ve değişim için teşvikler sunmasıdır. Mülkiyet hakları, kaynakların kullanımı ve tahsisi için davranış normlarını tanımladığından beri, mülkiyet haklarının ekonomik aktivitelere olan etkileri arasındaki farkın ne kadar olduğunu tahmin edebilir. Bu etkileri anlamak için, toplumların refah değişim ve büyümesinin ekonomik tarihinin araştırılması önemlidir (Libecap, 1986: 227).

Gerçek piyasa ekonomisinin var olabilmesi için, yalnızca özel mülkiyet ya da mülkiyet haklarının tanınması yeterli olmayıp devletçe himayesi de gereklidir. Eğer devletin bizzat kendisi, bireyin sahip olduğu özel mülkiyetine saygı göstermeyip kuralları ihlal ediyorsa, bireylerin özel mülkiyetini üçüncü kişilerin yağmalaması kaçınılmazdır. Devletin üçüncü kişilerin bu tarz yağmacılık ve zorbalıklarına karşı özel mülkiyeti korumada isteksiz ve yetersiz kalmaması gerekir. Zorbalık ve anarşiyi, hukuk devletinden ayıran en önemli husus, özel mülkiyetin devlet himayesine kavuşmuş olmasıdır. Neticede piyasa ekonomisi ve girişimciler, kendi varlıklarını özel mülkiyet kurumuna borçludurlar. İşler bir ekonomi için de özel mülkiyetlerin kamu tarafından kollanıp gözetilmesi esastır (Akalın, 2002: 101-102).

İşbölümü ve gönüllü mübadele de piyasa ekonomisinin olmazsa olmaz ilkelerindedir. İnsanların yeteneklerinin farkına varması sonucunda, belli iktisadi

faaliyetlerde uzmanlaşması dolayısıyla kaynakların mukayeseli avantajlara göre dağıtılmasının üretimi artırdığı anlaşılmıştır. Bunun sayesinde iş bölümü ortaya çıktı ve gönüllü mübadele sayesinde iş bölümü başladı. Pazar için üretimin başlamasıyla birlikte piyasa ekonomisi de ortaya çıkmış oldu. İşbölümünün gerekçesinde verimlilik artışı vardır ve bununda temelinde mukayeseli avantajlar ve fırsat maliyetine göre emeğin tahsisi vardır (Akalın, 2014: 23).

Adam Smith işbölümünü fark eden ilk kişidir ve işbölümünü meşhur toplu iğne üretimi örneğiyle açıklamıştır. Tek bir işçinin tüm üretim sürecini üstlenmesi halinde günde 10 toplu iğne üretebildiğini, fakat işbölümü yapıldığında 10 işçi ile günde 1000 toplu iğne üretebildiğini fark etmiştir. Dolayısıyla işbölümü sayesinde işçi başına verimlilik 10 kat daha artmaktadır. Bu nedenle iş bölümü sayesinde milli gelir ve istihdam artacaktır. Adam Smith'e göre ulusların refahının ölçütü olan "adam başına milli gelir" de artacak demektir (Akalın, 2014: 23-24: www.ekodialog.com).

Fiyatlara hükümetlerce veya kamu iktisadi kuruluşlarınca müdahale edilmemesi, sistemin esası için şarttır. Fiyatlar sisteminin, piyasa düzeni içinde serbestçe oluşması, piyasada en iyi göstergelerin ve uyarıcı unsurların piyasanın tabii olduğu yapısından kaynaklanacağı görüşüne dayanmasındandır. Ayrıca piyasada saptırılmamış genel arz ve talebin şartlarına göre oluşan genel fiyatlar doğrultusunda tüketici ve üreticilerin karar verme ve kararları uygulama yolları da açık ve serbest olsun ki, fiyatlar sistemi işleyebilsin (Ülgen, 2005: 18).

Fiyatların mikro ve makro düzeyde işlevleri vardır. Bu işlevler Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Fiyatların İşlevleri

Mikro Ölçekte (Firmada)	Makro Ölçekte (Ekonomide)
1. Finansman sağlarlar.	1. Bedava bilgi aktarırlar.
2. Etkin kaynak tahsisini gerçekleştirirler.	2. Kaynakları tahsis ederler.
3. Tayinlama yaparlar.	3. Bölüşümü tayin ederler.

Kaynak: Akalın, 2002: 106.

Piyasa ekonomisi, mübadeleler zinciri aracılığıyla dev bir açık artırmaya dönüşür ve sonuç olarak en düşük fiyatlarla ve en yüksek kaliteyle tüketicinin talep ettiği malları piyasaya arz eden firmalar ile bu ürünler için en yüksek fiyatları ödeyen tüketiciler, bu dev açık artırmanın galibi olurlar. Bu dev açık artırmaya kendi bencil çıkarları için, yani kâr etmek amacıyla katılan müteşebbislerin, tüketicilere ve dolayısıyla topluma hizmet etmelerini sağlayan unsur; aralarında mevcut olan rekabettir. Rekabetin var olabilmesi için ilk kural, piyasaya giriş ve çıkışların devlet tarafından engellenmemesi gerektiğidir. Diğer ise, sözleşme özgürlüğünün varlığıdır. Yani gönüllü mübadelelerin sınırlanmamasıdır (Akalm, 2002: 105).

Piyasa ekonomisinde aktörler ekonomik karar ve davranışlarında serbest olmalıdırlar. Serbestlik kavramı ile burada kastedilen, piyasa ekonomisinin olabilmesi için gereken ekonomik karar birimlerinin, üretim, harcama, yatırım, çalışıp çalışmama gibi konularda serbest olmaktır. Üreticiler hangi malı, ne kadar üreteceklerine, tüketiciler hangi maldan ne kadar tüketeceklerine, gelir sahipleri gelirlerinin ne kadarını harcayacaklarına, nasıl ve hangi alanda harcayacakları konusundaki kararlarında serbestçe karar verebilmelidirler (Uysal, 2004: 11).

Ekonomik karar sürecinde piyasalara giriş ve çıkışın serbest olması gerekmektedir. Bu özgürlüğün kısıtlanması ya da ortadan kaldırılmasının söz konusu olduğu durumlarda ortaya devlet tekelleri çıkabilir. Bu yüzden piyasa ekonomilerinde bu özgürlüğün kısıtlanması olağanüstü durumlar (savaş, küresel düzeyde kriz vb. gibi) haricinde pek sık görülmemektedir. Normal şartlar altında kimyasal maddeler gibi kontrol altında tutulmadığı zaman insan sağlığına zarar verebilecek maddelerin işlem gördüğü piyasalara kısıtlamalar getirilebilir.

Devlet, belirli bir ölçüde piyasa için yönlendirici ve denetleyici olabilir. Fakat bu piyasa ekonomisinin işleyiş esaslarına ters düşecek şekilde yönlendirme ve müdahale olmamalıdır. Eğer bu müdahalenin sınırları iyi çizilmezse piyasa da ters etki yapabilir. Örneğin, devlet piyasa da fiyat oluşumuna müdahale ederse piyasa ekonomisinin işlerliğini engellerken, fiyat belirlemede tekel konumuna geçmiş olur. Bu şekilde piyasaya kendi belirlediği fiyatı kabul ettirme çabası içine girmiş olur ki, bu da piyasa ekonomisi esaslarına aykırıdır. Fiyatların belirlenmesi, seçim dönemlerinde oy kazanma amacıyla ya da bürokrat kesimin çıkarlarını maksimize

etmek amacıyla da olabilir. Bu şekilde ekonomi dışı faktörlerin fiyat mekanizmasını belirlemesi ekonominin işleyişini bozar ve optimal kaynak dağılımını da sağlayamaz. Özetle, hiçbir piyasanın hatasız olduğunu söylemek güçtür. Devletin piyasayı denetlemesi ve piyasanın sınırlarını çizmesi bürokrasiye güç kazandırmaktadır. Fakat bu durum, planlama ve dağıtım kanallarında tedbirlerin gecikmesine ve piyasanın aksamasına neden olmaktadır. Yani devletin ekonomideki etki alanı ne kadar genişse, devletin asli görevlerini yerine getirmesi o kadar zorlaşır. Toplumun refah düzeyinin yüksekliği için devletin piyasaya müdahalesi sınırlı olmalıdır (Erol, 1992: 151-152).

Piyasa ekonomisinin işlerlik kazanabilmesi için ekonominin kapalı olmaması gerekmekte ve açık ekonominin var olması gerekmektedir. Açık piyasa ekonomisi, ancak ABD gibi büyük ülke ve AB gibi topluluklarda kısmen işlerlik kazanabilir. Çünkü iç piyasanın büyük olması gerekmektedir. İç piyasa dengeleri piyasa ekonomisinin yürütülmesine büyük ölçüde imkân sağlamaktadır. Ancak küçük ülkelerinde dışa açılma zorunlulukları vardır. Kapalı ekonomi dış fiyatlara karşı duyarsız olacağından, iç kaynak dağılımında rasyonellik sağlanamaz. Bu yüzden uluslar arası “nispi fiyat yapısı” iç piyasaya yansımaz ve ülke rekabete uyum sağlayamaz (TÜSİAD, akt. Uysal, 2004: 16).

Piyasa ekonomisi liberal düşünce akımının öngördüğü bir ekonomik düzeni yansıtmaktadır (Nadaroğlu, 1998: 24). Liberallerin görüşüne göre, minimal devlet, piyasaya ve bireye hizmet ettiği ölçüde özgürlükler için yararlıdır. Bu sınır aşıldıktan sonra devletin piyasa aleyhine genişlemesi onu, özgürlükleri tehdit eden bir kuruma dönüştürür. Liberaller rasyonel düşüncenin piyasa ekonomisine hâkim olduğunu düşünürler. Bu düşünce ise onlara göre, metodolojik bireycilik ve marjinalizme dayanmaktadır (Akalin, 2014: 47-49).

Piyasa ekonomisi, bu ideali paylaşan liberal partilere, sivil toplum örgütlerine, üniversitelere, medyaya ve bunlar gibi kurum ve kuruluşlara ihtiyaç duyar. Bu görüşü savunanlar olmadan karma ekonomiden veya devletçilikten, hatta sosyalizmden piyasa ekonomisine geçiş pek mümkün değildir. Yani liberal bakış, piyasa ekonomisinin, demokrasinin ve hukuk devletinin bir asgari programı gibidir. Nitekim görülmektedir ki, Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya gibi liberal

geleneğe sahip ülkeler, diğer ülkelere kıyasla piyasa ekonomisine geçişte daha başarılı bir performans sergilemektedirler (Akalin, 2002: 117-118).

Piyasada özel sektör hacminin kamu hacmini aşması esastır. Eğer mülkiyet haklarının varlığı, işbölümü ve gönüllü mübadele, fiyatlar ve rekabet koşulları yerine getiriliyorsa ve devletin ekonomik hacmi piyasanın ekonomik hacmini aşıyorsa, burada serbest piyasa ekonomisinden ziyade, dolaylı olarak da olsa, müdahale edilmiş bir karma ekonomiden bahsediyoruz demektir. Yani devletçiliğin olduğu bir sistemden bahsediyoruzdur. Bir başka ifadeyle, bir serbest piyasa ekonomisinin söz konusu olabilmesi için; iktisadi olarak örgütlenme biçiminin kesin ağırlığının özel teşebbüs üzerine oturtulması beklenmelidir. Buradaki özel sektör ile kamu sektörü arasındaki denge, piyasa ekonomisi için hayati derecede önemlidir. Nitekim bu oranın ağırlığı devlete kaymış ise, özelleştirme ile tekrar bir ayarlanmanın yapılması gerekmektedir (Akalin, 2002: 112).

Piyasa ekonomisinin tam olarak işlerlik gösterebilmesi için üretimin büyük bir bölümünün özel sektör tarafından gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bu sistemin bakış açısına göre, özel teşebbüs kârlı olanı en iyi bilen durumundadır (Ülgen, 2005: 21).

Özel sektörün ihtiyacı olan girdilerin sağlanması piyasa mekanizmasının işlerliği açısından önemli ve gereklidir. Makine, teçhizat, hammadde gibi özel sektörün ihtiyaç duyduğu girdilerin sağlanmasında kamunun özel sektöre uygun ortamı sağlaması gerekir. Aksi takdirde, bu girdilerin sağlanmasında özel sektör güçlüklerle karşılaşacak ve güçlükler de süreklilik gösterirse piyasa mekanizmasında aksamalar meydana gelecektir (Uysal, 2004: 17)¹.

Piyasa ekonomisinin esas olduğu bir ortamda talep yönlü kısıtlamaların olması ekonominin işlerliğine negatif etkide bulunabilmektedir. Üreticiler kârını maksimize etmek için üretmiş oldukları mal ve hizmetleri sadece iç piyasada değil, aynı zamanda dış piyasada da rahatça satabilmelidirler. Eğer bu konuda kısıtlamalar var ise piyasa sisteminin işlerlik kazanması çokta mümkün değildir. Örneğin çok sayıda mala ihracat yasağı konmuş ise bu durum piyasanın işlerliğini bozacaktır (Uysal, 2004: 18).

---

¹ Sayfa 12 ve takip eden diğer iki sayfada ağırlıklı olarak (Uysal, 2004)' ten yararlanılmıştır.

Ekonomide ortaya çıkan ekonomik ve politik dalgalanmalar piyasa ekonomisinin işlerliğini olumsuz yönde etkilemektedir. Bu yüzden ekonomik ve politik istikrar gereklidir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde özel girişimciler, sermaye kıtlığı, teknik ve organizasyonel bilgi eksikliği ve piyasa belirsizlikleri ile iletişimde engellerle karşılaştıkları için çok sayıda güçlükle karşı karşıyadırlar. Girişimcilerin maliyet ve kâr beklentileri yanında, yatırım şanslarının uzun dönemde elverişli olacağına inanmaları ve kendilerine karşı siyasal ve toplumsal zihniyetin pozitif olduğu imajının oluşması çok önemli bir etkidir (Han, 2002: 18). Bu yüzden geleceğe yönelik planların yapılması büyük önem taşımaktadır. Nitekim; özellikle az gelişmiş ülkelerde politik iktidarlarla beraber çok sık değişen mevzuatlar, ekonomi politikaları belirsizliğini artırabilir. Bu nedenle bu belirsizlikler ileriye yönelik yatırım kararlarını olumsuz yönde etkilemektedir.

Gerekli altyapının varlığı piyasa ekonomisinde ortaya çıkabilecek aksamaları en aza indirebilmektedir. Burada altyapı ile kast edilen, hem kurumsal hem de fiziksel altyapıdır. Haberleşme, ulaşım gibi fiziki altyapının yanında etkin bir kamu yönetiminin olması, özel mülkiyeti koruyan yasaların olması ve bunların uygulanabilirliği, piyasa ekonomisinin işlerliği için önemlidir. Aynı zamanda altyapı, kamu ekonomisi ile piyasa ekonomisi arasındaki etkileşim için oldukça önemlidir.

Piyasa ekonomisinin etkin bir şekilde oluşup işleyebilmesi için ekonomide bilgi akışının hızlı ve etkin olması çok önemlidir. Devlete bu konuda yapıcı bir fonksiyon gösterme görevi düşmektedir. Devletin bu görevini yerine getirmesiyle, bilgi akışı etkin bir biçimde sağlanabilir ve bilgi almak çabuk ve kolay bir hale gelebilir. Japonya ve Kore tüm dünya pazarlarını ve bu pazarlardaki değişimleri takip etmekte oldukça başarılıdır. Böylece kendi üretici ve ihracatçılarına bilgi veren kamusal nitelikli merkezler oluşturarak önemli başarılar elde etmişlerdir. Farklı coğrafi bölgelerde oluşan piyasaların bilgisayar ağları ve modemlerle birbirlerine bağlanmaları konusunda devletlerin yapmış olduğu yatırımlar piyasaların etkinliğini artırmaktadır.

Ayrıca ekonomik verilerin devlet tarafından doğru ve düzenli şekilde aktarılması da firmaların gerçekçi davranmalarına ve kaynaklarını etkin kullanmalarına yol açar.

Demokrasinin varlığı, seçmenin egemenliği ve tercih özgürlüğüdür. Bu varlık tüketicilerin piyasa ekonomisine hâkim olabilmeleri için gereklidir. Çünkü çoğulcu, katılımcı, parlamenter demokrasilerde karar ve karar birimleri, piyasa ekonomisinde olduğu gibi çok sayıdadır. Bu piyasa ekonomileri ve komuta ekonomilerini birbirinden ayıran en önemli özelliktir.

Hukukun varlığı elbette hayatın her aşamasında vardır. Bireyler arası, toplumlar arası kısacası günümüz küresel dünyasında insanoğlunun varlığını devam ettirebilmesi için olmazsa olmazımızdır. Aynı şekilde piyasa ekonomisinin de varlığını sürdürebilmesi için öncelikle bir hukuk devletine ihtiyaç vardır. Piyasa ekonomisinin temelini oluşturan mülkiyet haklarının korunması, özel teşebbüs, rekabet, sözleşme serbestliği gibi konularda sınırların belirlenmesi için herkes tarafından kabul edilen kurallara ihtiyaç duyulur. İşte bu ihtiyaçları ancak var olan sağlam bir hukuk devleti karşılayabilir. Bu durumda hukuk; borçlar hukuku, medeni hukuk, ticaret hukuku vb. gibi alt dallara ayrılıp daha detaylı şekilde piyasanın ve toplumun ihtiyaçlarına karşılık verebilir.

Piyasa ekonomisinin varlığından söz edebilmek için teşkilatlı bir para ve sermaye piyasasına ihtiyaç duyulur. Devlet, bütçe açığı verdiği zaman bu açığı para ve sermaye piyasalarından giderme yolunu tercih edebilir. Bu tercihi çok fazla kullanması para ve sermaye piyasası sistemini olumsuz etkileyebilir. Bu yüzden teşkilatlı bir para ve sermaye piyasası sisteminin varlığı için devlet, bu piyasalara çok fazla müdahalede bulunmamalıdır. Bulunması durumunda ise özel yatırımların ve üretimlerin temel kaynağını oluşturan tasarruflardan yararlanmış olacak ve özel sektörün para ve sermaye kaynağını kısıtlamış olacaktır.

Devlet iç borçlanmayı kamu finansman araçlarından birisi olarak kabul ederse, özel sektöre rakip ekonomideki fon akışını saptıran ölçülere varmış olur. Bu durumda piyasa mekanizması ve rasyonel piyasa ekonomisi tamamen bozulmuş olmaktadır. Özel sektörün icra ettiği piyasa ekonomisinde, mal ve hizmet akışı ile fon akışı arasında tam bir bütünlük ve birbirini tamamlama ortaya çıkmaktadır. Bu bütünlüğün içine devlette dâhil olup para ve sermaye piyasasından büyük boyutlarda fon sağlamaya kalkıştığı an piyasa ekonomisinin kuralları ihlâl edilmiş olmaktadır. Kısaca teşkilatlanmış bir para ve sermaye piyasası için devlet sadece yönlendirme

görevini üstlenmeli ve bu piyasalara en az biçimde müdahale de bulunmalıdır (Ülgen, 2005: 21-22).

Piyasa ekonomisi sisteminde, piyasa fiyatının oluşabilmesi için sözleşme özgürlüğünün de bulunması gerekmektedir. Piyasanın işleyişinde önem arz eden bu tür özgürlükler temel özgürlük olarak genellikle devlet anayasalarında yer almaktadırlar (Uysal, 2004: 13-14).

1.3. PİYASA EKONOMİSİNE YÖNELTİLEN ELEŞTİRİLER

Piyasa ekonomisi modeline göre, birey toplumun temel unsurudur ve piyasa ekonomisi içinde bütün başarının, hak ve sorumlulukların tek kaynağıdır. Bu görüş, demokratik toplumlarda genel kabul görmüş bir ilke olmasına rağmen; başarıdaki tek gerçekliğin bu olmadığı, tarihin farklı dönemlerinde bundan farklı durumlarında olduğu görülmüştür. Mesela Japonya'nın başarı nedenlerini inceleyen bilimsel araştırmalara göre, bu başarılarının altında yatan temel neden; sahip oldukları "değerler" sistemidir. Bu sistemde temel ilke; bireyin kendisini para ve fayda kazanma olduğu kadar, bilinçli şekilde topluma hizmet etmeye de adanmasıdır (Maliye Bakanlığı, 1996: 6).

Piyasa ekonomisi, sınırsız kâr peşinde koştuğu ve bu yüzdem insanları bencillığe teşvik ettiği şeklinde eleştirilmektedir. Bencillik yüzünden toplumda güven duygusunu zedelediği düşünülmektedir. Diğer yandan adaletsizliğe sebep olduğu eleştirisi vardır. Toplumun fakir kesimini daha da fakirleştirdiği düşüncesi vardır. Oysa düşünüldüğünün aksine piyasa ekonomisi bir özne değil bir süreçtir. Bu süreçte özgürlük vardır. Cereyan eden bu süreç tembel değil çalışan birey ister ve bireyi bir rekabetin içine sürükler. Rekabet ise günümüz küresel dünyasının vazgeçilmez bir parçasıdır. Bireyleri çalışmaya teşvik ederek, bireyin kendisi için çalışırken aynı zamanda toplum için de çalışmasını sağlamış olur.

Geçmişten günümüze piyasa ekonomisine yöneltilen bütün eleştirilere verilebilecek açıklayıcı, mantıklı ve ikna edici cevapları içeren geniş içerikli bir literatür vardır (Yayla, 2004: 1). Piyasa ekonomisinin daha adalet, etkinlik, ahlâk, özgürlük vb. kavramlar ile ilişkisine değinilerek eleştirilen birçok yönü vardır. Bu yönüyle ilgili kitaplarda ve makalelerde uzun uzadıya ele alınan bir tartışma konusudur.

1.4. PİYASA EKONOMİSİ-KAMU EKONOMİSİ KARŞILAŞTIRMASINDA İKİ ÖNEMLİ KAVRAM: ETKİNLİK VE ADALET

Öncelikle Adam Smith'in de benimsemiş olduğu "laissez-faire" (bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler) yaklaşımına göre, kamu yani devlet yalnızca yasa ve hukuk düzenini devam ettirmeli, özel mülkiyet haklarını korumalı ve sözleşmelerin uygulanabilmesi için gerekli ortam ve şartları sağlamalıdır. Böylece devletin ekonomiye müdahalesi minimum düzeyde tutulmalı ve tüm ekonomik etkinlik ve faaliyetler piyasa ekonomisi tarafından yerine getirilmelidir görüşü savunulmaktadır (Şener, 2006: 2).

Toplumsal ihtiyaçların karşılanmasında piyasa ekonomisinin başarısızlıklarını ve yetersizliklerini gidermek kamu ekonomisinin görevidir. Piyasa ekonomisinde mallar ve hizmetler bedelini ödeyene satılır. Fakat kamu ekonomisinde ihtiyaçların karşılanması ile bedelinin ödenmesi arasında bir alışveriş bağı yoktur (Bulutoğlu, 2004: 1).

Eğer devletin ekonomideki rolü artıyorsa, bu artış önemli sorunları da beraberinde getirecektir. Aşırı müdahaleci bir devlet modeli ile sürekli açık veren bir bütçe, merkezîyetçilik, savurganlık, sürekli artan rant kollama çabaları ve sürekli büyüyen kamu kesimi ortaya çıkacaktır. Bu durumda da özel kesim dışlanacaktır (Öztürk, 2007: 324).

Piyasa ekonomisi toplum üyelerinin tüm ihtiyaçlarını karşılama konusunda başarısızdır. Çünkü bazı ihtiyaçları karşılayacak olan hizmetler, ana nitelikleri nedeniyle piyasa firmaları tarafından sunulamazlar. Bu tür hizmetleri sunmak kamu ekonomisinin görevidir ve bu hizmetlere genel bir ifadeyle kamu hizmetleri denir. Siyasal kanallar aracılığıyla toplumun kamu hizmetine olan talebi belirlenir ve bu hizmetlerin arzı yapılır. Ayrıca vatandaşların kamu hizmetleri ve politikaları konusundaki arzuları ve tercihleri iletken kurumlar vasıtasıyla siyasal karar haline getirilir. Kamu ekonomisinde ise hizmetlerin yurt çapında üreticisi merkezi hükümet örgütüdür. Bunun yanında bölgesel kamu hizmeti sunumu için, daha alt düzeylerde örgütlenmiş kamu hizmeti üretim birimleri de mevcuttur. Vakıflar ve dernekler gibi birimler de, siyasal boyuttan yoksun olmakla beraber, piyasa dışından üretim

yapmaktadır. Kamu hizmeti talebi yıllıktır ve yıllık bütçelerle belirlenir. Fakat piyasa hizmetlerinde böyle bir sınırlama yoktur (Bulutoğlu, 2004: 1).

Kirmanoglu (2013: 65-68), etkinlik ve adalet kavramlarını Şu Şekilde açıklayıp karşılaştırma yapıyor; Ünlü iktisatçı Amartya Sen'de iktisadın iki önemli ayağı olan etkinlik ve adalet üzerinde yükseldiğini savunmuştur. Günümüzde dünya ekonomilerinin küreselleşme sürecine girmesi rekabeti artırmıŐtır. Giderek artan rekabet zorunluluğu, gerek özel sektörde, gerekse kamu sektöründe kaynakların israfını daha maliyetli hale getirdiğinden dolayı ülkelerin etkinlik ve verimlilik kaygılarını daha da ön plana çıkarmıştır. Kamu ekonomisi piyasa ekonomisi dengesi için üretimde ve tüketimde etkinlik ile kaynakların etkin dağılımını önemli bir faktördür.

Üretimde etkinlik, üretim faktörleri çeşitli sektörlerde öyle bir dağılmıştır ki, herhangi bir üretim faktörünü bir sektörden başka bir sektöre kaydırarak daha fazla ürün elde etme imkânı yoktur. Benzer Şekilde tüketimde etkinlik; üretilen mallarının tüketiciler arasında öyle bir dağılımı yapılmıştır ki, malları kişiler arasında yeniden dağıtarak en az bir kişiyi daha iyi duruma getirme imkânı yoktur. Bu durum Pareto etkinliğidir ve refah iktisadının kabul ettiği etkinlik kriteridir. Bu kıyaslamada adalet kavramına baktığımızda, sonuçların adil olması için adalet kavramına ilişkin eŐitlikçi ve hakkaniyet görüşleri vardır.

EŐitlikçi görüşüne göre; kaynakların uçlarda değil, ortalarda bir dağılım göstermesi gerekir. Yani ekonomide üretilen değer 100 birim ise iki kişi arasında 50'Őer birim olarak dağılımını en eŐitlikçi yaklaŐımdır.

Hakkaniyet görüşüne göre ise; gelir dağılımının adil olması için, eŐitlikçi olması gerekmez. Az çalıŐanın az kazandığı, çok çalıŐanın çok kazandığı bir gelir dağıtım mekanizması ile herkes hak ettiği geliri elde edebilmektedir. Burada fırsat eşitliği söz konusudur. Herkes eşit fırsata sahiptir ve çok çalışan daha çok kazanmaktadır.

2. PİYASA BAŞARISIZLIKLARI VE DEVLETİN ROLÜ

Piyasa ekonomisini eleŐtirebilmek için uygun açıklar arayan bazı yazarlar, yeni zannettikleri bir muhakeme ve karşılaştırma yöntemine baŐvurmaktadırlar. Bu yazarlara göre, kamu sektörünün başarısızlık ve yanlışlıkları yanında özel sektörün

başarısızlık ve yanlışlıkları da vardır. Özel sektör kuruluşları ellerindeki kaynakları irrasyonel bir şekilde kullanabilmekte ve verimsiz işletmecilik yapabilmektedirler (Yayla, 2001: 50).

Piyasa da meydana gelen bir takım aksaklıklar, devletin ekonomiye müdahale etmesi gerektiği görüşünü ortaya çıkarmıştır. Piyasa başarısızlığı adı verilen bu aksaklıklar, piyasa mekanizması içinde kendiliğinden düzeltilemediğinden devletin bu aksaklıkları düzeltmek için piyasaya müdahale etmesi gerektiği görüşü ortaya atılmıştır (Sarısoy, 2010: 279).

Gerçek veya hayali piyasa başarısızlıklarını hareket noktası olarak gören ve hükümetlerin bu tür sorunlardan kaçınabileceğini, piyasanın eksikliklerini giderebileceğini savunan görüşler zamanla çok ağır problemler meydana getirmişlerdir. Bu yüzden literatüre “hükümet başarısızlığı” kavramı girmiştir. Bundan sonra iki başarısızlık türü de çok sayıda ampirik çalışmaya konu olmuştur. Bu çalışmalarda daha çok, hükümet başarısızlıklarının piyasa başarısızlıklarından daha geniş, daha ağır ve çok daha maliyetli olduğu sonuçları çıkmaktadır (Yayla, 2001: 51).

Diğer yandan Klasik İktisatçılar, ekonomide tam rekabetin varlığını kabul etmekte ve görünmez bir elin piyasaları kendiliğinden düzenleyeceğine inanmaktadırlar. Neoklasikler ise eksik rekabet piyasalarının varlığını kabul etmekle birlikte, firmaların tüketiciden gelen talepleri dikkate alacakları ve uzun dönemde aşırı kârın olmayacağına inanmaktadırlar. Eğer piyasa da arz fazlası varsa fiyatlar düşer, talep fazlası varsa fiyatlar artar ve denge istikrarlı bir şekilde korunurdu. Oysa gerçek piyasa şartlarında piyasalar düşünüldüğü kadar da başarılı olmamaktadırlar. Bazı mallar alıcı bulamazken, ihtiyaç duyulan bazı mallarda hiç üretilmeyebiliyor. Piyasaların başarısız olduğu bu durumlar; kamusal malların üretimi, eksik rekabetçi oluşumlar, üretimde bölünmezlik, risk ve belirsizlik, fiyatların yapışkanlığı, arz ve talep arasında uyumsuzluk ve negatif eğimli arz-pozitif eğimli talep hali gibi başarısızlıklar olarak sıralanabilir. İşte piyasanın başarısız olduğu bu durumlar devleti ekonomiye çeken önemli bir etkidir (Demir, 1997: 125).

2.1. MUSGRAVE'E GÖRE PİYASA BAŞARISIZLIKLARI TEORİSİ²

Neoklasik iktisat ile maliye teorisinin bulunduğu alanlardan bir tanesi de piyasa başarısızlıkları teorisidir. Bu teoriye göre kaynakları tahsis mekanizması asıl olarak piyasadır. Ancak piyasa mekanizması çalışmazsa ya da yetersiz kalırsa kamu ekonomisine gereksinim duyulur. Devletin ekonomide rolünün ne olması gerektiği konusundaki normatif soruyu Musgrave üç aşamada ele almıştır (Musgrave, 1959):

1. Kaynak dağılımına ilişkin fonksiyonlar,
2. Gelir dağılımına ilişkin fonksiyonlar,
3. İstikrar sağlama fonksiyonu.

Kaynak dağılımına ilişkin fonksiyonlar piyasa mekanizmasının işleyiş durumuna bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Bazı hizmetlerin sağlanmasında piyasa mekanizması hiç çalışmaz ya da çalışsa bile üretilen hizmetin düzeyi toplumsal optimum altında veya üstünde olabilir. Hizmet düzeyinin toplumsal optimum olması ile talebin oluşumunda toplumsal faydanın veya arzın oluşumunda toplumsal maliyetlerin göz önüne alındığını ifade etmektedir. Toplumsal fayda ve maliyetlerin ölçülmesinde önemli zorlukların olduğu tartışmasızdır. Fayda ve Maliyetlerin Ölçülmesi daha sonra ayrıntılı olarak incelenecektir.

Musgrave'in yaptığı bu sınıflandırma uzun yıllar normatif maliye teorisinin temel kaynağını oluşturmuştur. Özellikle kaynak dağılımı fonksiyonu, devletin özel ekonomiye müdahalesinin sınırlarını belirleme konusunda yol gösterici olmuştur. Piyasanın etkin kaynak dağılımını gerçekleştirmediği durumların en klasik örneklerini kamu malları, dışsallıklar ve doğal tekel oluşturmaktadır. Stiglitz, bu piyasa aksaklıklarına eksik piyasalar ve bilgi eksiklikleri durumlarını da ilave ederek konuyu genişletmiştir (Stiglitz, 2000; akt. Kirmanoğlu, 2013: 106).

Devletin gelir dağılımı fonksiyonu ise Musgrave'in bir diğer görüşüdür. Piyasa mekanizması kaynak dağılımında etkinliği sağlıyor ise, bunun sonucunda ortaya çıkan gelir dağılımı, kabul edilen herhangi bir adalet ölçüsüne göre adil olmayabilir. Piyasa mekanizmasının gelirleri adil olarak dağıtmadığı durumda devletin "gelirleri yeniden dağıtma" rolü ortaya çıkar. Bu durumda devlet vergileme

---

² Sayfa 19 ve takip eden diğer iki sayfada ağırlıklı olarak (Kirmanoğlu: 2013)' ten yararlanılmıştır.

ve sübvansiyon gibi çeşitli araçlarla yüksek gelirlilerden düşük gelirlilere doğru gelir aktarımları yaparak ekonomiye müdahalede bulunabilir.

Son olarak istikrar sağlama fonksiyonu ile piyasanın konjonktürel dalgalanmalara bağlı olarak ortaya çıkan makro istikrarsızlıkları (enflasyon ve işsizlik gibi) vergi ve harcama araçları ile gidermesi işlevini gerçekleştirir. Ekonominin canlanma dönemlerinde devlet, vergileri artırma ya da harcamaları kısma, durgunluk dönemlerinde ise tam tersine politikalar ile ekonomide istikrarı yeniden sağlayabilir.

2.2. PİYASA BAŞARISIZLIKLARI TEORİSİ'NE STİGLİTZ'İN KATKILARI

Stiglitz, Musgrave'in klasik piyasa başarısızlıklarına, mükemmel olmayan bilgi ve eksik piyasaları dâhil ederek bu konuyu genişletmiştir.

2.2.1. Mükemmel Olmayan Bilgi

Günümüzün gelişmiş piyasalarında, tüketicilerin tüm mallar hakkında tam ve mükemmel bilgiye sahip olmaları mümkün değildir. Birçok durumda tüketiciler mallar hakkında gereken yeterli bilgiye sahip değildirlere. Çünkü piyasalar çoğu zaman bu bilgiyi yeterli düzeyde sunmaz. Özellikle de gıda ve ilaç gibi insan sağlığı ile doğrudan ilgili olan konularda bu bilginin sağlanmasında devletin rolü önemlidir. Stiglitz'e göre bilgi, bir tür kamu malıdır (Stiglitz, 2000: 84, akt. Kirmanoğlu, 2013: 113). Dolayısıyla, devletin bu tür sorunlar karşısında düzenleme rolü oldukça önemlidir.

2.2.2. Eksik Piyasalar

Arz maliyeti, kişilerin ödemeye hazır olduğu tutardan daha düşük olmasına rağmen; özel piyasalar bir mal ya da hizmeti sağlamada başarısız ise eksik piyasalar adı verilen bir piyasa aksaklığı var demektir (Stiglitz, 1994: 94). Sigorta ve sermaye piyasaları, eksik rekabet piyasalarına örnek gösterilebilir. Stiglitz, bu piyasalarda aksama olmasını üç sebebe bağlamıştır; ilk olarak, yeni buluşların hızla gelişmesi ve bunların yeni piyasalar oluşturması, ikinci olarak, muamele maliyetlerinin yüksek oluşu ve son olarak ise, asimetrik bilgi (enformasyon) sorunudur.

Piyasa mekanizmasının optimal kaynak dağılımının sonuç verebilmesinin koşullarından birisi de piyasalar hakkında tam ve simetrik bilginin bulunmasıdır. Simetrik bilgi, bireylerin ya da örgütlerin birbirleri hakkında karşılıklı olarak bilgiye sahip olması demektir. Eğer, bu bilgiye her iki taraf da sahip değilse, yani taraflardan biri diğeri hakkında yeterli bilgiye sahip değilse, ortaya 'asimetrik bilgi' adı verilen bir piyasa başarısızlığı çıkmaktadır. Artan sanayileşme ve kentleşme alıcıların satıcılar hakkında yeterince bilgi edinmesini engellemektedir. Örneğin, sigorta piyasalarında bulunan sigorta şirketleri ya da bankacıların sigorta yapacakları/kredi verecekleri müşterileri hakkında yeterli bilgiye sahip olmaları zorlaşmıştır. Bu durumda bir piyasa başarısızlığı olan asimetrik bilgi oluşmaktadır.

Bu piyasalarda bilgi eksikliği sonucu "ahlaki tehlike" ve "ters seçim" olarak adlandırılan iki önemli sonuç ortaya çıkmaktadır. Ahlaki tehlike, bu piyasada alıcı ya da satıcının anlaşma şartlarına gerekli özeni göstermemesi demektir (Kirmanoğlu, 2013: 114). Evi için yangın sigortası yaptıran bir kişinin tazminat alabilmek için evini bilerek ateşe vermesi ahlaki tehlikeye bir örnektir (Stiglitz, 1994: 364-365). Ters seçim ise, piyasa da gerçekleşen işlem sonucu alınan riskin gerçeği yansıtmamasıdır. Bu yüzden, düşük riskli kişilerin piyasadan çekilmesine neden olarak piyasanın daralmasına yol açabilmektedir. Piyasada kalan yüksek riskli kişiler ise piyasa fiyatını yükselteceğinden, piyasalar talebi tam anlamıyla karşılayamayacak ve eksik piyasalar ortaya çıkacaktır.

2.3. PİYASA BAŞARISIZLIKLARI

Piyasa başarısızlıkları, literatürde statik ve dinamik piyasa başarısızlıkları olarak ikiye ayrılmıştır.

Tablo 2. Piyasa Başarısızlıkları Çizelgesi

Statik Piyasa Başarısızlıkları	Dinamik Piyasa Başarısızlıkları
<ol style="list-style-type: none"> 1. Piyasa aksaklıkları: Monopol ve oligapol 2. Sosyal malların (kamu hizmetlerinin) varlığı 3. Dışsallıklar (pozitif veya negatif) 4. Ortak mülkiyet konusu kaynakların varlığı: Meralar, balık yatakları, göller vb. 5. Doğal tekellerin mevcudiyeti: Azalan maliyet endüstrileri (sürekli ölçekten getiri). 6. Bazı mal piyasalarının (gelecek) bulunmaması 7. Gelir dağılımındaki eşitsizliklerin ve yoksulluğun düzeltilememesi 8. Bilgi edinmenin maliyetinin çok yüksek olması (iş bulma, deprem sigortası gibi) ve bilginin asimetrikliği.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Makul bir büyüme hızına ulaşamaması. 2. Makro dengesizlikler ya da konjonktür hareketleri: İşsizlik ve enflasyon. 3. Ekonominin faktör donanımındaki çarpıklık ve bazı faktör arzlarının yetersiz kalmasının üretimi durdurması: Müteşebbis azlığı ve sermaye kıtlığı. 4. İnsanların teleskopik fakültelerin (zamanı iskonto edebilme kabiliyetlerinin) bozuk olması: Zaman miyopisi veya geleceği yüksek bir oranla iskonto etme eğiliminin varlığı. 5. Mali piyasaların yani para ve sermaye piyasalarının yokluğunun sanayileşmenin finansmanını engellemesi.

Kaynak: Akalın, 2002: 131.

Tablo 2’de gösterilen piyasa başarısızlıklarını detaylı şekilde açıklamakta yarar vardır.

2.3.1. Statik Piyasa Başarısızlıkları

Statik piyasa başarısızlıkları, optimum kaynak tahsisinin sağlanamadığı durumda ortaya çıkan israfı gösterir. Tekel ve oligopol piyasaların varlığı ile tam rekabetteki normal kârdan vazgeçilip aşırı kâr elde etme amacının ortaya çıkması, beraberinde arzın kısılması sonucunu getirecektir (Akça, 2007: 13).

Monopol ya da oligopol piyasalarda aşırı kâr elde etme güdüsüyle hareket edilmesi sonucunda ortaya çıkan üretim kısıtlamalarına bağlı olarak piyasa aksaklıkları ortaya çıkmaktadır (Akça, 2011: 181).

Sosyal malların varlığı statik piyasa başarısızlıklarındandır. Sosyal malların yani kamu hizmetlerinin tüketimlerinde rakip olmaması ve dışlanamaması nedeniyle tayinlanamaz bulunmaları ve bunların tayinlanmalarının istenilen bir durum olmaması ile dahası bedavacılık olgusu israfa yol açmaktadır. Yani sosyal malları kullanmanın bedeli olan vergileri ödeyende ödemeyende bu malları bedava tüketebilir (Akalın, 2002: 128).

Bir bireyin ya da firmanın, diğer bireyleri ya da firmaları etkilemesi, bir firmanın diğer firmalar üzerinde maliyet yüklemesiyle onların zararını telafi etmemesi ya da alternatif olarak bir firmanın diğerlerine bir fayda sağladığı ancak bu faydanın karşılığını alamadığı birçok durum mevcuttur (Stiglitz, 1994: 92). Dışsallıklara verilebilecek çok fazla örnek vardır ve "Dışsallıklar" başlığı adı altında bir diğer bölümde detaylıca anlatılacaktır.

Dışsallıkların varlığı durumunda, çoğu zaman piyasanın gerçekleştirdiği kaynak dağılımı etkin olmayabilir. Bu durumda ortaya piyasa başarısızlığı çıkabilmektedir. Kişiler meydana getirdikleri negatif dışsallıkların maliyetini taşımadıklarından dolayı bu faaliyetleri aşırı miktarda gerçekleştirecekler, tersine bireyler pozitif dışsallık meydana getiren faaliyetlerin bütün faydalarından yararlanmadıklarından, bu faaliyetlerden az miktarda yapmak isteyeceklerdir. Bu durum piyasa başarısızlığını ortaya çıkarmakta ve devlet müdahalesini gerektirmektedir (Stiglitz, 1994: 93).

Doğal tekellerin var olması durumunda, azalan maliyetler endüstrilerinin var olması halinde, son birim maliyeti fiyatlandırması zarara yol açmaktadır. Azalan maliyetler endüstrileri, ölçek ekonomileri ile ilgilidir. Bu endüstrilerde, firmaların ölçeği arttıkça maliyetleri düşmekte ve tek firma, rekabet eden çok sayıdaki firmadan daha düşük ortalama maliyetle üretim yapmaktadır. İşte doğal tekeller, bu tek firmanın, tam rekabete bakışla daha etkin çalışması halidir. Ancak Pareto etkin son birim maliyeti fiyatlandırması zarara yol açmaktadır (Akalın, 2002: 128).

Doğal tekellerin söz konusu olduğu durumda, yeni bir firmanın piyasaya girmesi etkinliği sağlamaya, piyasa başarısızlığını gidermeye yetmeyecektir. Çünkü bir firmanın üretmesi etkin ve yeterlidir (Oğuz, 2011: 79).

Doğal tekeller, bu bilgiler ışığında su, elektrik, telefon ve doğalgaz üretim ve dağıtımını şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Doğal tekellere, içme suyu dağıtımını iyi bir örnektir. Bu dağıtım için iki ayrı şebekenin kurulması anlamsızdır. Doğal tekeller hem kamu hem de özel sektör tarafından işletilebilmektedir (Durmuş, 2008: 72).

Ortak mülkiyet konusu olan mallar, özel mülkiyete tesis edilemediğinden dolayı, bu alanların etkin bir şekilde kullanımı ve değerlendirilmesinde zorluklar ortaya çıkmaktadır. Örneğin, ormanlık alanlarda yapılan kaçak ağaç kesimlerinin ormanlık alanları yok etmesi gibi (Akça, 2011: 182). Bu malların varlığı da piyasa da başarısızlıklara neden olabilmektedir.

Bazı piyasalarda bilgi edinmek çok zordur. Bilgi edinmenin maliyeti çok fazla yüksektir ve fiyatlar ortalama maliyetlerin altında kaldığı için burada piyasa mekanizmasının işlemesi mümkün değildir. Örneğin işsizlerin iş bulmaları için gereken bilginin maliyeti, ücretleri aşmaktadır. Bu yüzden bu alan kamu hizmetine açılmış ve İş ve İşçi Bulma Kurumu (İŞKUR) kurulmuştur. Bilginin asimetric olması ile kastedilen ise mübadeleye taraf olanların eşit bilgi düzeyinde bulunmamalarıdır. Doktor ile hasta ilişkisi bunun iyi bir örneğidir (Akalm, 2002: 128-129).

Piyasa ekonomisinin, bazı kesimlerce yoksulluğun ve gelir dağılımında eşitsizliğin kaynağı olarak tanımlanmasından dolayı, iyi bir gelir dağılımının gerçekleşmesi ve yoksulluğun ortadan kaldırılması görevi devlete düşer. Bu düşünce ise piyasanın başarısızlığının tanınması anlamına gelmektedir.

Bazı mal piyasaların mevcut olmaması da piyasayı başarısızlığa uğratan bir diğer nedendir. Özellikle gelecek piyasaların var olmaması durumunda piyasa mekanizmasının başarısızlığı söz konusudur. Örneğin beş yıl sonraki makarnalık buğdayın fiyatı ve miktarı net olarak bilinemediğinden, bugün makarna fabrikası kurmak için fizibilite çalışması yapılamaz. Bu sorun vadeli işlemler piyasası ile çözülmeye çalışılmakta ancak bu piyasada işlem gören malların sayısı da sınırlıdır (Akalm, 2014: 101).

2.3.2. Dinamik Piyasa Başarısızlıkları

Dinamik piyasa başarısızlıkları, statik piyasa başarısızlıklarına kalkınma ile büyüme boyutlarının eklendiği piyasa başarısızlıklarıdır (Akça, 2007: 13).

Makul bir büyüme hızına piyasa ekonomisi ile ulaşamaması dinamik piyasa başarısızlıklarına yol açan nedenlerden biridir. Burada makul bir büyüme hızı ile anlatılmak istenen, gelişmiş ülkeler ile aradaki gelişmişlik açığını kapatabilmek için yeterli olan büyüme haddidir. Harrod-Domar Modeli'nin ortaya çıkışından hatta 1927 'de Feldman'ın yaptığı ilk beş yıllık Sovyet planının sonuçlarının ilanından bu yana; piyasa güçlerini zorlayarak büyümeyi hızlandırma fikri, İktisat Teorisi'nde taraftar bulmuştur. Türkiye'nin 1960'lı yıllarda planlı ekonomiye geçişinin temelinde yatan teknik düşünce, bu kaygıydı. Nitekim 20. yüzyılın 'Kalkınma = Sosyalizm' hipotezinin altında, planlama aracılığı yoluyla ve piyasa ekonomilerine bakışla daha hızlı büyüme iddiası mevcuttur (Akalin, 2002: 129).

Bir diğer neden olarak makro dengesizlikler ve konjonktür hareketleri gösterilebilir. Dengesizlikleri ikiye ayırarak ele almak daha doğru olacaktır. Mesela makro dengesizlikler, işsizlik veya enflasyon ile konjonktür hareketler olarak ele alınabilir. Makro dengesizliklerin kaynağında özellikle iktisadi politikaların yanlışlığı yatmaktadır. Örneğin kalkınmanın bütçe açıkları yani enflasyon ile finansmanı gibi. Konjonktürel hareketler ise piyasanın tabiatında saklı olduğu görüşünün iddia edildiği dengesizliklerdir (Akalin, 2014: 102).

Ekonomide, son dönemlerde devletin ekonomik rolünden daha önemli bir sorun yoktur ya da tam olarak, hükümet piyasa ekonomisi ile uyumlu demokratik bir ülke rolünde olmalıdır. Bu sorun, son zamanlarda, önceki finansal krizlerde ve ekonominin seyrinde olduğu gibi, daha fazla kamusal müdahale için önlemler alınmasını daha da önemli hale getirmiştir (Tanzi, 2011: 3). 1929 Büyük Buhran veya 2008 Mortgage Krizi bu duruma iyi bir örnek teşkil etmektedir. Devletler için geri dönüşü olmayan sonuçlar ortaya çıkarmadan, devlet müdahalesi ile kontrol altına alınmaya çalışılmış ekonomik olaylardır.

Ekonominin faktör donanımındaki çarpıklık ve faktör piyasasının etkin çalıştırılmaması da çoğu ülke ekonomisini başarısızlığa uğratabilmektedir. Özellikle kalkınma amacıyla olan, yeni sömürgecilikten kurtulmuş veya modernleşme

hamlesine giren Müslüman ülkelerin ya da sosyalizmden piyasa ekonomisine geçen ulusların karşılaştığı bir durumdur ve müteşebbis ve sermaye faktörlerinin sunumunun son derece kısıtlı olmasının, mevcut üretimi bile örgütlemeye yetmemesidir (Akalm, 2002: 130).

Bireylerin zamanı iskonto etme yeteneklerinin yetersizliği de bir başka nedendir. Pigou'nun deyişiyse insanlar, teleskopik fakülteleri bozuk olduğundan, zaman miyopisinden (geleceği görememe) mustarıptirler. Bireyler ölümlü oldukları ve zaman içerisinde zenginleşeceklerini bekledikleri için gelecekteki gelirlerinin marjinal faydasının düşeceği beklentisi ile günümüzdeki tüketimlerine, geleceğe bakışla olması gerekenden daha büyük ağırlık vermektedirler. Böylece piyasa faiz haddi, Pareto Optimal fiyat sayılmaz. Zira sosyal iskonto haddinden yüksektir (Akalm, 2014: 103).

Piyasaların başarısızlığa uğramamaları için özellikle az gelişmiş ülkelerde kalkınmayı finanse edecek mali piyasaların var olması gerekmektedir. Burada mali piyasalar ile anlatılmak istenen, özellikle sanayi alanında yani kalkınmayı finanse edecek sermaye ve para piyasalarının bulunmamasıdır. Mali piyasaların var olmayışlarının nedenleri arasında sermaye birikiminin yetersizliği olabileceği gibi, dini inançlar veya resmi ideolojiler de sayılabilir (Akalm, 2002: 130).

2.4. DEVLETİN MÜDAHALE ARAÇLARI

Yukarıda açıklanan piyasa aksaklıkları dolayısıyla kamu ekonomisinin varlık nedeni ortaya çıkmakta ve devlete müdahale alanı doğmaktadır. Kamu ekonomisi içindeki merkezi hükümet, yerel yönetimler veya kamu işletmeleri gibi çeşitli üretim birimleri piyasa aksaklıklarının giderilmesinde kullanılan araçlar olarak rol oynamaktadır. Bu araçlar başlıca üç grupta incelenebilir (Kirmanoğlu, 2013: 108-109):

1. Kamu mallarının üretimi veya sunulması,
2. Kamu mallarının finansmanı,
3. Yasal düzenlemeler ve standart koyma.

İlk grupta, devletin ilgili birimi, kamu malı üretim birimi olarak, kamusal malları ya fiilen üretir ya da gerekli olan girdileri piyasadan satın alarak hizmetin sunumunu sağlar. Savunma hizmeti için silah satın alması buna örnektir.

İkinci grupta, bazı kamusal mallar özel ekonomi birimlerine sipariş edilebilir. Fakat bu mallar fiyatlandırılmadıklarından dolayı veya bedava sunulmak istenildikleri için finansmanı bütçedir. Eğitim ve sağlık hizmetleri bu grubun örneklerindedir. Üretilen çıktının birim olarak ölçülebildiği elektrik ve su gibi bazı hizmetler ise, kamu tarafından üretilmesine rağmen finansmanı özel sektöre bırakılabilir.

Son grupta ise, devlet hem üretim hem de finansman sağlama görevini üstlenmez. Ancak özel sektörün üretim ve finansmanına bazı yasal düzenlemeler getirebilir. Bu durum daha çok, ortak mülkiyet malları ve eksik bilgi gibi piyasa aksaklıklarının oluştuğu şartlarda söz konusudur.

Devlet bu üç temel müdahale aracını aşağıdaki diğer müdahale araçları ile desteklemektedir (Akalin, 2002: 133-134):

- ✓ Makro ekonomik dengesizliklerin giderilmesi için para politikasıyla müdahale,
- ✓ Doğrudan mevzuatla piyasadaki fiyat, miktar ve kalite üçlüsüne regülasyon yoluyla müdahale,
- ✓ Sağlık, emeklilik ve iş kazası sigortaları gibi sosyal yardımlar ile işsizlik tazminatı ve yaşlılık aylıkları gibi yollarla sosyal güvenlik hizmetlerine müdahale,
- ✓ Sağlık ve eğitimin sosyalizasyonu, konuk edindirme gibi sosyal refah hizmetlerine müdahale,
- ✓ Vergiler ve gelir transferleri ile hem etkinlik hem de eşitlik amacıyla müdahale,
- ✓ Gelirler ve fiyatlar politikası ile piyasada oluşan fiyatlara ve gelirlere doğrudan müdahale,
- ✓ Kota koyarak ithalat ihracat dengesini sağlamaya yönelik müdahale,
- ✓ Ekonomik düzenin akışındaki engelleri en aza indirmek için borçlanma ve fonlar ile müdahalede bulunur.

2.5. PİYASA BAŞARISIZLIKLARINDA BİR KURUM OLARAK PİYASA VE DEVLETİN ROLÜ

Neoklasik teoriye göre, kaynakları alternatif kullanımlar arasında dağıtan asıl sistem piyasalardır ve devlet müdahalesi, piyasaların işleyişini amacından saptırmaktadır. Bu nedenle piyasa aksaklığı dışında piyasaların, devletin müdahalesinden bağımsız şekilde hareket etmesi istenmektedir. Ancak unutmamak gerekir ki, neticede piyasa da bir kurumdur ve tarihsel süreçte, diğer kurumlar gibi toplumun sosyolojik ve kültürel dokuları içinde gelişmiştir. Söz konusu toplumda eğer devlet gibi politik kurumlar irrasyonel temellerde işlemekteyse, piyasa kurumunun rasyonel işlemesi için bir neden yoktur (Kirmanoğlu, 2013: 109-110).

Kirmanoğlu (2013: 109) ve Savaş'a (1987: 25-26) göre; ekonomik düzen içinde hiçbir kamusal mal sunumu gerçekleşmese dahi, bütün ekonomi sadece özel mallardan oluşsa bile, yinede devlete bir rol düşecektir. Bu sayede piyasaların iyi bir şekilde işlemesi ve kaynakların etkin bir şekilde ve en az maliyetle tahsisi sağlanacaktır. Adam Smith'e göre, piyasalar görünmez bir el aracılığıyla kendiliğinden bu işlevi gerçekleştirse bile, yine de devlete bir rol düşecektir. Öyle ki A.Smith'in savunduğu 'bekçi devlet' bu rolü içermektedir. Günümüzde ise bu görüş değişime uğramış ve piyasaların birer sosyal kurum olduklarını kabul eden birçok görüş ortaya atılmıştır. Bu görüşleri bünyesinde barındıran 'kurumsalcı iktisat' ve 'yeni kurumsalcı iktisat' teorilerine göre, kurumların nasıl değişime uğradıkları ve doğru işlemleri için devlete düşen rolün ne olduğuna ilişkin çeşitli yaklaşımlar mevcuttur. Bu yaklaşımlar çerçevesinde amaç piyasa başarısızlıklarını ortadan kaldırmak ve toplumsal refah düzeyini artırmaktır.

Devletin ekonomiye müdahale edip etmemesi, müdahalesi edecek olursa da hangi araçlarla etmesi gerektiği uzun süredir tartışılan bir konudur. Günümüzde, devletin müdahale alanının ve kamu sektörü büyüklüğünün minimuma indirilmesini savunan maliyeciler için bu son derece önem taşımaktadır. Öncelikle piyasa ekonomisinin kurumsal düzeyde işleyişi için son derece önemli olan mülkiyet haklarının tanımlanmasında ve karşılıklı olarak tanınması meselesinde muamele maliyetleri ortaya çıkmaktadır. Günümüze kadar mülkiyet kavramının içeriği değişime uğramıştır. Özel mülkiyet hakları, sadece fiziki anlamda mülk edinme

hakkı değil, entelektüel haklar, çevre kirliliğinden korunma hakları gibi daha geniş bir yelpazeye yayılmıştır. O halde, devlete düşen rol bu hakların korunması ve iyileşmesini sağlamak olmalıdır (Kirmanoğlu, 2013: 110-111; Savaş, 1987: 101-103).

2.6. PİYASA BAŞARISIZLIKLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Sayılan bu piyasa başarısızlıklarının zamanla gereksiz şekilde abartıldığını, ya piyasanın örgütlenmesinin değişmesi ile veya teknolojik ilerleme, ya da tüketicilerin zevk ve tercihlerinin zamanla kayması veya kalkınma sonucunda ortadan kalktığını söylemek mümkün olabilmektedir. Örneğin geçmişte önemli bir ulaşım aracı olan ve doğal tekeli özelliği gösteren demiryolları, özellikle 21. yüzyılın başlarından itibaren karayollarının (otobanların), havayollarının ve hatta deniz yollarının ulaşım imkânlarını artırmasıyla eski önemini yitirmiştir. Böylece demiryollarına olan talep eskiye göre düşmüştür. Dışsallıkların ortadan kaldırılması ya da içselleştirilmesi noktasında ise mülkiyet haklarının tesisinin kısmen de olsa, yeterli olabileceği anlaşılmaktadır. Ya da ortak kaynakların kullanımının istismarını önlemek için üreticiler kooperatif kurma yolunu seçebilirler. Ayrıca piyasa ekonomisi, kalkınma süreciyle birlikte yoksulluğu tasfiye edebilir ve eşitsizlikleri yok etmese bile azaltabilir. Bu ve benzeri örneklerden de anlaşılacağı gibi iddia edilen piyasa ekonomisinin başarısızlıklarının, devlet müdahalesi olmaksızın, piyasa güçlerince çözülebileceği tezi güçlenmektedir (Akalin, 2002: 131-132).

3. DEVLETİN PİYASA EKONOMİSİNİ REGÜLÂSYONU

Son yıllarda ülke ekonomilerini en fazla meşgul eden konulardan birisini, devletin iç organizasyonundaki rolleri ve dış dünyaya yönelik rollerinden doğan olumsuzluklar oluşturmaktadır (Ardıyok ve Tepe, 2004: 105). Elektrik, su, gaz, ulaşım, iletişim gibi kamu hizmeti sunan kuruluşlar ve şebekeler ekonomik faaliyetlerin bir gereği olarak doğal tekeller tarafından yürütülmektedir. Bu hizmetlerin sunumunda piyasalar yetersiz kaldığında, devlet, regülasyon ve devletleştirme yöntemleri ile ekonomiye müdahale eder. Sanayileşmiş ülkelerde kaynakların ve pazarların yeterince gelişmemiş olması bu müdahaleyi kolaylaştırmaktadır (Durgut, 1993: 93).

Küreselleşen dünya ekonomik piyasalarında, serbest piyasa ekonomisi artık tartışma götürmez şekilde varlığını kabul ettirmiştir. Fakat günümüz serbest piyasa ekonomisi sistemi "bırakınız yapsınlar bırakınız geçsinler" mantığı üzerine kurulan 18.yüzyıl serbest piyasa ekonomisi sistemine göre oldukça değişmiştir. Artık, günümüz koşullarında piyasa ekonomisi kendi kendine işleyen doğal bir düzen değildir. Dolayısıyla, insanlar tarafından oluşturulan, insanlar tarafından kurallarının belirlendiği, korunduğu ve geliştirildiği bir sistem olarak kabul edilmiştir (Güvenek, 2009: 60).

3.1. REGÜLASYON KAVRAMI VE TARİHÇESİ

Devletin iktisadi ve sosyal amaçlarını gerçekleştirebilmesi için yaptığı tüm düzenlemelere regülasyon adı verilir. Regülasyon; iktisat, siyaset, hukuk, sosyoloji ve hatta antropoloji gibi daha bir çok önemli araştırma sahasını kapsayabilir (Sarısoy, 2010: 279).

Regülasyon, Roma İmparatorluğu döneminden günümüze kadar çeşitli alanlarda uygulanmaktadır. Bu uygulamalar, kamu sağlığının veya refahının korunmasından ekonomideki sektörlerin işleyişlerinin düzenlenmesine kadar geniş bir alana yayılmaktadır (Reel, 2010: 1).

Regülasyon konusundaki çalışmalar incelendiğinde, regülasyonun tarihinin 1887 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde eyaletler arası Ticaret Komisyonu'nun kurulması ile başladığı görülür. Oysa regülasyonun piyasa başarısızlıklarını gidermek için devlet tarafından bir araç olarak kullanıldığını düşündüğümüzde, regülasyonun ortaya çıkışını devletlerin oluşumuna kadar götürmek mümkündür (Akça, 2007: 15).

Küreselleşme ile birlikte hızla yayılan piyasa ekonomisine paralel olarak, ülkeler ekonomilerini serbestleştirmektedir. Ayrıca, mevcut kamu kuruluşlarını da hızla özelleştirmektedirler. Yani devlet mülkiyetinde olan varlıkların mülkiyetinin tamamının ya da bir kısmının özel teşebbüslere devredilmesidir. Aynı şekilde, devletin sunduğu mal ve hizmetlerin sunumunun özel kesime devredilmesine izin veren sözleşmelerle ekonomiye müdahale edilmektedir (Solak, 2012: 178). Devlet bu şekilde, bazı alanları özel sektörün eline bırakırken, bazı alanlara da kendisi el atarak ekonomiye müdahale etmektedir.

3.2. REGÜLASYON TÜRLERİ

Ekonomistler, genellikle ekonomik ve sosyal regülasyon arasında ayrım yaparlar. İlkinde, fiyat kontrolü, hizmet kalitesi ve ulaştırma, haber ve enerji gibi belirli sektörlerle giriş koşulları ile ilgilenir. İkincisinde ise, sağlık, güvenlik ve çevre riskinin regülasyonu ile ilgilenir (Robinson & Elgar, 2003: 2). İdari ve bürokratik süreçte kamu tarafından yapılan regülasyon ise idari regülasyondur.

3.2.1. Ekonomik Regülasyon

1930'lu yıllarda yaşanan krizin ardından, düzenleyici devletin, ikinci dünya savaşı sırasında giderek artan asıl amacı, ekonominin yönetilmesidir. Günümüzde mevcut olarak işleyen düzenleyici kurum ve kuralların büyük çoğunluğu o dönemde oluşmuş ya da daha sonra o dönemde oluşmuş fikirlerden etkilenmiştir. İşte, bu şekilde piyasaların etkinliğini geliştirmeye yönelik regülasyonlara ekonomik/iktisadi regülasyon denilmektedir. Fiyat kontrolleri, ücret kontrolleri, faiz oranı kontrolleri, döviz kurunun kontrolü, kira kontrolleri, piyasaya girişin engellenmesi veya sınırlandırılması, kamusal ve özel kuruluşlara teşvikler sağlanması gibi uygulamalar ekonomik regülasyonlara örnektir. Ekonomik regülasyonun amacı, piyasada mevcut aktörler arasında yeterli rekabet ortamının oluşmasını sağlamak ve piyasaların etkinlik düzeyini artırmaktır (Ardıyok ve Tepe, 2004: 108-109).

3.2.2. Sosyal Regülasyon

Sosyal regülasyon, sağlık, güvenlik ve çevreyle ilgili risklerin regülasyonudur (Crandall, 2003: 2). Toplumun haklarını korumak, refahını artırmak ve geleceğini güvence altına almak için yapılan regülasyonları kapsamaktadır.

Sosyal regülasyon, işgücü piyasalarında adaleti sağlamak ve gelir eşitsizliklerini azaltmak gibi sosyal yönü ağır basan amaçlar peşindedir (Aktan ve Karaaslan, 2009: 3). Kısacası sosyal regülasyon da diğer regülasyonlar gibi bir müdahale çeşididir.

Sosyal regülasyonun önemi, ekonomik gelişme ile birlikte çevre, sağlık, iş güvenliği gibi konuların insanlar tarafından daha iyi bir şekilde anlaşılmasıyla

artmıştır. Yani bu konunun ciddi anlamda gündeme gelmesi 1970’li yılların başından itibaren (Akça, 2007: 21).

3.2.3. İdari Regülasyon

Günümüzde devletin işlemleri daha karmaşık ve bilgiye dayalı hale gelmiştir. Bu yoğun işlemlerin maliyetlerine katlanmak, üretici ve tüketicilere düşmektedir. Bu işlemler; form doldurmak, rapor sunmak, bildirimde bulunmak, izin istemek, kayıt tutmak gibi işlemlerdir. Devletin müdahil olduğu bu işlemlerin nasıl gerçekleşeceğine ilişkin kurallara idari regülasyon denir. Trafik düzenlenmesi için devletin koyduğu kurallar ve yaptığı düzenlemeler idari regülasyona örnektir (Ardıyok ve Tepe, 2004: 109).

3.3. REGÜLASYONUN AMAÇLARI

Piyasa başarısızlıkları nedeniyle regülasyona ihtiyaç duyulduğundan bu kavram ortaya çıkmıştır. Yani regülasyonun varlığının sebebi bizzat piyasa başarısızlıklarıdır. Devlet piyasa başarısızlıklarını ortadan kaldırmak için regülasyonu bir araç olarak kullanmaktadır. Bu nedenle regülasyonun ilk amacı piyasa başarısızlıklarını ortadan kaldırmaktır (Akça, 2007: 22).

Ekonomik amaçlara ulaşmak için, etkin regülasyon uygulamalarının ve doğru regülasyon araçlarının tespit edilmesinin önemi büyüktür. Önemli olan, belirli piyasalarda rekabeti daha etkin bir hale getirebilmektir. İktisadi analiz açısından hangi aracın daha uygun olduğu, fayda-maliyet analizine dayanmaktadır (Oğuz ve Çakmak, 2002: 3).

Regülasyon gerektiren sektörlerin daha etkin ve gerektiğinde kamu yararına çalışmaları için faaliyet gösteren düzenleme kurumlarının amaçları; hizmetlerin en düşük maliyetler ile üretilmesini sağlamak ve aşırı kâr sağlayıcı bir fiyatlama yapılmasına engel olmaktır (Kirmanoğlu, 2013: 174).

Kısaca, regülasyonun amacı tekel koşullarının hâkim olduğu piyasalarda üretimin ve dağıtımın etkin, adil ve istikrarlı olmasını sağlamaktadır. Bu amaçlar için kurulmuş olan düzenleyici kurumlar belirli kuralların yerleşmesi ve bu kurallara uyulup uyulmadığının izlenmesi görevlerini üstlenirler. Bu kurulların görevlerini

eksiksiz yerine getirebilmeleri için, siyasi etki alanlarından uzak olmaları gerekmektedir. Bu nedenle dünyanın birçok ülkesinde bu kurumlar özerk kurullar olarak işlerliğini sürdürmektedirler (Kirmanoğlu, 2013: 175).

3.4. REGÜLASYONUN ARAÇLARI

Regülasyon araçları; "Fiyat Kontrolü", "Miktar Kontrolü", "Piyasaya Giriş ve Çıkış Kontrolü" ile "Diğer Değişkenlerin Kontrolü" olarak sıralanabilir.

3.4.1. Fiyat Kontrolü

Fiyat regülasyonu, girişimciler tarafından belli bir mal ya da hizmet için uygulanan fiyat ya da fiyat aralığının belirlenmesidir. Örneğin, düzenleyici, doğal tekelin fiyatının çok yüksek olduğunu düşünüyorsa, firmaya uygulayabileceği maksimum fiyatı bildirir. Fiyat kontrolünde en önemli nokta, düzenleyicinin sürekli olarak doğal tekeli yakından takip etmesidir. Örneğin, A.B.D.'de yüksek enflasyonun yaşanmaya başladığı 1970'li yıllarda bu takibin iyi yapılmaması, birçok firmayı zor durumda bırakmıştır (Ardıyok, 2002a: 11).

3.4.2. Miktar Kontrolü

Satılan bir ürün veya hizmetin ne miktarda olacağına dair kısıtlamalar, fiyat regülasyonu ve fiyat regülasyonu olmaksızın da gerçekleşebilir. Sunulan mal veya hizmetin niteliği gereği, üretim miktarı üzerinde doğrudan müdahale yapılabilir. Böylece hem firmaların hem de tüketicilerin üretim ve tüketim tercihine müdahale edilebilir. Örneğin, sunulan bazı mallar niteliği gereği evrenselidir. Bu yüzden sunumu tüm bölgelere yapılmalıdır. Fakat firmalar kârını maksimize etmek istedikleri için daha fazla kâr ettikleri bölgelere yoğunlaşırlar. Oysa sunulan mal ve hizmetlerin evrensel niteliğinden dolayı, düzenleyiciler firmalar üzerinde yaptırım gücüne sahiptir. Bu şekilde bölgeler arası miktar kontrolü yapılabilir (Akça, 2007: 25).

3.4.3. Piyasaya Giriş ve Çıkış Kontrolü

Regülatörlerin kontrol ettikleri iki önemli değişken fiyat ve firma sayısıdır. Regülatörler giriş ve çıkışlara sınırlamalar getirerek firma sayısını kontrol altında

tutabilirler. Hem fiyat hem de firma sayısı dağılım ve üretim etkinliğinin sağlanmasında temel rol oynadıkları için kritik öneme sahiptirler (Reel, 2010: 27).

Girişlerin çeşitli şekillerde regüle edilmesi mümkündür. İlk olarak, yeni firmaların girişi, kamu hizmetlerinde olduğu gibi lisans vb. şartlarla düzenlenebilir. İkinci olarak, regülasyondan sorumlu olan birim girişi, sektörde faaliyet gösteren regüle edilmiş firmaların varlığı yoluyla düzenlenebilmektedir. Doğal tekel niteliğindeki piyasalardaki bir firmanın varlığı, başka firmaların o piyasaya girişinde kendiliğinden bir engel oluşturabilmektedir. Sektörden çıkışın denetimi ise, doğal tekel niteliği taşıyan birçok sektörün kamu hizmetleriyle ilgili olmasından ve bu nedenle geniş bir tüketici kesimine hizmetin götürülmesinin zorunluluğundan kaynaklanmaktadır. Çıkışın denetimi ise, daha çok teşebbüslere yapılan sözleşmeler ile ağır cezai şartlar konulması veya sektöre girişi aşamasında detaylı yeterlilik koşullarının aranması ve bu koşulların faaliyet esnasında sıkı bir şekilde denetimi yoluyla gerçekleştirilir (Ardıyok, 2002a: 11).

3.4.4. Diğer Değişkenlerin Kontrolü

Firmaların yatırımlarının kontrolü, kalite kontrolü, maliyet kontrolü, altyapı hizmetlerinin kontrolü, elektrik dağıtımında kayıp kaçak kontrolü gibi daha birçok değişkenin kontrolü aracılığıyla regülasyona başvurulabilir. Bütün bu regülasyon araçları ile piyasanın düzenli işlerliğinin sağlanması amaçlanmaktadır. Böylece hem üreticinin hem de tüketicinin korunması mümkün olabilmektedir.

3.5. REGÜLASYON SÜRECİ

Öncelikle düzenleyici bir kurumun oluşturulması, regülasyon sürecinin işlenmesi için gereklidir. Bazen bağımsız düzenleyici kurumlar oluşturulmadan da regülasyon yapılabilir. Fakat bu yapılsa bile, kurumun bağımsızlığı olmadığı için uygulanacak olan regülasyonlar her türlü müdahaleye açıktır. Regülasyon süreci yasama, uygulama ve deregülasyon olmak üzere üç aşamadan oluşur (Akça, 2007: 27).

3.5.1. Yasama

Bir endüstrinin regüle edilmesi iki temel aşamadan oluşmaktadır. İlk aşama, yasa koyucunun belirli bir endüstri üzerine düzenleyici güç tesis etmesidir. Çok sayıda birim, regülasyonun bu aşamasında yer alır. Çünkü regülasyonla firma kararları kısıtlanarak, üretici kârı ile tüketici refahı üzerinde etkili olunabilir. Bu yüzden yasama süreci ile beraber regülasyon sürecinde rekabet ortaya çıkar. Uygulanacak olan yeni regülasyondan daha fazla yarar sağlayabilme amacıyla firmalar, tüketiciler, baskı grupları, meslek örgütleri v.d. kendi aralarında rekabete gireceklerdir. Politikacı ve bürokratların da bu gruba dâhil olmasıyla, regülasyonun yapısı, çıkarların birbirleriyle uyuşturulmasına göre şekillenecektir (Akça, 2007: 28).

3.5.2. Uygulama

Yeni bir kanun çıkarıldığı zaman ikinci aşama bu kanunun uygulanmasıdır. Kanun koyucular genellikle kanunu çıkartır, uygulamasını ise düzenleyici kurumlara bırakır. Üreticiler ve tüketiciler faaliyetlerine devam ederken, düzenleyiciler uygulama aşamasında temel aktör gibi kanun koyucuların yerini alırlar. Diğer önemli aktörlerde, düzenlenmiş olan bu piyasaya girecek olan potansiyel rakiplerdir. Ancak dikkat çekilmesi gereken nokta, düzenleyici kurumun kanun koyucunun yerini alması, beraberinde çeşitli sakıncaları da getirmektedir (Akça, 2007: 28). Amaç rekabetin önündeki engelleri kaldırmak ve rekabeti artırmak iken ve mevcut kanunlar da var iken, yeni düzenleyici kurumun oluşturulması maliyetlerin artması ve kaynak israfı anlamına gelmektedir.

3.5.3. Deregülasyon

Deregülasyon, devletin çeşitli amaçlarla uyguladığı iktisadi, sosyal ve idari regülasyonların azaltılması veya kaldırılmasıdır (Ardıyok, 2002a: 19). Deregülasyon, genel olarak ulaştırmada; hava yolu, demir yolu ve kamyonla taşımacılık ile doğalgaz ve telekomünikasyon dâhil fiyatların hızla düşmesi ve artan genel ekonomik refahın sağlanması anlamında yaklaşık olarak %30 oranında başarılıdır (Crandall, 2008: 1).

Deregölasyon uzun süreli bir işlem olup firmalar serbest piyasa da rekabet etmeye devam ettikçe toplum bundan fayda elde edecektir ve daha fazla endüstri deregüle edilebilecektir. Uzun süreli bu işlem, düzenleyici yasaların anlam kazanmasında önemli bir rol oynayabilir (Winston, 1998: 90).

3.6. DEVLETİN PİYASA EKONOMİSİNİ REGÜLASYONU VE ETKİNLİK

İster kamu yararı amacıyla, isterse kişisel yarar amacıyla yapılmış olsun regölasyon uygulamasında da etkinliği sağlamak temel amaç olmalıdır. Nitekim kamu yararı amacıyla regölasyonun varlığı piyasa başarısızlıklarına dayanmaktadır. Piyasa başarısızlığı ise kaynak dağılımındaki etkinsizliğin göstergesidir. Dolayısıyla piyasa başarısızlığı sebebiyle oluşan refah kayıplarının giderilebilmesi için etkin bir regölasyon düzenine ihtiyaç vardır (Akça, 2007: 121-122).

Meydana gelebilecek piyasa başarısızlıklarını gidermede kullanılacak müdahale aracı, piyasa aksaklığının özelliğine göre farklılık gösterebilir. Fakat hem rekabet hem de regölasyon kurallarıyla ilgili dikkat çekilmesi gereken nokta, piyasa aksaklığını gidermeyi amaçlayan müdahalenin başarı şansı, seçilen araca ve uygulamaya göre değişecektir. Çünkü ekonomide etkinliğin sağlanması için kullanılacak müdahale yönteminin de etkin olması önemli bir kuraldır. Bir başka ifadeyle, piyasa başarısızlığının müdahale edilerek giderilmesi sonucu yaratılacak fayda, müdahalenin yol açtığı her türlü maliyetten fazla olmalıdır (Ardıyok, 2002b: 6).

Kalıcı piyasa başarısızlıklarının giderilmesi için regölasyonların gerekli olması ve devletin toplum için bazı sosyal amaçları gerçekleştirmek için rekabet kurallarından taviz vermeyi tercih ettiği görülmekle birlikte, düzenleme işlemlerine rekabet politikaları ışığında yaklaşılması, ulaşılmak istenen sosyal hedeflere daha kolay varılmasını sağlayacaktır (Shelton, 1999: 2).

İKİNCİ BÖLÜM

KAMUSAL MALLAR TEORİSİ VE ORTAK MALLARIN YÖNETİMİ

1. KAMUSAL MALLAR TEORİSİNE İLİŞKİN TEMEL KAVRAMLAR

Özel mal ve hizmetlerden yararlanabilmek için piyasada bu mal ve hizmeti arz edenlere bir bedel ödemeliyiz. Oysa kamusal mal ve hizmetler için bir bedel ödeme gerekliliği yoktur. Eğer kamusal mal ve hizmetler bir bedel karşılığı sunuluyorsa, buradaki bedelin amacı esas olarak özel mal ve hizmetlerin amacından farklıdır. Özel mal ve hizmetler piyasa mekanizması tarafından uygun miktarlarda üretilirken, kamusal mal ve hizmetlerin piyasa ekonomisi tarafından üretilmemiştir. Çünkü bu mal ve hizmetlerden kimin yaralanacağı tam olarak bilinemez ve faydası da fiyatlandırılmaz. Bireylerin yaptıkları ödemedir bağımsız bir şekilde faydalandığı kamusal mal ve hizmetlerde piyasa mekanizması işlememektedir (Öztürk, 2007: 118). Kamu ekonomisi ile piyasa ekonomisi arasındaki bu ilişki göz önünde tutularak, kamusal malları detaylıca inceleyelim.

1.1. KAMU MALLARI TEORİSİNİN GELİŞİMİ

Kamu Malları Teorisi'nin geçmişi çok eskilere dayandırılmaktadır. Fakat iktisatta konunun sistematik biçimde başlıca ele alınışı Samuelson'un 1950'li yılların ortalarında (1954-1955)³ yazdığı makalelerle kabul edilir. Bu yıllar, ulusal ve uluslar arası düzeyde Keynesyen politikaların uygulandığı bir dönemdir. Ayrıca bu dönemde soğuk savaşın da etkisiyle refah devleti uygulamaları yaygınlaşmıştır ve gelişmekte olan ülkelerin kalkınma hamleleri yaptığı bir dönemdir. Genel olarak bu dönemde devletin ekonomideki rolü ve kamu harcamaları artmıştır. Bu yüzden bu artışların analizi üzerine yoğunlaşmıştır. Bu dönemin önemli iktisatçılarından P.Samuelson ve R.Musgrave çalışmalarında bu analizler üzerine yoğunlaşmışlardır. Bu dönem,

---

³ Samuelson, P.A. (1954). The Pure Theory of Public Expenditure, *RES*, Cilt: 36, s.387-389.

Samuelson, P.A. (1955). Diagrammatic Exposition of a Theory of Public Expenditure, *RES*, Cilt: 37, s.350-356.

kamu malları konusunun piyasa başarısızlığı olarak ele alındığı bir dönemdir. Böylece “iyiliksever devlet”in bu piyasa başarısızlıklarını ortadan kaldırmak amacıyla kamusal mal ve hizmetleri üretmesi gerektiği konusunda teorilerin egemen olduğu bir dönemdir (Kayıran, 2013: 150).

Aradan geçen yaklaşık 50 yılı aşkın süre diliminde, kamu malları hakkında farklı görüş ve yaklaşımlar olmuştur. Özellikle 21. yüzyılın başlarından itibaren gelişen teknoloji ile birlikte kamusal malları tanımlamamızı sağlayan özelliklerinde değişimler meydana gelmiştir. Sadece teknoloji değil aynı zamanda sosyal ve siyasi değişimlerden de etkilenmiştir. Örneğin, kamusal mallara iyi bir örnek olan deniz feneri, gemilerin bu hizmetten yararlanmak için para ödemelerini gerektiren bir lazer okuma sisteminin geliştirilmesi neticesinde, bazı ülkelerde, artık tam kamusal mal özelliğini kaybetmiştir (Kirmanoğlu, 2013: 119-120).

1.2.KAMUSAL MALLAR KAVRAMI

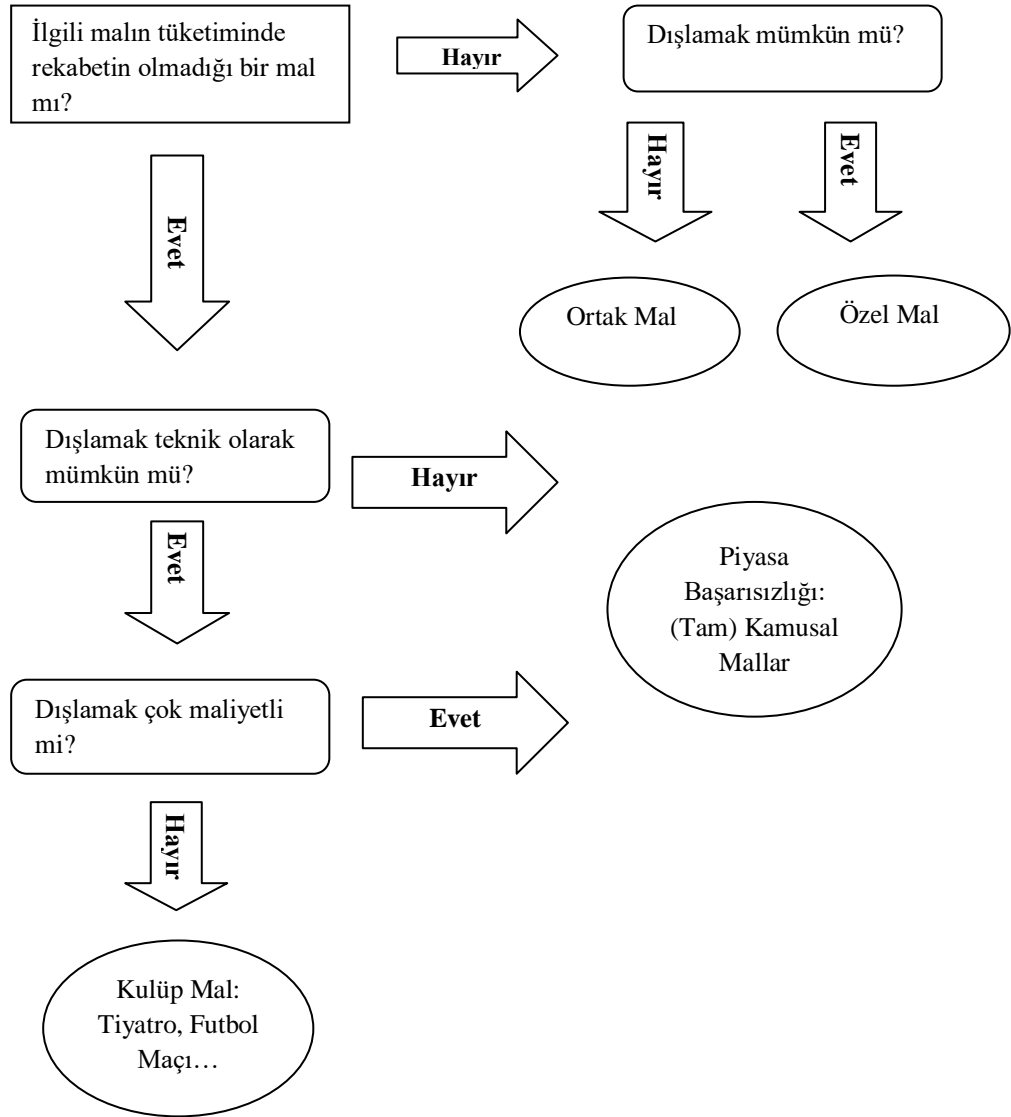
Kamusal malların tanımı çağdaş anlamda ilk kez Samuelson tarafından yapılmıştır. Samuelson’un tanımına göre kamusal mallar, toplumda bireylerin herhangi birisinin tüketimi sebebiyle, diğerlerinin aynı malı tüketme olanağında herhangi bir azalışın gerçekleşmediği, birlikte tüketilen mallar ve hizmetlerdir. Diğer bir ifadeyle, kamusal mallar toplumdaki bireyler tarafından birlikte ve eşit şekilde tüketilen kamusal hizmetlerdir. Diğer bir düşünür Musgrave kamu mallarını, toplumun sosyal ihtiyaçlarını gideren mal ve hizmetler olarak ifade etmiştir. Dorfman’a göre ise kamusal mallar, vergi vermeyen mükelleflerinde, aynen vergi veren mükellefler gibi savunma, güvenlik ve diğer temel kamusal mal ve hizmetlerden eşit biçimde yararlanabildikleri, tüketiminden dışlanılamayan mal ve hizmetlerdir (Şener, 1997: 48-49).

Toplum halinde yaşamının bir neticesi olarak ortaya çıkan ihtiyaçların bir kısmı fiyatlandırılmadığı, bireylere ayrı ayrı tahsis edilemediği veya kârlı olmaması gibi nedenlerle piyasa mekanizması içinde özel sektör eliyle üretilemezler. Diğer bir ifadeyle, piyasa bazı toplumsal ihtiyaçların üretilmesi konusunda aksaklıklar gösterir. Ancak bir şekilde üretilmesi ve sunulması gereken bu tip mal ve hizmetleri sadece devlet sunabilir. Devletin kamuya sunduğu bu tip mal ve hizmetlere kamusal mallar/hizmetler denir (Barış, 2008: 4).

Çok sayıdaki özellikleri ve türleri dolayısıyla kamusal mallar geniş ve dar anlamda ele alınabilmektedir. Geniş anlamda kamusal mal ve hizmetler, öncelikle tam kamusal mallar (savunma, güvenlik, adalet) olmak üzere; yarı kamusal mallar (yüksek öğrenim, devlet hastaneleri ve meteoroloji gibi katma bütçeli idarelerce sunulan hizmetler); yarı özel mallar (kamu ekonomik kuruluşları ve yerel yönetimlerce sunulan demir-çelik, çimento, elektrik, su, havagazı gibi), toplum için zararlı özel mallar (çevre kirliliği ve gürültü gibi) ve Birleşmiş Milletler Örgütleri'nin üye ülkelere sunulan eğitim, sağlık, tarımsal yardım gibi uluslararası tam kamusal mal niteliğinde çok sayıda mal ve hizmeti içermektedir. Dar anlamda kamusal mal ve hizmetler ise, genel bütçe ile sunulan ve cebre dayanan vergilerle karşılanan hizmetleri kapsar (Şener, 2006: 49).

Milli savunma, adalet ve sokak aydınlatması hizmetleri, bilgi sunumu gibi hizmetler kamusal (sosyal) mallara örnek verilebilir (Durmuş, 2008: 132). Bu örneklerden anlaşılacağı üzere, bu hizmetlerden aynı anda yararlanabilecek sınırsız sayıda potansiyel kullanıcı vardır. Toplumun belli bir kesimini ya da bazı bireyleri bu hizmetlerden mahrum etmek mümkün değildir (Durmuş, 2008: 132; Stiglitz, 1994: 92).

Samuelson ve Musgrave'in modern maliye kuramındaki kamusal malların bilimsel tanımına göre ise; kamusal mal "rakip olmama" ve "dışlanamama" özelliklerinin her ikisine birden sahiptir (Arslan, 2012: 24).

Şekil 1. Bir Malın Samuelson-Musgrave Koşullarına Göre Değerlendirilmesi
Kaynak: Arslan, 2012: 25.

Şekil 1’de görüldüğü üzere bir malın ne tür bir mal olduğuna karar vermek için tüketiminde rekabetin ve dışlamanın olup olmadığı, maliyeti gibi özelliklerine bakarak karar verilebilir. Bu konu daha detaylı olarak "Kamusal Malların Çeşitleri" başlığı altında ele alınacaktır.

1.3. KAMUSAL MALLARIN SINIFLANDIRILMASINDA KULLANILAN KRİTERLER

Mal kavramı iktisadi olarak, üretimi için kaynak kullanılan, yani alternatif maliyeti olan değer şeklinde ifade edilebilir. Örneğin, tarlada ekilen buğday bir maldır; fakat yabancı ot pazara satılmak amacıyla getirilmediği takdirde mal değildir. Samuelson'un 1954 yılında yazmış olduğu makalesinden günümüze, bir malın özel mi olduğu yoksa kamusal mı olduğu belirli kriterlere göre değerlendirilmektedir. Bu kriterlerin bir kısmı talebe ilişkin iken bir kısmı da arza ilişkindir.

Talebe ilişkin kıstas, faydanın yalnızca o malı tüketen kişiye mi ait olduğu, yoksa diğer kişilere mi yayıldığı sorusudur. Bir malın faydasından yalnızca o malı tüketenler yararlanıyorsa bu mal özel maldır. Eğer bir malı birden fazla kişi eşanlı olarak tüketebiliyorsa bu bir kamusal maldır. Samuelson bu özelliği "bağlı tüketim" olarak ifade etmiştir (Kirmanoğlu, 2013: 120-121). Eğer bir malın faydası belirli derecelerde tüm topluma yayılıyorsa bu mal kamusal mal özelliği göstermektedir ve bu bir pozitif dışsallık durumudur.

Arza ilişkin ise iki tane kıstas vardır (Kirmanoğlu, 2013: 120-121):

- ✓ Tüketimden mahrum bırakmanın mümkün olup olmadığı,
- ✓ Tüketimde rekabet olup olmadığı.

Birinci kıstasa göre, bir malın bedelini ödemeyen kişinin o malı tüketmesinin mümkün olup olmadığı sorgulanır. Eğer tüketim için bedel ödemeyen kişi dışlanabiliyorsa, bu mal teknik açıdan özel maldır. Bu yönüyle özel kesim tarafından sunulabilir. Eğer bedel ödemeyen dışlanamıyorsa, bu malın piyasa içinde sunumu mümkün olmaz. Bu yönüyle bu mal da kamusal mal özeline sahiptir Ayrıca, bir malın tam kamusal mal diye ifade edilebilmesi için tüketiminden mahrum bırakılmaması tek başına yeterli değildir. Diğer yandan tüketiminde rekabette olmamalıdır. Yani ilave bir kişinin tüketiminin mevcut tüketicilerin faydalarını azaltmama özelliğine de sahip olması gerekir.

1.4. KAMUSAL MALLARIN ÖZELLİKLERİ

İnsanların tek başlarına tüm ihtiyaçlarını karşılayamayacakları bir gerçektir. Bu yüzden insanlar var olduklarından bu yana bir kurum, kişi, topluluk gibi herhangi

birilerine ihtiyaç duyarlar. Bu ihtiyaçları karşılamada, ülkeden ülkeye, kıtadan kıtaya, nesilden nesile, farklı sistemlere dayanan ve farklı süreçlerden geçen devlet en etkin varlıktır. Hâkim olduğu toprak parçası üzerindeki vatandaşlarının ihtiyaçları için devlet mal ve hizmet sunar. Bu mallara kamusal mallar ve hizmetler denir. Devletin sunduğu bu mal ve hizmetlerin birçok özelliği vardır.

Kamusal malların ilk özelliği bölünemezliktir. Kamusal mallar toplumu oluşturan bireyler tarafından eşit bir biçimde tüketilir ve fiziki olarak bölünemezler. Bu açıdan kamusal malların faydaları pazarlanamazlar. Toplumdaki yurttaşlardan her birisi, bu malların üretilmesi için gerekli finansmana gönüllü olarak katılsalar da katılmasalar da hizmetlerden yararlanmaları kaçınılmazdır. Kamu malları tüm bireyler tarafından tüketilebildiğinden ötürü, bu malların bölünemezlik özelliğinden bahsedilebilir. Mesela milli savunma hizmeti fiziki olarak parçalara bölünüp ayrı ayrı sunulamaz. Bu özelliğinden dolayı bireyler arasında tam bir eşitlikten söz edilemez. Diğer yandan sınır bölgelerinde ikamet eden vatandaşların adalet, iç güvenlik, diplomasi hizmeti, genel sağlık, devletin düzenleyici faaliyetleri gibi kamusal mal ve hizmetlerden daha fazla yararlanabilmektedirler (Edizdoğan, Çetinkaya, ve Gümüş, 2012: 24).

Kamusal malların ikinci özelliği birlikte tüketimdir. Kamusal mallar toplumun tüm bireyleri tarafından birlikte tüketilmesine rağmen özel mallar bireyler tarafından ayrı ayrı tüketilebilir. Yani, bir özel malın X kişisi tarafından tüketimi sonucunda, Y kişinin fayda fonksiyonunda herhangi bir değişme olmaz. Kamusal mallarda ise durum farklıdır. X'in kamusal tüketimi sonucunda Y'nin fayda fonksiyonunda bir değişim meydana gelmektedir. Örneğin, X'in bir salgın hastalıktan korunması için alınan bir önlem ya da yapılan bir aşı, başka bir kentte yaşayan Y'yi de olası bir salgından koruyabilmektedir. Böyle bir durumun ortaya çıkmasındaki etken, kamusal malların birlikte tüketim niteliğinden kaynaklanmaktadır (Şener, 2006: 54).

Tablo 3'te özel mallar, ortak mallar ve tam kamusal mallarla ilgili olarak dışlanma kriterine göre bir sınıflandırma yapılmıştır. Örneğin ekmek, otomobil gibi mallar özel mal olup bu mallarda dışlama mümkün iken, barış, güvenlik ve ulusal

savunma gibi mallar ise tam kamusal mal olup dışlamak mümkün olamamaktadır yani ortak tüketim söz konusudur (Ayrangöl, 2012: 26).

Tablo 3. Tüketimde Kolektiflik

	Alternatif Kullanım	Ortak Kullanım
Dışlama Mümkün	<u>Özel Mallar:</u> ekmek, ayakkabı, otomobil, saç kesimi, kitap vb.	<u>Ücretli Mallar:</u> Tiyatro, gece kulübü, telefon hizmeti, paralı yollar, kablolu tv, elektrik vb.
Dışlama Mümkün Değil	<u>Ortak Havuz Mallar:</u> Yer altı su havzalarından pompalanan sular, okyanus balıkları, petrol sahasından çıkarılan ham petrol vb.	<u>Kamusal Mallar:</u> Barış ve güvenlik, ulusal savunma, sivrisineklerin azaltılması, yangınlardan korunma, hava durumu tahminleri vb.

Kaynak: Ostrom, V. ve Ostrom, E. (Erişim Tarihi: 10.10.2011). akt. Ayrangöl, 2012: 26

Kamusal malların bir diğer özelliği de dışlanamazlıktır. Tıpkı bölünebilirlik/bölünemezlik özelliğinde olduğu gibi aynı fonksiyonlara sahiptir. Bazı kamusal mal ve hizmetlerden, maliyete katlanmayanlar dışlanabildiği gibi bazı kamusal mal ve hizmetlerden maliyete katlanmayan kullanıcılar, bu kamusal mal ve hizmetin faydasından dışlanmak istenilseler bile bu mümkün olmamaktadır (Aslantaş, 2011: 7).

Kişisel ihtiyaçları karşılayan herhangi bir mal ya da hizmeti bedel ödeyene sunup bedel ödemeyene sunmayarak bu mal ve hizmetin faydasından bedel ödemeyenler dışlanabilir. Fakat savunma hizmeti gibi bazı tam kamusal mallar vardır ki, bu hizmetin faydasından kimseyi dışlamak mümkün değildir. Bu tarzda bir mal ya da hizmetin faydasından toplumun bir kesimini dışlamak istendiğinde, tüm toplum dışlanmış olmaktadır. Dolayısıyla tam kamusal mal ve hizmetlerin finansmanına katılmayanlar dahi bu malın faydasından dışlanamazlar (Pehlivan, 2013: 41).

Ayrıca kamusal malların fiyatlandırılması da mümkün değildir. Özel mal ve hizmetlerin nitelikleri itibariyle, özel ekonomideki tüketiciler bu mal ve hizmetlerin faydalarını ölçebilirler ve piyasada uygun bir fiyat oluşmasıyla belli bir bedel

karşılığında bu mal ve hizmetlere sahip olabilirler. Böylece tüketicilerin talebini bu mal ve hizmetlere verdikleri önem belirler. Oysa kamusal mal ve hizmetlerde bu sistem farklı işlemektedir. Kamusal malların sağladığı fayda ortaktır ve faydalarının bölünüp pazarlanabilme imkânı yoktur. Bu yüzden de fiyatlandırma imkânı yoktur. Bu nedenle tüketicilerin, kamusal malın sağladığı fayda konusunda çok fazla bilgileri yoktur ya da çok az bilgiye sahiptirler. Kamusal mal ve hizmetlerin üretimleri kolektiftir ve siyasal karar alma mekanizmasıyla sağlanırlar. Savunma hizmetlerinde olduğu gibi; toplum üyeleri barış ve huzurun sağlanması için yapılan harcamaların faydasından savaşın olmadığı süre boyunca habersizdirler (Edizdoğan vd., 2012: 25).

Piyasa ekonomisinde üretilen mallar ancak bu mallara sahip olmak isteyip bu malların fiyatını ödeyenlere satılabilir. Yani malın fiyatını ödemeyen tüketimden mahrum bırakılabilir. Buna mahrum etme prensibi denir. Aksine kamusal mal ve hizmetlerin tüketiminden kimse mahrum bırakılamaz. Mahrum bırakılmadığı için de bu mal ve hizmetlerin piyasada üretilmesi mümkün değildir. Buna en iyi örnek milli savunma hizmetidir. Milli savunma hava, kara ve deniz savunmasından oluşur. Toplumun tümü bu hizmetten yararlanır ve kimsenin mahrum edilmesi mümkün değildir. Kişiler kamusal hizmetlerin tüketiminden mahrum bırakılmadığı için kamusal hizmetlerin maliyetleri cebri vergilerle finanse edilmektedir (Batrel, 1990: 28-29).

Kamusal hizmetlerden mahrum edilememe prensibinin uygulanmasının altında iki amaç yatar. İlki, fiyatlama yapmak çok pahalıdır. Yani, kamusal hizmetleri özel mallar gibi bölerek tüketicilere satmanın maliyeti getirisinden fazladır. İkincisi ise, bu hizmetlerin tüketiminden doğan sosyal fayda tamamen sosyaldır. Yani bu mallarda dışsallık oranı tamdır. Bireyler, bireysel talebin etkisiz olduğunu, herkesin serbestçe bu mallardan yararlandığını göreceklerdir. Bunun sonucunda da hizmetlerin maliyetine katılmak istemeyeceklerdir. Böylece hizmetlerden bedava olarak yararlanacaklar ve bedavacılık sorunu ortaya çıkacaktır (Öztürk, 2011: 204; Batrel, 1990: 28-29).

Kamusal mal ve hizmetlerin üretimi için belli bir finansmana ihtiyaç vardır. Gerekli olan bu finansman kaynağını devlet kişilerden karşılıksız olarak aldığı vergi

ve benzeri gelirlerle temin eder. Bu hizmetlerin faydasından vergi ödeyende ödemeyende eşit ölçüde yararlanır (Pehlivan, 2013: 40).

Kamusal mal ve hizmetlerin faydasından yararlanmaları engellenemeyen bu kişilerin, maliyet bedelini ödemekten kaçınmaları ile bu hizmetlerden bedava yararlanmaları sorunu ortaya çıkar. Tüketiciler, özel mallarda olduğu gibi kamusal mallara olan taleplerini açıklayamazlar. Bu yüzden vergilemede fayda ilkesi yerine ödeme gücü ilkesi tercih edilir ve finansman zorlamaya dayanılarak yapılır (Edizdoğan vd., 2012: 26). Ödeme gücü ilkesine göre, kişi kamu hizmetlerinden fayda elde etse de etmese de ödeme gücüne sahipse vergi ödemelidir (Sağbaş, 2013: 52). Kısacası kamusal mal ve hizmetlerin üretimi doğrudan devlet ya da devletçe yetki verilmiş kurum ve kuruluşlarca gerçekleştirilir. Bu mal ve hizmetlerin sağlanması için de finansmana ihtiyaç vardır. Devlet bu finansman ihtiyacını ise vergi ve benzeri kaynaklardan temin eder.

Kamusal mal ve hizmetlerin ne miktarda ve nasıl üretileceği hakkında kararları, siyasal karar alma mekanizması alır. Alınan bu kararlar, devletin gelecek bir döneme ilişkin gelir ve gider dengesini gösteren bütçeye somut bir şekilde yansıtılır ve bu kararların uygulanması bütçede yer alan esaslara göre yürütülür (Pehlivan, 2013: 42).

Kamusal mal ve hizmetlerin faydasının kişilerin fayda fonksiyonuna girmesi, genellikle hizmetten yararlandıktan sonraki yıllarda gerçekleşir. Şener'e (2006: 53) göre, bir kamusal hizmetin faydası, sunulduğu sırada değil fakat daha sonraki yıllarda içselleştirilebilmektedir. Örneğin, barış zamanında sunulan savunma hizmetlerinin faydası savaş çıkmadan anlaşılabilir. Ancak bir savaş sırasında anlaşılabilir. Aynı şekilde, eğitim hizmetlerinin faydası da genellikle gelecek kuşaklarda kendini göstermektedir. Kamusal mal ve hizmetlerin faydasının daha sonraki yıllarda elde edilmesi ya da faydanın, hizmetin yapıldığı yörenin dışına yayılması gibi durumlarda, toplumun bu tür hizmetlere olan tercihini açıklaması oldukça güçtür. Bu durum önemli finansman sorunlarını da beraberinde getirmektedir. İşte bu yüzden, daha çok uluslar arası fayda yayan kamusal mal ve hizmetler, Birleşmiş Milletler'e bağlı örgütlerce finanse edilmektedir. Diğer yandan kamusal mal ve hizmetlerin finansmanı genellikle faydasının elde edileceği

dönemden daha önce yapılmaktadır. Güneydoğu Anadolu Projesi buna iyi bir örnektir. Faydası daha sonra elde edilecek olmasına rağmen, finansmanına yaklaşık 30 yıl öncesinden başlanmıştır.

Kamusal malların varlığı dışsal ekonomileri ortaya çıkarmaktadır. Dışsal ekonomiler birlikte tüketim ve bölünmezlik özelliklerinin bir sonucu olarak ortaya çıkar. Gerçekten kamusal mallar önemli ölçüde dışsal ekonomilerin oluşmasını sağlarlar. Örneğin, eğitim hizmetlerinden yararlanan bir bireyin sağladığı fayda, sadece kendisine ait olmayıp ailesine, topluma ve çevresine de yayılabilmektedir. Bu şekilde aynı malı tüketmedikleri halde, farklı bireylerde bu kişilerin topluma ve çevreye yaydığı faydadan yararlanacaklardır (Şener, 2006: 54).

1.5. KAMUSAL MALLARIN ÇEŞİTLERİ

Kamusal mallar taşıdıkları özelliklerine, toplumun hangi kesimine ne derecede fayda sağladığına ve nasıl sunuldukları gibi niteliklere dayanarak çeşitlere ayrılır. Konuyu daha iyi kavramamız için kamusal malların çeşitlerini açıklamakta yarar vardır.

1.5.1. Tam Kamusal Mallar

Tam kamusal mal ve hizmetler, faydası bütün topluma ait olan mal ve hizmetler şeklinde tanımlanabilir. Bu mal ve hizmetlerin faydası birimlere bölünmez, faydasından kimse mahrum bırakılamaz, tüketicileri arasında rekabet yoktur ve bu özelliklerinden dolayı devlet tarafından üretilmektedir (Pehlivan, 2013: 40).

Samuelsoncu bakış açısıyla tam kamusal mallar ise, hiçbir şekilde birbirine rakip olmayan ve tüketimden mahrum edilemeyen mallardır. Yani bu türden hizmetleri ilave olarak bir kişiye sunmanın marjinal maliyeti sıfırdır. Bedavacılık özellikleri dolayısıyla bireylerin ücretlendirme yoluyla bu malların faydalarından yoksun kalmaları sosyal olarak arzu edilemez. Bu malların özel piyasada üretilmesi halinde ise eksik tüketim olacaktır. Bu durumda piyasa başarısızlığı oluşacağından bu mal ve hizmetler kamu tarafından arz edilirler ve finansmanları vergi ile sağlanır (Durmuş, 2008: 133).

Milli savunma, adalet ve sokak aydınlatması hizmetleri, bilgi sunumu gibi hizmetler tam kamusal malların önde gelen örneklerindedirler. Bu mallardan aynı anda yararlanabilecek sınırsız sayıda potansiyel kullanıcı vardır ve bu hizmetlerden bazı insanları mahrum etmek mümkün değildir (Durmuş, 2006: 71).

1.5.2. Yarı Kamusal Mallar

Tam kamusal mallar aslında istisna bir mal türüdür. Malların neredeyse büyük bir çoğunluğu özel maldır. Tam kamusal mallarda rekabet yoktur. Fakat kamusal malların birçoğunda kullanan kişi sayısı arttıkça tüketiminde rekabet ortaya çıkabilmektedir. Bu demektir ki; bazı kamusal malların kullanıcılarına sağladığı bireysel fayda kullanıcı sayısı arttıkça azalır. Diğer yandan teknolojik gelişmeler sebebiyle bazı mallarda dışlanamazlık özelliği ortadan kalkabilmektedir (Savaşan, 2012: 155).

Genel olarak, kamusal malların sahip oldukları iki temel özellikten yalnızca bir tanesini taşıyan mallardır. Hem bireye özel fayda sağlamakta hem de topluma fayda sağlamaktadır (Arslan, 2012: 25). Yani iki özelliğinden sadece birine sahip olan veya kamusal mal özelliklerinden aşınma olan mal ve hizmetler, yarı kamusal mallar olarak ifade edilmektedir (Savaşan, 2012: 155).

Eğitim ve sağlık hizmetleri yarı kamusal mallara verilebilecek en güzel örneklerdendir. Sağlık hizmetlerini düşündüğümüzde; bireylere sunulan sağlık hizmetleri onların yaşam şartları ve refahlarını üst seviyelere taşımaktadır. Eğer bireyler sağlıklı olurlarsa, yaşam kalitelerini düzenleyebilecekler ve hayatlarını rahatça sürdürebileceklerdir. Sağlık hizmetlerinin sunumu bireye yüksek seviyede fayda sağlar. Sağlık hizmetleri bu yönüyle özel mal özelliği göstermektedir. Bireylerin sağlıklı olması aynı zamanda toplum içinde pozitif dışsallık sağlar. Çünkü bireyler ne kadar sağlıklı ise toplumda o kadar sağlıklıdır. Bu şekilde pozitif dışsallığa sahip devletlerde diğer devletler karşısında daha avantajlı konumdadırlar (Aslantaş, 2011: 10).

1.5.3. Ortak Mallar

Ortak mallar, göl ya da okyanus, sulama sistemi, avlanma sahası, orman ya da atmosfer gibi insan eliyle yapılmış veya doğal alan ve yararlananları kullanımdan dışlamanın zor olduğu, bir kişinin tüketiminin diğer kişiye düşen payda azalma meydana getirdiği kaynaklardır (Ostrom, 1994: 497).

Ayrıca ortak mal özelliği taşıyan mallara balıkçılık, yaban hayatı, yeryüzü ve yer altı suları ile meralar da ilave edilebilir. Önemli olan nokta, bu kaynakların ortak mal özelliği taşıyan mal mı yoksa mülkiyet hakkı taşıyan mal mı olduğunun ayırımına varılmasıdır.

Ortak mal özelliği taşıyan mallar iki önemli karakteristik taşımaktadır. İlki dışlanamama özelliği taşımasıdır. Öyle ki kaynakların fiziki doğası gereği potansiyel kullanıcılarının kaynaklara erişimini engellemek maliyetli ya da neredeyse imkânsız olabilmektedir. Balık rezervi, vahşi yaşam, yer altı suları gibi kaynaklar açıkça kullanıcılara erişimi kısıtlanması gereken kaynaklardandır. Bu kaynakların yanında; otlaklar, ormanlar, okyanuslar, küresel atmosfer ve radyo frekans bantları gibi kaynaklara erişimin de kısıtlanması insanlığın yararına olacaktır (Baden & Noonan, 1998: 78).

Ortak kaynakların ikinci temel karakteristiği kullanımında rekabet olmasıdır. Ortak mallarda bir kullanıcı diğer kullanıcılardan daha fazla fayda elde edebilir. Örneğin, balıkçıların tuttuğu balıklar diğer balıkçıların tutacağı miktarı azaltmaktadır. Bu durum ortak malların kullanımında rekabete yol açmaktadır. Ortak kaynakların kullanımında rekabet, bireysellik ve kolektif rasyonalite arasındaki potansiyel farkın kaynağıdır (Baden & Noonan, 1998: 78).

1.5.4. Kulüp Malları

Kulüp mallar, kulüp diye tabir edilen bir oluşumun, yalnızca kendi üyelerinin yararlanması için ürettiği mal ve hizmetlerdir. Bu oluşumda bazı hizmetleri üretmek için, belirli sayıda kişi bir araya gelir. Bu oluşum sayesinde, bir kişinin tek başına sağlamanın mümkün olmadığı veya çok fazla bir bedel ödeyerek sağlayabileceği bir hizmeti, kulüp daha uygun şartlarda sağlayabilmektedir (Ayrangöl, 2012: 32).

Örneğin, bir kişinin tenis oynama ihtiyacından dolayı tek başına tenis kulübü kurması ya da bu hizmetin bedelini ödeyerek piyasadan alması, kişiye çok maliyetli olabilir. Bir kişi piyasaya göre çok daha az bir miktarda aidat ödemek şartıyla kulübe üye olup bu hizmeti çok daha düşük maliyetle üreten kulüpten alabilir. Böylece kulüp üyeleri kulüp hizmetlerinden yüksek düzeyde fayda sağlamış olurlar (Pehlivan, 2013: 44).

Kulüplerin önde gelen özelliği, girişin ve çıkışın gönüllü olmasıdır. Fakat kulübe girmek isteyenlerin bazıları üyelik için gerekli vasıfları taşıyamıyorsa, kulübün dışında bırakılabilirler. Üyeler, fayda sağlama beklentisiyle kulübe üye olurlar. Kulüp hizmetinden yarar sağlayamadıklarını düşündükleri, zarara uğradıkları sonucuna vardıklarında, bu zarardan kurtulmak için kulüpten ayrılırlar. Kamusal mallarda ise durum biraz daha farklıdır. Zarar oluşsa bile üretimin etki alanı içinde bulunanların bundan kurtulmaları mümkün değildir. Bu durum kamusal mal ile kulüp malı arasındaki en belirgin farkı oluşturmaktadır (Nadaroğlu, 1998: 65).

1.5.5. Erdemli-Erdemsiz Mallar

İlk olarak Richard A. Musgrave tarafından kullanılan bir kavramdır. Toplumsal açıdan gerekli ve faydalı olduğu halde yeterli bilgi, eğitim ve gelir düzeyi olmadığı için talebi yetersiz oluşan mallara denmektedir. Bu yüzden devlet bireyler üzerinde, bu tür malların tüketimini teşvik etmek ya da zorlamak gibi edimlerde bulunur (Arslan, 2012: 32).

Toplumdaki yaşlı ve kimsesizlerin himayesine yönelik hizmetler, kültür ve sanat hizmetleri, sosyal konutlar inşa edilmesi, herkese açık spor tesislerinin yapılması, halkın dinlenebileceği tesisler ve parklar, kreşler, öğrenci yurtları ve bursları ile yeterli süt tüketmeyen çocuklara süt dağıtımı ve benzeri diğer sosyal hizmetler erdemli mallara verilebilecek iyi örnekleri teşkil etmektedir (Pehlivan, 2013: 44).

Günlük hayattan bir örnek verecek olursak, emniyet kemeri kullanımı erdemli malları en güzel şekilde temsil etmektedir. Emniyet kemeri zorunluluğu devlet tarafından getirilmiştir ve trafik kontrol noktalarında polis memurları tarafından bu kurala sürücülerin uyup uymadıkları kontrol edilir. Uymayan sürücülere yaptırım ise

para cezalarıdır. Burada öncelikli amaç, devletin gelir elde etmesi değil, bireylerin sağlığını korumaktır.

Erdemli malların tam tersini ifade eden mallara ise erdemsiz mallar denir. Erdemsiz mallar toplum için zararlı olan mallardır. Yasal ve yasal olmayan iki türü vardır. Sigara ve alkol yasala örnek, her türlü uyuşturucu ise yasal olmayan erdemsiz mallara verilebilecek örneklerdir. Sigara ve alkolün tüketimini azaltmak ve önlemek için devlet vergileri artırma yoluna giderken, her türlü uyuşturucu üretimini ve tüketimini önlemek için zorlayıcı gücünü kullanır (Arslan, 2012: 32).

Paternalizm devletin bu işlevini en iyi ifade eden kavramdır. Bu kavrama göre, devlet bireylerinin yaşamlarını sağlıklı ve huzurlu devam ettirebilmelerini sağlamayı kendine vazife görür ve bireylerin menfaatlerini bireylerden daha iyi bilir.

1.5.6. Doğal Tekel Mallar

Doğal tekel, bir firmanın bir piyasadaki satışların neredeyse tamamına veya çoğuna sahip olması anlamına gelir. Bu durumda ise doğal tekel konumunda ki firma tekel gücünü kullanma fırsatına sahiptir. Doğal tekeller, herhangi bir ürünün üretimi için kullanılan hammadde ve aramaların tek üreticisi ve sahibi olma; üretim teknolojisinin tek başına geliştirip gizli tutma ve taşımacılık, elektrik, iletişim gibi teknolojik olarak büyük üretim ölçeği gerektiren alanlarda kamu faydası gözetilmesi gibi nedenlerle tek bir işletmenin yer alması durumu olarak ifade edilir (Arslan, 2014: 24; Savaşan, 2012: 296).

Dışarıda tutabilme ve rakipsizlik özelliğine sahip ne tam kamusal ne de tam özel mal ve hizmet niteliğinde, karma özelliğe sahip kablolu tv, paralı köprü ve otoyol gibi mal veya hizmetleri üreten işletmeler doğal tekel durumundadırlar. Devlet bu sebeplerden dolayı ekonomiye müdahale eder. Bazı sektörlerde doğal olarak oluşan tekellerin önüne geçerek kendisi üretime yönelebilir (Arslan, 2014: 24).

Firmaların doğal tekelleşme özelliği gösterdiği üretim alanlarından en bilinen örnekleri elektrik dağıtımı, su ve kanalizasyon ve benzeri gibi altyapı hizmetlerine yönelik üretim alanlarıdır (Arslan, 2012: 32).

1.5.7. Özel Mallar

Özel mallar ve hizmetler, bireysel tüketime konu olan mal ve hizmet türüdür. Bu tür mal ve hizmetlerden faydasından yararlanabilmek için bunların bedelinin ödenmesi ise zorunludur (Eker, 1999: 40).

Özel malların sunumu, piyasa ekonomisinde, piyasa işleyişi içinde özel üretim birimleri tarafından gerçekleştirilir. Çünkü bu mallar, tüketiminden mahrum bırakmanın mümkün olduğu ve tüketiminde rekabetin olduğu mallardır. Bu yüzden bu malların piyasa ekonomisi tarafından aksatılmadan sunulması beklenir. Bu ideal durumun gerçekleşmesi halinde dahi, devlete bazı önemli roller düşmektedir. Bunlardan ilki, piyasanın aksamadan çalışması için devletin düzenleyici faaliyetleri üstlenmesi gerekir. İkincisi ise, bireylerin ve toplumun faydasını göz önünde tutarak, bazı malların tüketimini zorunlu kılmak ya da tersi durumda yasaklamaktır. Bu mallara erdemli mallar denir (Kirmanoğlu, 2013: 123-124). Devletin bu şekilde halkına karşı gösterdiği "koruyucu-kollayıcı-babacan" tavrına paternalist yaklaşım denir.

1.5.8. Uluslararası Kamusal Mallar

Ulusal düzeyde önem arz eden kamusal mallar, küreselleşme ile farklı bir boyut kazanmıştır. Ulusal düzeyde bir takım ihtiyaçlar devletler tarafından karşılanmaktadır. Çağımızın gerekli kıldığı koşullar çerçevesinde ülkeler üstü bir takım ihtiyaçlar da ortaya çıkmıştır. Özellikle tüm insanlığı aynı derecede etkileyen bir takım olumsuz gelişmeler yeni bir kavram olarak küresel kamusal mallar kavramının oluşumuna neden olmuştur (Barış, 2008: 38).

Küreselleşme sürecinin sonunda, parçalı küresel düzen ortaya çıkmıştır. Bu yapı, bütün insanoğlunu birbiriyle ilişki içine sokan fakat aynı zamanda da farklı ülke grupları ve bu ülkelerin insanları arasında sorunları sürdüren ve bazıları, küresel güçlere karşı kendini savunmaktan muaf tutan bir parçalı küresel yapıdır (Turan, 2008: 64).

Küresel alan bir bütün şeklinde, kısmen bilgi ve teknolojiadaki gelişmelerle ve kısmen de örgüt alanının ortaya çıkmasıyla birlikte, yaklaşık olarak son 50 yılda önem kazanmaya başlamıştır. Ekosistemlerin kendini yenileyebilir ve sonsuz üretim

kapasitesine sahip olduğu görüşünün yerine, insanoğlunun biyosfere olan etkisinin eğiğini geçerek, geri getirilemez zararlara neden olabileceği görüşü almaya başlamıştır. Eğiği geçmenin bir işareti olarak, küresel alana ait olan iklim değişikliği, ozon tabakasının yok oluğu ve biyolojik çeşitliliğin yok oluğu gösterilebilir. Hatta barışın sağlanması, silahsızlanma, uzay araştırmaları ve sonuçları, evre koruma, hava, deniz, kara gibi kaynakların, bitki ve canlı varlıkların korunması, bilimsel araştırma sonuçları, uyuşturuocu alışkanlığını önleme, kanser, sıtma ve aids'e karşı savaş gibi tüm insanlığı ilgilendiren konular da uluslar arası kamusal mallardır (Turan, 2008: 64; Arsan, 1992: 405).

1.6. KAMUSAL MALLARIN SUNUMU VE FİNANSMANI

Kamusal mallar özellikleri itibariyle özel sektörün üretmediği ya da etkin olarak üretmediği mal ve hizmetler olduğu için devletin ekonomik rol üstlenmesini gerektirir. Öte yandan kamusal malın arzında ve özellikle de talebindeki değişmeler sebebiyle etkin sunumunda zorluklar ortaya çıkmaktadır. Bu zorluklardan dolayı devlet kamusal mal üretimi için devreye girer fakat etkinliği garanti etmez (Savaşan, 2012: 164).

Kamusal malların sunumunun geçmişi, kamusal malların tanımlandığı dönemlere kadar dayanmaktadır. Fakat ilk dönemlerde kamusal malların sunumu sınırlıdır.

13. ile 17. yüzyıllar arasında bu sınırlı mal ve hizmet sunumu dışında diğer kamusal mallar ya hiç sunulmamış ya da gönüllü ve özel faaliyetler şeklinde sunulmuştur. Örneğin, 13. yüzyılda sağlık hizmetleri vakıflar ve kiliseler tarafından sunulmuştur. Anadolu'da da benzer uygulamalar yaşanmıştır. Devletin bu sınırlı mal ve hizmet sunumu 19. yüzyıla kadar çok fazla değişmemiştir. 18.ve 19. yüzyılda yaşanan Fransız, Amerikan siyasal devrimleri ve İngiliz sanayi devrimi sonrasında kamusal malların sunumunda sınırlar aşılmış ve Avrupa'nın nüfusu yaklaşık üç kat artmıştır (Ayrangöl, 2012: 11).

Kamusal mal sunumundaki artışlar 20. yüzyılda sanayileşme ve küreselleşmenin de etkisiyle ciddi bir artış göstermiştir. Devletin GSMH içindeki payı 1870'li yıllarda %10'u geçemezken, bu dönemde %3 hatta %50'lere kadar artış

göstermiştir. Kamu sektöründeki bu büyüme Keynesyen altın çağın yaşandığı 1945-1975 döneminde en üst seviyelere yükselmiştir. Bunların sonucunda, devletin işlerlik kazandığını fark eden halkın da devletten taleplerinin artmasıyla birlikte altyapı ve eğitim gibi daha birçok kamu hizmeti sunumu yaygınlaşmıştır. Neticede, Kamusal Mal Teorisi bu dönemde olgunluk kazanmıştır (Durmuş, 2008: 129).

Bazı hizmetler vardır ki, özel kesim tarafından sunulmalarına rağmen, finansmanı kamusal olabilir. Özel kesimin sunduğu eğitim ve sağlık hizmetinden kişiler kendi gelirlerinden harcayarak yararlanıyorsa, burada piyasa ilişkileri egemendir. Ancak kişilerin gelirleri yetersiz olduğu için bu hizmet tamamen devlet tarafından finanse ediliyor ya da sübvansiyon yapılıyor ise burada piyasa ilişkileri egemen değildir. Burada arz yanı özel, talep yanı ise bir ölçüde kamusal bir piyasa yapısı mevcuttur. Bu "yarı piyasalar" veya "içsel piyasalar" olarak adlandırılır. Son yıllarda bazı ülkelerde bu sistem eğitim hizmetlerinde, "kupon sistemi" adı altında uygulanmaktadır. Bu sistemde, devlet ihtiyaç sahibi bireylere eğitim hizmetinden yararlanması için kupon vermekte, bireyler ise bu hizmeti almak için özel sektör ile kamu sektörü arasında seçim yapmaktadır. Böylece rekabet oluşacağı ve eğitim hizmetinde etkinliğin artması ile daha adil bir durumun ortaya çıkacağı savunulmaktadır. Bu uygulama aynen sağlık hizmeti içinde geçerli olabilmektedir (Kirmanoğlu, 2013: 142-143). Bu şekilde devlet eliyle yapılan hizmetlerin finansmanının neredeyse tamamına yakını vergiler ile karşılanır. Tabi ki bu vergi oranları her ülkenin ilgili yasalarında belirtilir ve ülkeden ülkeye vergi oran ve kanunları farklılık gösterebilir.

2. DIŞSALLIKLAR VE ORTAK MALLARIN YÖNETİMİ

Kamu Ekonomisi'nin dört ayağını: dışsallıklar, sosyal mallar, sosyal seçim ve vergiler oluştururlar. Dışsallıklarda en az diğer üçü kadar önemli olmakla birlikte; mevcudiyetlerinin tespiti halinde, piyasa ekonomisine müdahaleyi davet ettikleri için çok dikkatli olunmasını gerektirmektedir. Aksi halde, fiyat yapısı çarpıtılabilmekte veya bazı özel çıkar gruplarına haksız gelir transferine yol açabilmektedir. Ayrıca bir malın veya hizmetin, birey veya toplum açısından çok değerli olması; örneğin beyin cerrahının becerisi, eğer piyasa değerini ödemekte ise dışsallığın mevcudiyetine işaret etmez (Akalin, 2000: 119).

Herhangi bir bireyin davranışlarının diğer bireylerin refahlarını olumlu ya da olumsuz etkilemesi, bir toplum olmanın zorunlu sonuçlarından bir tanesidir. Bu açıdan dışsallıklar toplumsal yaşamın dinamiklerini oluşturmaktadır. Sosyoloji, antropoloji, siyaset bilimi, hukuk gibi birçok sosyal bilim disiplini neredeyse bu etkiler üzerine kuruludur. İktisadi düzenin akışında, yani mal ve hizmetlerin üretim ve dağıtımını aşamasında birçok dışsallık ortaya çıkmaktadır. Ancak bu dışsallıklar, piyasa işleyişi ve fiyat mekanizması içinde fiyatlara yansıdığı sürece kamu ekonomisinin sınırlarına girmemektedir (Kirmanoğlu, 2013: 157).

2.1. DIŞSALLIK KAVRAMI, NİTELİKLERİ VE TÜRLERİ

Dışsallıklar ilk kez İngiliz İktisatçı Arthur Cecil Pigou tarafından “Servet ve Refah” adlı kitabında sistematik olarak analiz edilmiştir. Pigou söz konusu kitabında dışsallıkların varlığında özel yarar ile sosyal yararın ve özel maliyet ile sosyal maliyetin birbirinden farklı olacağını ve bundan dolayı da tam rekabetin etkinliği sağlanmasını imkânsız kılacağını ileri sürmüştür (Ünsal, 2001: 527-528).

Bir ekonomik birimin (alıcı veya satıcı) gerçekleştirdiği ekonomik faaliyet (üretim veya tüketim) sonucunda, diğer ekonomik birimlerin bundan olumlu veya olumsuz etkilenmesine ve etkiyi giderici bir bedelin ödenmemesine dışsallıklar denir (Kargı ve Yüksel, 2010: 187).

Diğer bir ifadeyle, bir birey ya da firma yaptığı ekonomik faaliyetten sağladığı fayda dışında, diğer birey veya firmalara da fayda sağlıyor veya zarar veriyor ise dışsallık oluşmaktadır. Yayılan bu dışsallık fayda sağlamakta ise dışsal fayda; zarar vermekte ise dışsal zarar olarak adlandırılmaktadır. Örneğin, gübre imal eden bir firma hayvan atıklarını, girdi olarak kullanabilme amacıyla toplar. Aynı zamanda bu yolla çevre kirliliğini de önleyici bir iş yaptığı için pozitif dışsallık yaymaktadır. Yani dışsal fayda yaymaktadır. Akarsu kenarında bulunan bir sanayi işletmesinin atıklarını arıtmadan nehre dökmesi ise negatif dışsallığa örnektir ve çevresine dışsal zarar yaymaktadır (Akman, 2011: 45).

Dışsal faydayı veya zararını yayan birim, bu dışsallıkları neticesinde toplumun katlandığı maliyeti ödemediği ve yaymış olduğu fayda içinde ödeme talebinde

bulunmadığı için yaptığı ekonomik faaliyetin seviyesini belirlerken, bu faydaları ve zararları dikkate alamamaktadır (Akman, 2011: 45).

Dışsallıklarla ilgili en önemli nitelik, insanlar tarafından piyasada alınıp satılamayacak yani mübadele konusu olmayan malların varlığına işaret etmesidir. Bu durumda hemen herhangi bir malın mübadele konusu olabilmesi için, üzerinde özel mülkiyetin tesis edilebilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla özel mülkiyetin tesis edilemediği mallar ile dışsallıklar arasında bir ilişki olduğunu, daha sonra inceleyeceğimiz Coase Teoremi'nde daha net görebileceğiz. Özellikle negatif dışsallığa sebep olan çevre kirlenmesinin altında kirlenme bölgelerinin veya kaynaklarının özel mülkiyet konusu olmaması yatmaktadır (Akalin, 2000: 122).

Kısaca dışsallıkların bazı temel nitelikleri şöyle sıralanabilir (Durmuş, 2008: 198):

- ✓ Firmalar kadar bireyler de dışsallık meydana getirebilir (Puro için birisi havayı kirletir).
- ✓ Dışsallıklar iki taraflı olabilir: Ali kirleten taraf olduğu kadar, balıkçı olarak Veli de kirleten taraf olabilir (balık çiftlikleri). Böylece Veli, Ali'nin üretiminin sosyal maliyetini artırabilir.
- ✓ Dışsallıklar pozitif yani olumlu olabilir: Örneğin salgın hastalıklara karşı aşılana birisi pozitif dışsallık yayar. Buna rağmen insanlar bu dışsal faydaları -fayda ve maliyetleri değerlendirirken- dikkate almadığından, aşılana maktan kaçınabilirler.
- ✓ Kamusal mallar dışsallığın özel bir şekli olarak görülebilir (Bahçemde sivrisinekleri yok eden bir cihazla tüm çevredeki yok edersem, bu kamusal bir mal ya da hizmettir). Bu hizmet yalnızca komşulara fayda sağlıyorsa, bu yalnızca bir dışsallıktır. Ancak uygulamada kamusal mallarla dışsallıkları birbirinden ayırmak gerekir.

Dışsallıklar çeşitli konulara göre, literatürde genel kabul görmüş olan dört farklı şekilde sınıflandırılabilir. Bunlar; pozitif-negatif dışsallıklar, üretim-tüketim dışsallıkları, marjinal - inframarjinal dışsallıklar ve parasal-teknolojik dışsallıklardır.

Çeşitli ekonomik faaliyetler sonucunda ortaya çıkan dışsallıkların meydana getirdiği etkilerin niteliği göz önüne alındığında pozitif-negatif dışsallıklar ayrımı ile

karşılaşılır. Bir ekonomik birimin gerçekleştirdiği faaliyet dolayısıyla başka ekonomik birim veya birimler bundan olumsuz etkileniyorsa negatif dışsallık, olumlu etkileniyorsa pozitif dışsallık söz konusudur (Kargı ve Yüksel, 2010: 187).

Sonucun pozitif dışsallık olması durumunda, ekonomide marjinal sosyal fayda marjinal özel faydadan büyüktür ve üretim veya tüketim yoluyla dışsallığa neden olan mal ve hizmetlerin fiyatı optimum düzeyin üstünde olur. Çünkü pozitif dışsallığın oluşmasındaki tek neden dışsal fayda değil, aynı zamanda bu dışsal faydanın karşılığının ödenmemesidir (Kargı ve Yüksel, 2010: 187). Olumlu dışsallıklara yeni icatlar, teknik gelişmeler, işçinin iş yerinde eğitilmesi, bireylerin bulaşıcı hastalıklardan korunmak için alacakları önlemler, bir malı tanıtmak için yapılan reklam harcamaları verilebilecek başlıca örneklerdir. Bu faaliyetlerin tümü hem bu faaliyetleri gerçekleştirenlere hem de diğer bazı kişilere yarar sağlamaktadır (Savaş, 1978: 85).

Sonucun negatif dışsallık olması durumunda ise, ekonomide marjinal sosyal maliyet marjinal özel maliyetten büyüktür. Üretim veya tüketim sürecindeki çevre kirliliği negatif dışsallığa verilebilecek en klasik örneklerden bir tanesidir. Bu süreçte birey topluma yaydığı dışsal zararı maliyet unsuru olarak hesaba katmamakta ve bu nedenle söz konusu ürünün fiyatı optimum düzeyin altında kalmaktadır (Kargı ve Yüksel, 2010: 187). Olumsuz dışsallıklara fabrikaların ve trafikteki araçların oluşturduğu çevre kirliliği, gürültü, trafik sıkışıklığı, orman, deniz ve göl gibi doğal varlıkların kötü kullanımı verilebilecek başlıca örneklerdir (Savaş, 1978: 85).

Dışsallığı meydana getiren ekonomik faaliyetin çeşidine göre bir sınıflandırma yapacak olursak üretim ve tüketim dışsallıkları ile karşılaşırız (Akman, 2011: 46).

Üretim dışsallığı, herhangi bir üreticinin üretiminin, diğer üreticinin üretim fonksiyonuna veya bir tüketicinin tüketim fonksiyonuna bağımsız değişken olarak girmesi durumunda ortaya çıkan dışsallık türüdür. Başka bir ifadeyle üretim dışsallıkları, üretim faaliyetinin herhangi bir kişi, firma veya grubun üretim faaliyetinin diğer kişi, firma veya grubun üretim faaliyetini etkilemesi durumunda ortaya çıkmaktadır ve bu etkiler piyasada dikkate alınmazlar (Gök, 2011: 376).

Bir üreticinin diğer başka bir üreticiye dışsal fayda meydana getirmesine, arıcı ile elma bahçesi sahibi arasındaki komşuluk ilişkisi, verilebilecek en klasik örnektir. Bir üreticinin diğer bir üreticiye olumsuz dışsal maliyet meydana getirmesi, göllerin fabrika atıklarıyla, kimyasal kirleticiler sonucu, balıkçılık üzerinde olumsuz etki yapması ile örneklendirilebilmektedir. Bir üreticinin bir tüketiciye dışsal fayda sağlamasına verilebilecek en güzel örnek, 1980'lerin başında çok pahalı olan kişisel bilgisayarlarda yaşanan teknolojik gelişmeler sonucunda, günümüzde fiyatların düşmesi ile tüketicilere sağladığı faydadır (Akman, 2011: 46-47). Diğer bir örnek ise, yol, su, enerji imkânlarının bulunmadığı bir bölgede bir üretim tesisinin kurulması, o bölgede ve civarında yaşayanlara yol, su, enerji imkânı oluşturabilir. Böyle bir durumda; üreticinin üretimi sırasında dikkate almadığı, yararlananların da doğrudan maliyetine katlanmadıkları bir fayda ortaya çıkmaktadır (Akdoğan, 2007: 58). Bir üreticinin, başka bir tüketiciye dışsal maliyet oluşturmasına ise, fabrika bacalarından çıkan duman ve kokunun çevrede yaşayanlara verdiği zarar örnek gösterilebilir (Akman, 2011: 46-47).

Bir dışsallığın üretim dışsallığı mı, tüketim dışsallığı mı olduğunu belirleyen unsur, bu dışsallığa neden olan ekonomik birimin üretici veya tüketici olmasıdır. Dışsallıktan etkilenen ekonomik birimin de üretici veya tüketici olabileceğini ve bu durumda söz konusu dışsallığın pozitif veya negatif olabileceği düşünüldüğünde, Tablo 4'te de görüldüğü üzere, ortaya sekiz farklı dışsallık türü çıkmaktadır (Kargı ve Yüksel, 2010: 188).

Tablo 4. Üretim ve Tüketim Dışsallıkları

	Dışsallık Türü	Dışsallığa Neden Olan	Dışsallıktan Etkilenen	Dışsal Etki
1	Üretim Dışsallıkları	Üreticiden	Üreticiye	Pozitif
2		Üreticiden	Üreticiye	Negatif
3		Üreticiden	Tüketicieye	Pozitif
4		Üreticiden	Tüketicieye	Negatif
5	Tüketim Dışsallıkları	Tüketiciden	Üreticiye	Pozitif
6		Tüketiciden	Üreticiye	Negatif
7		Tüketiciden	Tüketicieye	Pozitif
8		Tüketiciden	Tüketicieye	Negatif

Kaynak: Kargı ve Yüksel, 2010: 188.

Tablo 4’te görüldüğü gibi, üretim ve tüketim dışsallıkları, üreticiler ve tüketiciler arasında ortaya çıkan etkileşim sonucu birey ve firmalar üzerinde negatif veya pozitif bir etki bırakmaktadır.

Çevresel dışsallıklar açısından bakacak olursak, üretim dışsallıklarında söz konusu olan marjinal dışsal zararın tüketim dışsallıklarındakinden daha büyük olduğu görülür. Bu durum, üretim sürecinin gerek ölçek olarak daha büyük olmasından, gerekse de daha kirletici olmasından kaynaklanmaktadır (Kargı ve Yüksel, 2010: 188).

Marjinal dışsallık, bir üretim veya tüketim faaliyetindeki marjinal değişikliğin diğer kişilerin fayda ve maliyet fonksiyonları üzerinde yaptığı değişikliklerdir. Bu dışsallıklar, tek yönlü veya çift yönlü olabilmektedir. Mesela harabe bir yapının restorasyonu veya boş bir arazinin ağaçlandırılması, bireylerin göz zevkini olumlu yönde etkileyerek marjinal bir dışsallık ortaya çıkarmaktadır (Armağan, 2003: 8).

İnframarjinal dışsallık ise, bir üretim veya tüketim faaliyetindeki marjinal değişiklikten dolayı ekonomik birimlerin fayda ve maliyet fonksiyonlarının etkilenmediği durumdur (Aktan, 1992: 12). Bu tür dışsallıklarda tek veya çift yönlü olabilmektedir. Örneğin, kimyasal artıkların yoğun olduğu ve yüzmeye elverişsiz bir gölde aynı zamanda ulaşım faaliyetinin yapılması, göl üzerinde ulaşımı engelleyecek noktaya gelinceye kadar kirlenmesinin devam etmesi halinde, bu ek atıklar inframarjinal tek yönlü dışsallığı oluşturmaktadır (Armağan, 2003: 8).

Parasal-teknolojik dışsallık ayrımı ise, mevcut dışsal fayda ve maliyetlerin piyasa mekanizması aracılığıyla oluşup oluşmaması esasına dayanır. Parasal-teknolojik dışsallık ayrımını ilk kez ortaya koyan kişi Jacop Viner olmuştur (Akman, 2011: 49).

Parasal dışsallıklar (Pecuniary Externality), bir ekonomik faaliyetin diğer ekonomik birimleri, piyasa mekanizması yoluyla etkilemesidir. Bunlara “parasal” dışsal ekonomi denmesinin sebebi, bu ekonomilerin piyasadaki arz ve talep şartlarında, fiyatlarda meydana gelen değişmeler aracılığıyla ortaya çıkmasıdır. Arz-talep şartlarında, fiyatlardaki bu değişikliğe firmalar ve endüstriler yol açmaktadır. Burada dışsallığın niteliğini belirleyen unsur ölçek ekonomileridir. Azalan getiri söz konusu iken, bizim bir malı satın alarak onun talebini artırmamız, bu malın fiyatını

yükseltebilecektir. Böylece aynı malı tüketen diğer alıcılar bundan olumsuz yönde etkilenecektir. Bu durum negatif parasal dışsallığı ifade eder. Artan getiri söz konusu olduğunda ise, bizim bir malı satın alarak onun talebini artırmamız, bu malın daha düşük fiyattan daha çok satılacağı anlamına gelir. Söz konusu malın fiyatındaki düşüşün, onu tüketen diğer alıcılara sağladığı yarar pozitif parasal dışsallığı ifade eder (Scitovsky, akt. Akman, 2011: 49-50).

Teknolojik dışsallıklar ise, üretim ya da fayda fonksiyonlarında kaymalara neden olarak reel etkiler meydana getirmektedir. X kişinin otomobil kullanımı sonucunda ortaya çıkan egzoz gazı Y tüketicisinin faydasında azalmaya yol açabilmektedir. Bu etki, piyasa fiyat mekanizmasını geçerek ortaya çıkmış bir durum değildir. Bu durumda reel bir etki söz konusudur. Y tüketicisinin geliri aynı düzeyde kaldığı ve aynı mallardan tükettiği halde faydası azalmıştır. Bu durumda fayda fonksiyonunun değişmesi anlamına gelmektedir. Otomobil kullanımının özel faydası ile sosyal faydası arasında Y'nin faydasındaki azalma kadar bir fark ortaya çıkmıştır. Artık tüketicilerin tüketim mallarına para ile ölçülen kişisel faydaları toplamı, oluşan toplam faydadan büyüktür (Gök, 2011: 378-379).

2.2. DIŞSALLIKLARA PİYASA ÇÖZÜMLERİ

Bir piyasa başarısızlığı olarak kabul gören dışsallıkların çözümünde kamu ekonomisi çözümlerinin genel kabul görmesine rağmen; birçok iktisatçı kamu müdahalesi olmadan da piyasa mekanizmasının bu dışsallıkları içselleştirmede başarılı olabileceğini savunmuşlardır. Piyasa bu çözümü, Coase Teorisi, Kaldor-Hicks Yaklaşımı, Scitovsky Yaklaşımı ve Sosyal Kurumlar aracılığıyla yapmaktadır.

2.2.1. Coase Teoremi

Dışsallıklara piyasa çözümlerinden olan Coase Teoremi'nde, 1991 Nobel Ekonomi Ödülü sahibi Ronald Coase, 1960 yılında yayınladığı 'Sosyal Maliyet Sorunu' başlıklı makalesinde 'dışsallıkların kaynağı ile ilgili belirsizlik' üzerinde durmuştur (Savaşan, 2012: 257). Dışsallık oluştuğunda, tarafların mevcut dışsallığı içselleştirmek ve etkinliği sağlamak için bir araya gelip bir takım düzenlemeler yapmasına Coase Teoremi denir (Stiglitz, 1994: 267). Et üretimi amaçlı hayvancılık yapanla, tarımsal ürün yetiştiren iki komşuyu örnek veren Coase'a göre, hayvanların

otlaması sınırlandırılırsa hayvancılık yapan, sınırlama getirilmez ise tarımsal ürün yetiştiren çiftçi zarar görür (Savaşan, 2012: 257). İşte bu noktada aralarında bir pazarlık süreci başlar.

Pazarlık sürecinin nasıl oluştuğunu Coase şu örnekle açıklamıştır. Bu örneğin varsayımları şöyledir; bir çiftçi ile bir sığır yetiştiricisinin arazilerinin yan yana olduğu, iki arazi arasına çit çekmenin maliyetinin 9\$ olduğu için çit çekilmediği, çiftçinin toprağı işlemeyle elde ettiği ürünlerin değerinin 12\$ ve toprağı işlemenin maliyetinin ise 10\$ olduğudur. Bu durumda çiftçinin net kazancı 2\$ olmaktadır. Elindeki sığırlarını et üretiminde kullanan sığır yetiştiricisi, komşusuna verdiği zararları telafi etmektedir. Sığırlarının komşusunun ürünlerine 1\$ zarar vermesi durumunda komşusunun ürün değeri 11\$ olacaktır ve sığır yetiştiricisinin bu zararı karşılamasıyla çiftçinin net kazancı tekrar 2\$ olacaktır. Sığır yetiştiricisi, sürüsünü büyüttüğü zaman, sürünün vereceği ek zarar, elde edeceği et üretiminin ek değerinden az olduğu sürece, sürüsünü artırma yoluna gidecektir. Bu yüzden sığır yetiştiricisinin sürüsünü büyüttüğünü ve vermiş olduğu zarar için yaptığı ödemenin 3\$'a çıktığını varsayalım. Eğer sığır yetiştiricisi çiftçiye belli bir bedel karşılığında toprağını işlememesini teklif ederse ve çiftçi 3\$'dan daha az bir bedel ödeme karşılığında toprağını işlememekte anlaşılırsa, bu durum sığır yetiştiricisinin lehine olacaktır. Çünkü çiftçi toprağı işlediği takdirde sığır yetiştiricisi verdiği zarar için 3\$ ödeyecekken, çiftçinin toprağını işlememesi durumunda 3\$'dan daha az bir bedel ödeyecektir. Çiftçinin ise, toprağını işlemekten elde ettiği net kazanç halâ 2\$'dır ve 2\$'dan daha fazla bir ödeme için toprağını işlememeye razı olacaktır. Sığır yetiştiricisi 3\$'ın altında bir bedel ödemeye razıyken, çiftçinin 2\$'ın üstünde bir bedel ödenmesi karşılığı toprağını işlememeyi kabul etmesi, 2\$ ile 3\$ arasında bir pazarlık alanı oluşturmaktadır. Bu örnekten açıkça anlaşıldığı üzere, toprağın işlenmesinden vazgeçilmesiyle her iki tarafı da memnun edici bir pazarlık yapılmıştır (Coase, 1960: 2-5).

Coase göre, dışsallıkların çözümlenmesi, mülkiyet/hak tesisine bağlıdır (Savaşan, 2012: 257; Stiglitz, 1994: 266). Örneğin, petrol yataklarına girişi denetleyen mülkiyet haklarına hiç kimse sahip olmadığından, petrol yataklarına çok sayıda kuyu açılmıştır. Petrol yatağı tek bir kişi tarafından kontrol edilse, kontrol eden, doğru kuyunun açıldığından emin olmak ister. Mülkiyet sahibi olan bunu

satabilir de. Bir ortak kaynak için mülkiyet hakkı tek bir kişiye verilmese bile, piyasa, çözüm için dışsallıkla uğraşmanın etkin bir yolunu bulabilir. Petrol kuyularının sahipleri birleşme yoluna giderek açılan kuyu sayısını en az sayıya düşürebilirler. Çünkü ne kadar çok kuyu açılırsa, petrol o kadar dağılacaktır ve ortaya büyük bir belirsizlik çıkacaktır. Bu nedenle birleşmek herkes için en yararlı olan yoldur (Stiglitz, 1994: 266).

2.2.2. Kaldor - Hicks Yaklaşımı: Denkleştirme Ölçütü

N. Kaldor'un geliştirdiği bu kritere göre, bir politikanın uygulanması sonucunda ortaya çıkan yeni durumdan kazançlı çıkacak olanlar, zarar görecekt olanların kayıplarını tam olarak telafi etseler bile, halâ kazançlı olan konumdaysalar, yeni durum bir sosyal iyileşme olarak algılanmalıdır. Yani yeni durumda sosyal refah artmıştır. Kayıpların telafisi ya da tazmini ilkesinin uygulandığı bu kriterde kazanan, kaybedenlerin uğradığı zararı karşılasalar bile kazançlı çıkmaktadırlar. J. R. Hicks tarafından da benzer bir kriter geliştirilmiştir. Hicks'e göre bir politika uygulanmasından zarar görenler, bu politikanın uygulanmaması için, öneride buldukları parasal ödemelerle kazançlı çıkan kesimi ikna edemiyorlarsa, bu durum sosyal iyileşmenin bir göstergesidir. Her iki görüşten de anlaşıldığı gibi, aynı olguyu farklı yönleriyle ortaya koymakta ve her ikisi de kayıplarla kazançların karşılaştırılmasına dayanmaktadır (Özkazanç, 2006: 45).

2.2.3. Scitovsky Yaklaşımı: Pazarlık Ölçütü

Literatürde Pazarlık Ölçütü olarak geçen Scitovsky Yaklaşımı, Kaldor-Hicks yaklaşımına bir alternatif olarak Scitovsky tarafından ele alınmıştır. Bu yaklaşıma göre, bir ekonomik birimin üretim ya da tüketim faaliyeti sonucunda başka bir ekonomik birim dışsal maliyeti üstleniyorsa, dışsal maliyeti üstlenen birim, buna neden olan ekonomik birimin söz konusu faaliyetini sınırlaması için pazarlığa girişmelidir. Bu pazarlık iki taraf arasında uzlaşma şeklinde olabilir (Aktan, 1992: 16-17).

Esasen bu iki yaklaşım, sosyal refahın maksimizasyonu için ortaya atılmış teorilerdir. Fakat dışsal ekonomilerin refah ekonomisi ile olan yakın ilişkisi, bu iki teorinin negatif dışsal ekonomilere alternatif çözümler olarak düşünülmesi sonucunu

doğurmuştur. Ayrıca bu iki yaklaşımın sadece teorik bir öneme sahip olduğunu da belirtmekte yarar vardır. Her iki teorinin de uygulama alanını sınırlı sayıda toplum üyesi oluşturmaktadır. Oysa günümüzde gerek toplumsal yapı gerekse dışsal ekonomiler karmaşık bir niteliğe sahiptir. Bu yüzden bu iki yaklaşım eleştiriye açıktır (Öztürk, 2011: 313; Aktan, 1992: 17).

2.2.4. Sosyal Kurumlar

Dışsallıkları özellikle de çevresel sorunların oluşumunu engelleyen ya da sınırlandıran piyasa çözümlerinden biri de sosyal kurumlar olarak tanımlanan toplumun değer yargılarının kullanılmasıdır. Ayıplama, hoş karşılamama, toplumsal ya da mesleki veya sektörel baskılar sınırlı da olsa sonuç verebilir. Örneğin bir firmanın zehirli atıklarını serbestçe firma yakınındaki göle boşaltmasına bölgede yaşayan insanların tepki göstermesi sonucu resmi bir müdahale olmamasına rağmen işletme sahibi olumsuz dışsallığını sınırlandırabilir. Toplumsal değer yargıları hem üreticilerin hem de tüketicilerin davranışlarında daha dikkatli davranmalarına yol açabilir. Mesleki değer yargıları, iş ahlakı, sosyal sorumluluk, iyi vatandaş olma gibi davranışlar insanların davranışlarını etkileyen sosyal kurumlardır. Bu değerlerin yaygınlaşmasına bağlı olarak insanlar, çevre sorunlarına ve topluma karşı daha duyarlı olup eylemlerini gerçekleştirirken daha dikkatli hareket etmektedirler. Ancak sosyal kurumlar iradi bir politika olup, zorlayıcı bir gücü olmadığı için sorunları çözme noktasında sınırlı güce sahip olan bir araçtır (Gümüş, 2013: 116).

Bazı firmalar devlet tarafından yasal bir zorunluluk getirilmemesine rağmen, çevreye daha duyarlı teknolojiler kullanmayı çevre duyarlılığının bir parçası olarak görmektedirler. Bu tür davranışlar ve anlayışlar piyasa başarısızlığının çözümlenmesine yardımcı olmaktadır (Savaşan, 2012: 263).

2.3. DIŞSALLIKLARA KAMUSAL ÇÖZÜMLER

Dışsallık durumunda devletin müdahalesi, dışsallığın büyüklüğüne ve yaygınlığına göre değişmektedir. Dışsallık yaygın değil ise, az sayıda kişiyi etkiliyorsa, müdahale gereksizdir. Aksi durumda, dışsallık yaygın ve çok sayıda kişiyi etkiliyorsa devletin müdahalesi gereklidir. Kısaca dışsallıklar, kaynak dağılımında etkinlik, gelir dağılımında adalet ve ekonomik istikrarın sağlanması

olarak tanımlanan devletin temel işlevlerinin gerçekleştirilmesine engel olduğunda, devlet müdahalesi zorunlu olmaktadır (Edizdoğan, 1998: 24).

2.3.1. Vergiler “Para Cezaları”

Negatif dışsallıklarla bağlantılı etkinsizliklere çare olarak para cezalarının kullanılması çoğu iktisatçı tarafından savunulan bir görüştür. Havayı, çevreyi, su kuyularını (kaynaklarını) kısacası hayati önem taşıyan ortak kullanım alan ve mallarını kirletenlere bir kirletme bedeli ödettirilmelidir (Stiglitz, 1994: 271).

Dışsallıkların denetiminde ve önlenmesinde bir bedel olarak para cezaları koymanın temel ilkesi basittir. Dışsallık meydana gelir gelmez, sosyal maliyetle özel maliyet ve sosyal fayda ile özel fayda arasında bir fark oluşmaktadır. Uygun biçimde hesaplanmış bir para cezası birey ya da firmaların eylemlerinin gerçek sosyal maliyetlerini yansıtmalarını sağlar. Dışsallıkların etkilerini düzeltmek, marjinal özel maliyetlerini marjinal sosyal maliyetlerine eşitlemek ve marjinal özel faydalarını, marjinal sosyal faydalarına eşitlemek amaçları ile planlanan vergiler (para cezaları olarak düşünülebilir) ve sübvansiyonlar vergiler olarak adlandırılır (Stiglitz, 1994: 271).

Vergi, kamu sektörünün kullandığı en güçlü araçlardan birisidir ve dışsallıkları (çevre sorunlarını) ortaya çıkaran firmaların üretim faaliyetlerini sınırlandırmak üzere Pigou tarafından 1920 yılında önerilmiştir. Pigoucu vergi, karbon ya da kirliliği önleme vergisi adıyla da bilinmektedir. Özünde ‘kirleten öder ilkesi’ nin uygulama şekillerinden biridir. Bu verginin tam olarak ve etkin bir şekilde işlenmesi ve kirliliğin sosyal olarak istenen düzeyde tutulabilmesi için kirletenin tam olarak tanımlanması gerekir. Bu tanımlamanın güçlüğünden de anlaşılacağı üzere sadece vergi politikası ile çözüme kavuşturmanın mümkün olmadığı görülmektedir (Gümüş, 2013: 117-118).

Plott Vergisi adıyla da bilinen düzenleyici vergiler ise, 1966 yılında Charles Plott tarafından yayımlanan makalesinde, negatif dışsal ekonomilere karşı düzenleyici vergiler kullanılması gerektiğini savunduğu vergilerdir. Düzenleyici vergiler, kaynak dağılımında etkinliğin sağlanması için kullanılan vergiler olup, özellikle negatif

ekonomilere neden olan faaliyetler için kullanılmaktadır (<http://www.canaktan.org>, 15.12.2014).

Uygulamada vergilendirme, piyasa güçlerini kullandığı için en etkili ve en ekonomik çözüm olarak savunulur. Çünkü kamusal müdahaleyi ve bununla ilgili olarak ortaya çıkan maliyetleri en aza indirgeyebilme özelliğine sahiptir. Ayrıca “kirleten bedelini öder” ilkesine oldukça uygun bir çözümdür. Yani kirliliğe sebep olan kişi ya da firmalar, sebep oldukları kirliliğin sosyal bedelini ödemelidirler. Örneğin kurşunsuz benzin süper benzinden daha az kirletici niteliğe sahip olduğundan daha az vergilendirilmekte ve kullanımı teşvik edilmektedir (Durmuş, 2008: 206-207).

Petrol, petrol ürünleri, motorlu taşıtlar alım satımı ve sigara ve içki gibi mallar üzerinden alınan özel tüketim vergileri, negatif dışsallıklarla ilgili vergisel düzenlemelerin en yaygın örneklerindedir. Bu vergiler gelişmekte olan ülkeler için gelir sağlama aracı anlamına gelirken, gelişmiş ülkeler için negatif dışsallıklarla mücadele aracı anlamına gelmektedir. Bu yüzden bu vergiler literatürde “düzeltici vergiler / corrective taxes” ya da “yeşil vergiler / green taxes” veya “çevre vergileri / environmental taxes” olarak adlandırılabilirler. Çevre vergilerinin en bilinen örnekleri Danimarka, Hollanda ve Finlandiya’daki Karbon Vergisi / Carbon Tax ve A.B.D.’deki British Thermal Unit’tir (BTU)⁴. Bu vergilerin uygulanmasında temel amaç, zararlı gazlar çıkartarak ozon tabakasına zarar veren kömür, petrol ve petrol ürünleri ile doğal gazın aşırı üretim ve tüketiminin kısılmasıdır (Durmuş, 2008: 206-207).

2.3.2. Sübvansiyonlar

Sübvansiyon politikası uygulamaları aracılığıyla da vergiden elde edilen faydalar gibi sonuçlar elde edilebilmektedir. Sübvansiyon, firmaların bir takım davranışlarını devam ettirmesi ya da ettirmemesi karşılığında birim üretim üzerinden hesaplanan bedelin firmalara ödenmesinden oluşmaktadır. Sübvansiyon politikası aracılığıyla çevre sorunlarının pek çoğunun çözüme kavuşturulması mümkün

---

⁴ BTU (British Thermal Unit); 252 kaloriye eşit enerji birimidir.

olabilir. Çevre dostu olarak nitelendirilebilecek yeni teknoloji ürünlerini üreten firmalara teşvik olarak sübvansiyon verilmesi, tüketicilere çeşitli vergi indirimleri ile sözü edilen ürünlerin kullanımının yaygınlaştırılması sağlanarak çevreyi olumsuz etkileyen ürünlerin kullanımının azaltılması sağlanabilir (Gümüş, 2013: 119).

Kirliliğin meydana getirdiği dışsallıklarda, firma kirlenmeyi azaltma çalışmalarının kendisine çok az bir fayda sağlaması, onun bu faaliyeti için para harcamaya gönüllü olmamasına yol açacaktır. Bu durumda devlet, kirlenmeye uygulayacağı bir düzenleyici vergi yerine, kirlenmeyi azaltıcı faaliyetleri özendirme amacıyla bu faaliyetlerin harcamalarını sübvansiyonla destekleyebilir. Kirlenmeyi azaltmanın marjinal sosyal faydası ile firmanın marjinal özel faydası arasındaki oluşan fark kadar uygulanan bir sübvansiyon, etkin düzeye ulaşmasını sağlayabilir (Stiglitz, 1994: 275).

Çevre kirliliklerini önleme politikalarından birisi olan sübvansiyonları, gözlem ve fiyatlandırma zorlukları nedeniyle uygulama olanağı oldukça sınırlı kalmaktadır. Bu yüzden çevre vergilerine kıyasla kamu bütçesine parasal gelir sağlamamaktadır ve neticede ekonomistlerce çok fazla rağbet görmemektedir (Akman, 2011: 57).

2.3.3. Kirlilik İzni

Pazarlanabilir kirlilik izni hakkı olarak da bilinen kirlilik izni, belirlenen en üst düzeye kadar çevrenin kirletilmesine müdahale edilmeyeceğini ifade eder. Yani belirlenen noktaya kadar kirletmenin herhangi bir cezası yoktur. Belirlenen bu sınırın aşılmasını yasaklayan yönetim, hava kalitesinin güvence altına alındığı bu noktadan sonra hiçbir işletmeye yeni izin belgesi vermemektedir (Akman, 2011: 58).

Devlet firmalara kirlilik izni sertifikasını belli bir bedel karşılığında satmaktadır. Bu sertifikanın kapsamı önceden belirlenir ve isteğe göre arttırılamaz yani sınırlıdır. Elinde kirletme hakkı bulunan firmaların bu hakkının bir kısmını satabilmesi için, emisyonlarını satacağı miktar kadar azaltması gerekmektedir. Bu şekilde, çevre hava kalitesine göre belirlenen toplam emisyon miktarında bir değişim olmaksızın üretimini artırmak ya da endüstriye girmek isteyen firmalar, başka firmaların sahip olduğu kirlilik iznini satın almak koşuluyla bu isteklerini yerine

getirmiş olurlar (Kargı ve Yüksel, 2010: 196). Böylece, sertifika almayanlar bedavacı davranışlarda bulunamayacağından, etkin kaynak kullanımı ve adil bir düzen sağlanmış olabilir. Devlet bu sertifikalardan elde edeceği geliri kamu hizmetlerinin finansmanında kullanabileceği gibi, çevre politikalarının uygulanması ya da çevre temizliği ile doğrudan ilgili olan hizmetlerin finansmanında da kullanabilir (Gümüş, 2013: 120).

Ayrıca kirlilik izni, Kyoto Protokolü ile birlikte kendisine uygulama alanı bulmuş olan bir mekanizmadır. Hem negatif dışsallıkların üretici için maliyet hem de pozitif dışsallıkların üretici için fayda haline gelmesini sağlamaktadır. Bu uygulama günümüzde emisyon ticareti, karbon ticareti ve karbon borsası isimleri ile anılmaktadır (Peker ve Altınışık, 2011: 69).

2.3.4. Mülkiyet Haklarının Düzenlenmesi

Mülkiyet haklarının düzenlenmesi, piyasanın başlangıç koşullarını ya da oyun kurallarını belirlemek anlamına gelmektedir. Bu belirlemenin ardından sorunun çözümü piyasa ilişkilerinden beklenmektedir. Bu yaklaşımı ilk ortaya atan ekonomi Nobel ödüllü Coase'dur. Bu yaklaşım, dışsallığın, olayın tarafları arasındaki bir pazarlık ve alışverişe optimal çözüme bağlanabileceğini savunmaktadır. Olayın tarafları arasındaki alışverişte kimin kime ödeme yapacağı ise, mülkiyet ve kullanım haklarının nasıl düzenleneceğine bağlı olacaktır (Şenatalar, 1995: 88).

Çevre sorunlarından bazıları yerel nitelikteki faaliyetlerden oluşan negatif dışsallıklardır. Örneğin, göl ortak mülkiyeti olan bir çevre malıdır. Gölün çevresine sağladığı pek çok fayda vardır. Güzel bir manzara oluşturması, balık tutma, turizme hizmet etmesi gibi daha birçok faydası vardır. Göl çevresindeki işletmelerin atıklarından ve gölü besleyen derelerin taşıdıkları kirlilikler ile kirlenmesi mümkün olabilmektedir. Eğer göl üzerinde özel mülkiyet hakkı oluşturulursa, mülkiyet hakkını elinde bulunduran kişi ya da firma gölün kirlenmesine neden olan dışsal faktörleri dikkate alır. Örneğin gölün mülkiyeti göl yakınındaki bir işletmeye tahsis edilirse firma gölden sağlanan faydalar ile gölü kirletme faaliyetleri arasında denge sağlamayı kendi çıkarları açısından dikkate alarak, diğer kirleticilerden tazminat talep edebilir ya da hukuk düzeni içerisinde hakkının korunmasını isteyebilir. Görüldüğü gibi mülkiyet haklarının tesisi ile de çevreye verilen zararlı faaliyetlerinin

sınırlandırılması mümkün olabilmektedir. Diğer bir ifadeyle, ortak mal algısı ile serbestçe atıklarını göle boşaltanların, özel mülkiyet tesisine bağlı olarak atık miktarına göre belli bir bedel ödemek durumunda kalmaları halinde, sosyal olarak istenen üretim ve atık miktarında azalma ortaya çıkabilir. Dolayısıyla mülkiyet haklarının tesisi ile beraber çevre sorunları ile mücadele etmek söz konusu olabilmektedir. Fakat bu çözüm yolunun amaca hizmet edebilmesi için ilgili üretim faaliyetleri ile kirletme düzeyinin ilişkisinin tespiti ve hukuk düzeni tarafından mülkiyet haklarının tanınması gerekmektedir (Gümüş, 2013: 120).

Kısaca devlet, müdahale ile oyunun kurallarını, yani mülkiyet ve kullanım haklarını düzenlemekte, dış maliyet sorununa çok genel bir müdahalede bulunmaktadır. Gerisini ise piyasa ekonomisine bırakmaktadır. Ancak, bu yaklaşımın uygulamada geçerli olabilmesi için belirli koşulların gerçekleşmesi gerekmektedir. Bu koşullardan ilki ve en önemlisi, dışsallığın ölçülebilmesi, ikincisi, tarafların görüşme ve pazarlık yapabilecek biçimde örgütlenebilmesi, üçüncüsü ise işlem yani ölçme, görüşme ve anlaşma maliyetlerinin aşırı yüksek olmamasıdır (Şenatalar, 1995: 88).

Ayrıca kamu, dışsallıklara harçlar, tazminat ve doğrudan kontroller ve standartlar aracılığıyla da çözüm bulabilmektedir:

- ✓ **Harçlar;** bilindiği gibi harçları vergilerden ayıran en önemli unsur bir karşılığa dayanmasıdır. Harçlar, herkesin çevreye verdiği zarar oranında alınır ve “kirleten öder” ilkesine dayanır (Kargı ve Yüksel, 2010: 196). Harç, verilen zarara eşit miktarın daha üstünde bir ortalamaya yakın olarak saptanmaktadır. Bazı durumlarda bölgesel ve mevsimsel dalgalanmalar, harç katsayısının belirlenmesinde göz önüne alınmaktadır (Armağan, 2003: 16).
- ✓ **Tazminat;** ekonomik birimler arasında fayda karşılaştırmasının yapılmasına dolaylı olarak imkân vermektedir. Bir ekonomik karar vericinin faaliyeti sonucu ortaya çıkan sonuçtan bazı kişi ve kurumlar diğerine oranla daha fazla etkilenebilir. Etkileşim sonucu, fayda elde edenler zarara uğrayanların zararını karşıladıktan sonra, yine kazançlı durumdaysalar, toplumun refahında bir artış olduğunu kabul etmek gerekmektedir (Armağan, 2003: 16). Negatif dışsallıktan etkilenen yalnızca bir kişi ise tazminat sorun olmamaktadır. Fakat

zarar görenlerin sayısı arttıkça tazminat bir sorun haline gelmekte ve zarar görenlerin tazminat isteme hakkı durumu ortaya çıkmaktadır.

- ✓ **Doğrudan Kontroller-Standartlar;** bu düzenleme çevre kirliliğine yani dışsallığa neden olan faaliyetler üzerindeki çevresel kısıtları, ödevleri ve hatta yasakları içermektedir. Devlet en yaygın teknoloji temelli ve performans temelli olan standartları belirler ve firmaların bu düzene uyumunu denetler (Kargı ve Yüksel, 2010: 197).

2.4. DIŞSALLIKLARIN İÇSELLEŞTİRİLMESİ

Pozitif dışsallıkların varlığı bir sorun oluşturmamakta, hatta kamu ekonomisi açısından pozitif dışsallıkların oluşması istenen bir durumdur. Temel sorun ise, negatif dışsallıkların nedenlerinin tespiti ve içselleştirilmesidir.

Dışsallıkların içselleştirilmesinde iktisatçılarca önerilen ve ilk akla gelen çözüm yolları arasında vergiler gelmektedir. Bu çözüm yoluyla, vergi oranının ve matrahının tespiti, konusunun ve mükellefinin belirlenmesi konularında yaşanan güçlükler sebebiyle etkin bir vergilemenin gerçekleştirilmesine yönelik sorunlar ortaya çıkmaktadır. Ancak dışsallığı meydana getiren birimin kesin olarak tespitinin imkânsız olduğu durumlarda uygulanması, diğer mali araçlara göre daha avantajlı ve kolay olmaktadır (Armağan, 2003: 17).

Dışsallıkları önlemede bazı piyasa çözümleri hariç tutulacak olursa, çevresel bozulmayı yani negatif dışsallıkları önlemek için kamusal önlemler gerekmektedir. Bunun nedeni, hem bizzat çevrenin hem de çevreyi korumanın kamusal mal özelliği taşımasından kaynaklanmaktadır. Çevrenin korunması, dışsallıkların içselleştirilmesi için çevresel düzenlemeye ihtiyaç duyulmasının sebebi de çevrenin kamusal mal niteliğidir. Çevre konusunda ortaya çıkan çok sayıda ve çok yönlü dışsallıklar piyasanın başarısız olmasına neden olmaktadır (Mutlu, 2006: 62).

Kamusal mal ve hizmetlerin faydası son derece sınırlı bir alana yayılabilmekle birlikte, ortaya çıkan negatif dışsallıklar sınırları aşarak küresel boyutta sorunlara yol açabilmektedir. Bu durumda sadece küçük çaplı tedbirler negatif dışsallığı ortadan kaldırmaya yetmeyecektir. Dışsallıkların içselleştirilebilmesi için kamusal malların sınıflandırılması küresel ölçekte genişleyecek ve yerel, bölgesel, ulusal ve küresel

kamusal mallar şeklinde yeni bir sınıflandırmayı gerektirecektir. Bu sınıflandırmanın temelini de kamusal malların faydasının yayıldığı coğrafi alanların büyüklüğü belirleyecektir (Çelebi ve Yalçın, 2008: 3).

2.4.1. Olumlu Dışsallıkların İçselleştirilmesi

Herhangi bir özel malın tüketimi başkalarının da aynı malı tüketmesine engel değilse bile, piyasa ekonomisinde bedelini ödeyenler için mal ve hizmet üretilmektedir. Böylece potansiyel dışsal ekonomi yayan mal ve hizmetlerin tüketilmesinde bedelini ödemeyen kişilerin yararlanma olanağı ortadan kalkmaktadır. Potansiyel dışsallıkların, devletin piyasa ekonomisine müdahalesi ile toplumdaki diğer kişilerin fayda fonksiyonlarına girmesi olayı, olumlu dışsallıkların içselleştirilmesi anlamına gelmektedir. Piyasa ekonomisine yönelik düzenlenen vergisel teşviklere rağmen, potansiyel dışsallıkları içselleştirememesi durumunda kendi kuruluşlarıyla özel girişimcilerin yerini almak şeklinde bir çözüm bulmaktadır. Fransa, Almanya ve ülkemizde dışsallıkların içselleştirilmesi amacıyla, eğitim hizmetlerinin tamamına yakını devlet tarafından gerçekleştirilmektedir (Şener, 2006: 85-88).

Piyasa ekonomisinin dışsallıkları içselleştirememesi durumunda devlet kendi kuruluşları aracılığıyla özel girişimcinin yerini almaktadır. Bilhassa kamusal mal ve hizmetlerin dışsallıklara sahip olduğu göz önüne alındığında, kamusal malların dışsallığının devlet tarafından üretilmesi kaçınılmaz bir hal almaktadır (Öztürk, 2011: 321).

2.4.2. Olumsuz Dışsallıkların İçselleştirilmesi

Teknolojik gelişmelerin olumlu etkileri olduğu kadar olumsuz etkileri de vardır. Örneğin, taşıtların egzoz gazı, fabrikaların katı-sıvı-gaz atıkları, çarpık kentleşme, yerleşim yerleri yakınına kurulan baz istasyonları gibi görüntü, gürültü ve çevre kirlilikleri olumsuz dışsal ekonomiler şeklinde topluma devamlı artan maliyetler yüklemektedir (Armağan, 2003: 11). Örneğin, kent içinde ve deniz kenarındaki bulunan bir çimento fabrikasının çevreye verdiği olumsuz dışsallıklar şöyle sıralanabilir (Şener, 2006: 88-89):

- ✓ Fabrika gürültüsünün yakın çevrede oturan kişilerde yol açtığı psikolojik rahatsızlıklar,
- ✓ Kimyasal atıkların nehir ve deniz suyunu kirleterek, balık neslini yok etmesi,
- ✓ Deniz kirlenmesi sonucu turizm gelirlerinin düşmesi,
- ✓ Fabrika bacasından çıkan duman nedeniyle çevrenin ve ormanların kirlenmesi.

Ekonomik birimlerin olumsuz dışsallık olarak başkalarına yükledikleri marjinal maliyetlerinin, üreten veya tüketenlerin maliyet fonksiyonlarına dâhil edilmesi gerekmektedir. Bu şekilde, üretim ve tüketim maliyeti artan birimler, üretim ve tüketim miktarını azaltacaklardır. Bundan dolayı devlet dışsal zarara eşit düzeltici, cezalandırıcı ya da yasaklayıcı bir vergi ile müdahale edebilmektedir. Sosyal dengenin kurulması ve olumsuz dışsallıkların çözümlenmesinde, üretim ve tüketime birim başı yasaklayıcı ya da cezalandırıcı bir vergileme ile firmaların üretimlerini düşürmeleri ya da fiyatları yükseltmeleri, tüketicilerin taleplerinin kesilmesi veya azaltılması sağlanabilmektedir. Üretilen ve tüketilen mallara konulacak olan vergiler, olumsuz dışsallıkları ya da başkalarına yüklenen marjinal maliyeti sıfırlayacak düzeyde olmalıdır (Şener, 2006: 88-90; Öztürk, 2011: 319-321).

2.5. ORTAK MALLARIN TÜKETİMİNİN DIŞSAL ETKİLERİ

2.5.1. Ortakların Trajedisi Sorunu

Ortak malların faydasından toplumun tüm üyeleri herhangi bir kısıtlamaya uğramadan sınırsız olarak yararlanabilirler. Malın faydasının herkese açık olması dolayısıyla, tek bir birey kendi hakkını satma olanağına sahip değildir. Bu açıklıktan dolayı ve kısıtlama olmadığı için bireylerin ortak malı aşırı kullanması sonucunda ortak mallar zarar görmektedir. Devlet müdahalesine gerekçe oluşturan bu durum kamu ekonomisi literatüründe "ortakların trajedisi" sorunu olarak adlandırılmaktadır (Arslan, 2012: 28).

Devlete ait olan bir merada koyunlarını otlatmak isteyen bir grup çoban, meranın kalıcı zarar görmeden uzun süre kullanılmasının herkesin yararına olacağını bilir. Buna rağmen kendi çıkarlarını göz önünde tutarak koyunlarını en süre otlatarak meradan maksimum yararı elde etmeyi amaçlar. Fakat yapmaları gereken, çobanların

meraya zarar vermeden herkesin bu kaynaktan devamlı yarar elde etmesine imkân vermeleri ve gereğinden fazla koyunlarını meraya salmamaları gerekmektedir.

Ortak kaynakların bu şekilde kullanılmasıyla ortak kaynaklar tahrip olacak ve uzun vadede toplum yararına hizmet edemez duruma gelecektir. Bu durumdan tüm toplum zararlı çıkacaktır. Bu yüzden ortak malların tüketimine bir düzenleme ve kısıtlama getirilmesi toplumun yararına olacaktır. Bu sayede söz konusu kaynakların tüketimi sonucunda daha adil bir yararlanma düzeni ortaya çıkabilecektir.

2.5.2. Tutuklunun İkilemi ve Bedavacılık Sorunu

Tutuklunun ikilemindeki oyun teorisi, iki tutuklunun arasında işbirliği yapmalarına engel olan bilgi eksikliği durumu tanımlanmaktadır (Bulutoğlu, 2003: 97). Tutuklular ayrı hücrelerde tutulur ve böylece kendilerini savunmaları konusunda ortak bir noktada buluşamazlar. Bu yüzden her tutuklu suçu inkâr etme ya da itiraf etme konusunda bağımsız olarak kendilerinin en iyi stratejilerini belirlemek zorundadırlar. Savcı, bu arada suçlarını şu şekilde açıklar. Eğer her iki tutukluda suçlarını inkâr ederlerse, her ikisi de en az ceza olan bir yıl ceza alacaklardır. Eğer birisi itiraf eder, diğeri inkâr ederse, işbirliği yapan mahkûm özgür kalmakla ödüllendirilecek, diğeri ise suçundan dolayı ve yalan söylediği için beş yıl ile cezalandırılacaktır. Eğer her ikisi birden itiraf ederse, daha azalmış olarak üçer yıl ceza alacaklardır (Kaul, Grunberg ve Stern, 1999: 7).

Tablo 5. Tutuklunun İkilemi Modeli

		2. Sanık	
		İtiraf	İnkâr
1. Sanık	İtiraf	-3, -3	0, -5
	İnkâr	-5, 0	-1, -1

Kaynak : Kaul, I., Grunberg, I. & Stern, M., 1999.8.

Tablo 5'te gösterilen tutuklunun ikilemi modeli gerçek hayat ile ilişkilidir. Her ikisinin yararı için suçları kabul etmektense, inkâr etmek şeklinde bir işbirliğine gitmeleri daha iyi olacaktır. Eğer her ikisi birden sessiz kalmaya devam etseler, her biri üç yıl yerine bir yıl hapis cezası alacaktır. Haberleşme imkânları olmadığından,

ortak kazanmak için uygun bir işbirliğine gidememektedirler. Bu yüzden her iki tarafta kaybetmekte ve iki taraf toplam iki yıl hapis cezası yerine altı yıl almaktadırlar. Fazladan dört yıl ceza, tarafların birbirleriyle işbirliği yapma yeteneklerinin olmaması sonucunda ortaya çıkmaktadır. İki ya da daha fazla siyasi partinin benzer dürtülerle işbirliğine gidemeyip, birleşmemesi günlük hayattan bir örnektir. Çünkü güven yoktur ve haberleşme zayıftır (Turan, 2008: 60).

Tutuklunun ikilemi modeli, bireysel rasyonellik ile kolektif rasyonelliğe varılamayacağını ortaya koyması bakımından önemlidir. Bu modeli kamu ekonomisine uyguladığımızda bedavacılık davranışının hakim strateji olacağını ve herkesin bu şekilde davrandığı durumda bu durumdan bütün bireylerin zarar göreceği çıkarımında bulunabiliriz (Kirmanoğlu, 2013: 131).

Bedavacılık sorunu üzerine araştırma yapan ilk kişi olarak Adam Smith bilinmesine rağmen David Hume'dur. Kamu mallarını tüketmek isteyen her vatandaş için bedel ödemeyecek olmaları ve tüketiminden mahrum edilememeleri onları bu malları daha çok tüketmeye teşvik etmektedir. Bu malların kullanımı topluma açıldıktan sonra bedel ödeyende ödemeyende bu mallardan yararlanma hakkına sahiptir. Bu şekilde söz konusu malların tüketimi için mahrum bırakmanın mümkün olmaması bedavacılık sorunu olarak adlandırılır (Stroup, 2000: 485).

Bir örnekle konuyu açıklayacak olursak, bahçeleri komşu olan ve bahçelerinin arasına bir çit yaptırma düşüncesinde olan iki bireyi düşünelim. Bu çit bir kez yapıldıktan sonra bundan her iki birey de yararlanacağından ve bir tanesinin faydasının diğerinin faydasının azaltmayacağından, buradaki çit bir tam kamusal mal özelliği göstermektedir. Burada çitin maliyetine katılıp katılmamak bireyleri stratejik olarak karşı karşıya getirmektedir. Yani bedavacılık sorunu doğma ihtimali ortaya çıkmaktadır (Kirmanoğlu, 2013: 131-132).

Tablo 6. Tutuklunun İkilemi Modelinin Kamu Mallarına Uygulanması

		2. Birey	
		Ödeme	Bedavacılık
1. Birey	Ödeme	100, 100	-300, 500
	Bedavacılık	500,-300	0, 0

Kaynak: Kirmanoğlu, 2013: 132.

Tablo 6’da görüldüğü gibi, bu çitin yapıldığı durumda her iki bireyinde 500 birim fayda elde edeceğini ve toplam maliyetlerinin 800 birim olduğunu varsayılır. Eğer maliyet her iki birey tarafından da bölüşülürse her biri 100 birim fayda elde edecektir. Diğer yandan bireylerden birisi bedavacılık yapar, diğer birey öderse bedavacılık yapan 500 birim fayda elde edecek, bedel ödeyen ise 300 birim zarar ile karşı karşıya kalacaktır. Eğer her iki bireyde bedavacılık tercihinde bulunursa çit yapılmayacak ve ortada ne fayda ne zarar olacaktır. Oysa her iki bireyde aralarında anlaşır ödeme stratejisini seçselerdi bu durumda her ikisi de kazanç elde edeceklerdi (Kirmanoğlu, 2013: 132).

Kamusal mal özelliği taşıyan ve ortak kamusal mülkiyet özelliği gösteren ortak malların tüketiminde toplumun tüm bireylerinin rasyonel bir şekilde ödeme stratejisini zorunlu hale getirmesi durumunda tüm bireyler bu tercihlerinden dolayı kazançlı çıkabileceklerdir. Bu durumda ortak malların tüketiminden dolayı ortaya çıkabilecek negatif sonuçların önüne geçilmesi tüm toplumun yararına olacaktır.

2.5.3. Grup Davranışı Teorisi

Grup Davranışı Teorisi; ortak çıkar teorisi ve ekonomik değer olarak ikiye ayrılır. Ortak Çıkar Teorisi’nde, grupların üyelerinin bireysel olarak taşıdıkları ortak amaçlara ulaşmak için kurulduğu savunulur. Ortak amacı taşıyan bireyler, bireysel olarak tek başlarına gerçekleştiremeyecekleri amaçlarına ulaşmak için bir grup olarak bir araya gelirler. Grup organik bir yapıya sahiptir. Bireyler arasında karşılıklı bağımlılıklar grubu vazgeçilmez kılmaktadır. Ekonomik teori ise, bir gruba katılma tercihinin rasyonel bir davranış olduğunu savunur. Bireyler, gruba katılmanın faydasının maliyetinden yüksek olacağını düşünürlerse gruba katılacaklardır. Bireylerin gruplara katılmasının amacı parasal kazançların yanı sıra, güvenlik, paylaşma, tanınma ve sosyal statüye ulaşma da olabilir (Oğuz, 2011: 100-101).

Mansur Olson bu yaklaşımın önemli savunucularından birisidir. Olson, grupların etkinliği bağlamında üye sayısı az ve çok gruplar arasında bir ayrım yapılması gerektiğini savunmaktadır. Küçük gruplarda, gruba mensup üyeleri izleme maliyetleri düşük olduğundan bedavacılık problemleri daha az ortaya çıkacaktır. Böylece grup üyelerinin bir araya gelmeleri daha düşük maliyetli olacaktır. Büyük

gruplarda ise ilişkiler daha zayıf olacağından kaytarma ve bedavacılık daha fazla olacaktır. Bunların engellenmesi ise daha maliyetli olacaktır (Oğuz, 2011: 101).

Ortak malların tüketiminde bireylerin grup halinde hareket etmeleri maliyetleri düşürecek ve tüm grup üyelerinin ortak maldan elde edeceği fayda bireysel faydalarından daha fazla olabilecektir. Bu sayede ortak malların tüketiminde ortaya çıkabilecek negatif dışsal etkilerin en aza indirilmesi imkânı ortaya çıkabilecek ve ortak malların tüketimi, ortak malın kullanıcılarına ve çevresine olumlu etkilerde bulunma fırsatı sunabilecektir.

2.6. PİYASA EKONOMİSİ VE KAMU EKONOMİSİ ÇÖZÜMLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Dışsallıklar probleminin çözümünde piyasanın yetersiz kaldığı bazı noktalar bulunmaktadır. Örneğin Coase teorisi taraflar arttıkça işlem maliyetlerinin yükselmesi, bilginin asimetrik olması, küçük ölçekli dışsallıklarda mülkiyet haklarına sahip olanların bu haklarını arama sürecinin uzun ve dışsal zarardan daha maliyetli olması gibi konularda eleştiri almaktadır. Hicks - Kaldor ölçütü ise çevresel dışsallıklar durumunda kirlilikten olumsuz etkilenenler ile kirliliğe sebep olanların birbirlerini tespit edip, mevcut zararın tazmin edilmesi için anlaşmaların zamansal ve maddi olarak maliyetli olması konusunda ve gelir dağılımı problemini göz ardı etmesi konusunda eleştirilmektedir. Dışsallığın taraflarının aralarında anlaşarak kamusal müdahaleye gerek kalmadan dışsallıkları çözebileceği düşüncesi, uygulama konusunda oluşturduğu şüphe nedeniyle teoride kalmaktadır. Dışsallıkların içselleştirilmesi konusunda piyasa çözümlerinin uygulanabilirliği problemi kamu ekonomisi çözümlerinin genel kabul görmesine yol açmaktadır. Burada asıl tartışılması gereken konu, kamu ekonomisi çözümleri içerisinde hangi yöntemin daha kullanışlı, az maliyetli ve etkin olduğudur (Peker ve Altınışık, 2011: 69-70).

Teoride, piyasaya dayalı araçların uygun tasarlanması durumunda, firmaların kirliliği en ucuz yöntemle azaltmasını sağlayarak, topluma olası en düşük maliyetle arzu edilen bir kirlilik azatılımı sağladığı düşünülebilir. Firmalar arasında kirlilik düzeyini eşitlemekten ziyade piyasaya dayalı araçlar firmaların kirliliği azaltmak için yaptıkları harcama miktarına eşittir. Kumanda ve kontrol yaklaşımının teorik olarak

maliyetlerde etkin çözümleri sağlayabildiğini söyleyebiliriz. Fakat bu, her kirlilik kaynağı için düzenlenecek farklı standartları ve politika yapımcılarının her firmanın karşılaştığı zorunlu maliyetler hakkında detaylı bilgi elde etmesini gerektirmektedir. Böyle bir bilgi devlet için mevcut değildir. Aksine, piyasaya dayalı araçlar bu bilgiye sahip olmadan, kaynaklar arasındaki kirlilik kontrol yükünün etkin bir maliyetle tahsis edilmesini sağlar (Peker ve Altınışık, 2011: 70).

Kumanda kontrol düzenlemelerinin tersine, piyasa temelli araçlar daha ucuz ve daha iyi olan kirlilik kontrolü teknolojilerine şirketlerin uyum sağlaması için güçlü teşvikler sağlama noktasında güçlü bir potansiyele sahiptirler. Çünkü düşük maliyetli teknolojiler ya da süreç yöntemlerini yeterli bir şekilde belirleyebilen ve buna uyum sağlayabilen firmalara, piyasaya dayalı araçlarla daha fazla temizleme için ödeme yapılır (Kargı ve Yüksel, 2010: 198-199).

2.7. DIŞSALLIKLARIN EKONOMİDEKİ YERİ VE ÖNEMİ

Ekonomik sistem içerisinde üretici ve tüketiciler maksimum kazanç sağlama peşinde koşarlarken aynı zamanda dışsallıkta yayarlar. Birçok malın üretimi çevreye dışsal maliyet yükler. En yaygın dışsal maliyetler gürültü, atmosferin ve suların kirlenmesi, trafikteki eski araçların neden oldukları trafik tıkanıklıkları, göz zevkini bozan endüstriyel çirkinlikler gibi maliyetlerdir. Aynı zamanda tüketimde topluma dışsal maliyet yüklemektedir. Günümüzde araç sayısının artmasıyla gürültü, kirlilik ve trafikte tıkanıklık gibi sorunlarda, toplum için dışsal maliyetlere neden olmaktadır. Diğer yandan tüm dışsallıklarda topluma maliyet yüklemeyen ve negatif dışsallık değildir. Toplum için yararlı dışsallıklarda mevcuttur. Örneğin, temiz bakımlı bir bahçe, toplum sağlığına yararlı gıda üretim tesisleri, göze hoş gelecek biçimde düzenlenmiş parklar gibi. Aynı zamanda iki durumunda mevcut olduğu dışsallıklar da vardır. Örneğin, çiftlik manzaraları göze hoş gelip, toplum için hizmet ederken aynı zamanda kullandığı gübre su kaynaklarını kirletmektedir (Parasız, 1999: 337-338).

Herhangi bir malın üretimi ve tüketimi aşamasında topluma yüklediği toplam maliyete sosyal maliyet denilmektedir. Sosyal maliyet, üretici ve tüketicilerin özel maliyetleri ve toplumun diğer ürünlerinin katlandığı dışsal maliyetlerin toplamıdır. Yani (Parasız, 1999: 337-338):

Sosyal Maliyet = Özel Maliyet + Dışsal Maliyetler'dir.

Sosyal yarar – maliyet analizi, net dışsal maliyet olduğunda, piyasa sisteminin de sosyal olarak optimal çıktıdan daha fazla üretildiğini, net dışsal yarar olduğunda piyasa sisteminin de sosyal olarak optimal çıktıdan daha az üretildiğini ortaya koymaktadır. O halde, net yarar ya da refah, yarar ve maliyet arasındaki farktır. Yani:

Net Sosyal Yarar = Net Özel Yarar + Net Dışsal Yarar'dır.

Eğer dışsal yarar ya da maliyet yoksa net dışsal yarar sıfır olacaktır. Bu şekilde net özel yarar, net sosyal yarara eşittir. Eğer öyleyse, özel yararı maksimize eden üretim aynı zamanda piyasa denge üretimi olduğu için sosyal yararı maksimize edecektir. Eğer dışsal yarara da maliyet söz konusu olursa, net özel yarar net sosyal yarara eşit olmayacaktır. Böylece özel refahı maksimize eden çıktı sosyal refahı maksimize etmeyecektir.

Dışsallıkların söz konusu olduğu bir ekonomide, üretim tümüyle piyasa mekanizmasına bırakılırsa, optimal kaynak dağılımı gerçekleşmemektedir. Diğer bir ifadeyle bu durumda, tam rekabet koşulları bulunsa bile, dış maliyet ya da dış faydanın varlığı, kaynakların optimal dağılımına engel olmaktadır. Çünkü dış maliyetin söz konusu olduğu bir durumda, piyasaya hiçbir müdahalede bulunulmadığı takdirde, “aşırı üretim” sorunu ortaya çıkmaktadır. Yani üretim, optimal üretim düzeyinin üzerinde olmaktadır. Söz konusu durumun dış fayda olması durumunda ise, piyasaya hiçbir müdahalede bulunulmazsa, “eksik üretim” sorunu ortaya çıkmaktadır. Yani üretim optimum miktarın altında kalmaktadır. Bu dengenin korunmasında dışsallıkların önemi oldukça büyüktür (Şenatalar, 1995: 82).

3. ORTAK MALLARIN YÖNETİMİNİN TOPLUMSAL FAYDA MALİYET ANALİZİ

Bütün sosyal ve iktisadi politikalar, bazıları için fayda sağlarken, bazıları için ise zarar vermektedirler. Bu durumda Pareto kriterlerinin uygulanma imkânı bulunmamaktadır. Çünkü Pareto kriterlerine göre herkesin daha iyi durumda olduğu politikalar tercih edilmelidir. Fakat bu durum her zaman geçerli değildir. Toplumların karşı karşıya oldukları politikaların tercihinde, çoğu zaman, bir politika sonucunda daha kötü durumda olan taraflar olacaktır. Bu duruma bir ticaret bölgesi

ile Gümrük Birliği'ne girilmesi, tarıma sübvansiyon uygulanmasının kaldırılması, toprak reformu yapılması gibi daha birçok örnek verilebilir (Kirmanoğlu, 2013: 89).

3.1. FAYDANIN ÖLÇÜLMESİ

Fayda-maliyet analizlerinin yapılmasındaki önemli sorunlardan birisi faydanın parasal değerlendirmesinin yapılmasıdır. Bu değerlendirmede, çıktıların tanımlanması, çıktıların tutar tahmini ve çıktıların uygun fiyatlı olup olmaması büyük önem taşır (Ataç, 2006: 116).

Sulama sistemleri, paralı yollar ve köprüler ile elektrik enerjisi gibi çıktıları pazarlanabilen yatırım projelerinin çıktıları tanımlanabilmektedir. Bu türden faydalar “doğrudan fayda” olarak tanımlanmaktadır. Doğrudan faydalar, proje sonucu ilk elde edilen faydaları kapsamaktadır. Fakat yalnızca elektrik enerjisinden, suyun satışından ve paralı yollar ile köprülerden sağlanan gelirleri fayda olarak değerlendirmenin doğru olduğu söylenemez. Nitekim barajların bazı bölgelere su taşmasını önlemesi, paralı yolların parasız yollardaki trafiği azaltması gibi dışsal faydaları da vardır. Bu şekilde, doğrudan ortaya çıkmayan ve dışsal olan bu faydalara “dolaylı ya da dışsal fayda” denilmektedir. Su baskınlarının, sellerin ve trafik sıkışıklığının önlenmesi gibi dolaylı faydaların ölçümünde önemli sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bununla beraber, önemli boyutlara ulaşabilecek bu dolaylı faydaların mümkün olduğunca ölçülerek hesaba katılması gerekmektedir. Bunun yanında doğrudan ve dolaylı faydaların maddi olanları (ölçülebilenleri) olduğu gibi, ölçülme imkânı olmayanlarda (maddi olmayanlar veya görünmeyenler) ortaya çıkabilmektedir. Tablo 7’de bir sulama projesinde ortaya çıkabilecek faydalar ve türleri görülmektedir (Ataç, 2006: 116).

Tablo 7. Sulama Projesi Örneğinde Fayda Türleri

Sosyal Fayda	Doğrudan Fayda	Maddi	Tarım Üretiminde Ortaya Çıkan Artış
		Maddi Olmayan	Çevre Güzelliğinin Artması
	Dolaylı Fayda	Maddi	Toprak Erozyonunun Önlenmesi
		Maddi Olmayan	Köy Hayatının Sürdürülmesi

Kaynak: Ataç, 2006: 117.

Tablo 7’de görüldüğü gibi, sulama projesi sayesinde tarımsal üretimde artış ortaya çıkmaktadır. Bu artışın yurt içine ve ihracat yoluyla yurt dışına yayılması

sonucu bir taraftan ülke kendi ihtiyacını görecek ve ithalat yapmak zorunda kalmayacak, diğer taraftan da ürün fazlalığını ihraç ederek ülke ekonomisine maddi olarak katkıda bulunacaktır. Diğer yandan çevresine güzellik saçarak pozitif dışsallık ortaya çıkartacak ve toplum huzuruna katkıda bulunacaktır. Bunlar sulama projesinin doğrudan faydalarıdır. Dolaylı faydaları ise şunlardır; sulama sayesinde toprak örtüsünü saran yeşillik artacak ve toprak erozyonunu önleyecektir. Böylece doğanın tahribatının önlenmesine sağladığı yarardan dolayı maddi kayıplar azalacaktır. Bir de sulama projesi gibi tarımsal sektörün desteklendiği projeler sayesinde köy hayatı sürdürülecek ve toplumunda bir parçası olan kırsal kesim maddi ve manevi yönden ayakta tutulabilecektir.

Diğer yandan, bazı faydalar gerçek, bazıları ise görünürde; yani itibari olabilmektedir. Bu şekilde bir ayırım yapılmasının nedeni, fayda ve maliyet analizlerinde sadece gerçek faydanın dikkate alınmasından kaynaklanmaktadır. Gerçek faydada, üretim veya gelir artışı ya da maliyet azalışı dikkate alınmaktadır. İtibari fayda ise, nispi fiyatlarda ve gelir dağılımında bir farklılık oluşturmaktadır. Örneğin, bir karayolu projesi sonucunda karayolunun çevresinde bulunan akaryakıt istasyonlarının gelirlerinin artması gerçek fayda olmayabilir. Çünkü yeni yolun çevresindeki akaryakıt istasyonlarının gelirleri artış gösterirken, daha önceki yol üzerinde bulunan akaryakıt istasyonlarının gelirlerinde de, trafiğin bir kısmının yeni yola kayması sebebiyle azalış görülecektir. Bir diğer ifadeyle, itibari fayda da toplumdaki birisi için fayda artışı, diğer grupların fayda azalışları ile eşit ise itibari fayda söz konusudur (Ataç, 2006: 116-117).

3.2. MALİYETİN ÖLÇÜLMESİ

Maliyet kavramı, burada belirli bir proje için harcanan nakdi maliyetleri değil, harcanan fonların alternatif (sosyal alternatif) maliyetlerini ifade etmektedir. Örneğin bir kamu yatırımı için gerekli olan fonlar vergilerle karşılanıyorsa, bu tutar özel kesimin elinde kalsaydı, özel kesim bu miktarın bir kısmını tüketime, diğer kısmını ise yatırıma harcayacaktı. Buradan ortaya bir maliyet çıkma olasılığı da mevcuttur. Geniş anlamda bir kamu yatırım projesinin maliyeti, o proje için tahsis edilen gerçek kaynakların en iyi seçenek kullanımının değeridir. Muhtemel görülen bütün seçeneklerde ve her birimden sağlanacak faydalarda kullanılacak kaynakların

değeri piyasa fiyatı ile ölçülmektedir. Ancak, çıktılar için piyasa fiyatları ile ilgili daha önce belirttiğimiz sorunlar, maliyetlerde de ortaya çıkabilmektedir. İdeal olarak, kamu projelerinde kullanılan gerçek kaynaklar için piyasa fiyatları uygulanmalıdır. Örneğin, emeğin karşılığı olarak ücret oranları, seçenek kullanımlarındaki marjinal üretim değerine eşittir. Piyasa fiyatlarının geçerliliği konusunda önemli tereddütler olduğu takdirde ise ‘gölge fiyatları’ kullanılabilir (Ataç, 2006: 119).

Piyasa fiyatlarının bazı koşullar altında gerçek seçenek maliyetleri yansıttığı söylenemez. Bazı durumlarda, kamu kuruluşlarınca yürütülen bir projenin ödenmeyen kaynak maliyetlerini göz önüne almama gibi bir eğilim vardır. Bir kamu kuruluşu diğer kamu kuruluşunun kullanmadığı tesisten ücret ödemeksizin yararlanabilir. Örneğin kullanılmayan bir askeri tesisin okul olarak kullanılabilmesi gibi. Bu durumda, eğitim projesini yürüten kamu kuruluşunun bu tesislerin kullanımı için kira ödemesi gerekmez. Fakat gerçek anlamda, o kaynakların ücretsiz olması demek değildir. Kaynakların satışı da dâhil olmak üzere çeşitli seçenek kullanımları vardır ve uygun maliyet rakamlarının çıkarılması gerekmektedir (Ataç, 2006: 119).

Maliyetlerde faydalar gibi doğrudan ve dolaylı maliyetler olarak ayrılır. Tablo 8’de bunu inceleyelim.

Tablo 8. Sulama Projesi Örneğinde Maliyet Türleri

Sosyal Maliyet	Doğrudan Maliyet	Maddi	Sulama Kanalları ve Boruları İle Harcamalar
		Maddi Olmayan	Tarihi Eserlerin Sular Altında Kalması
	Dolaylı Maliyet	Maddi	Su Yatağının Değişmesi
		Maddi Olmayan	Doğal Güzelliğin Kaybolması

Kaynak: Ataç, 2006: 119.

Tablo 8’de görüldüğü gibi, sulama projesinin bir takım maliyetleri ortaya çıkmaktadır. Doğrudan maliyet olarak, bu projede kullanılacak sulama kanalları ve borular ile bu işlemlerin tümü için yapılan harcamalar maddi maliyetleri oluşturmaktadır. Tarihi eserlerin ve değerli yapıtların sular altında kalması ise doğrudan maliyetlerdendir; fakat maddi değildir. Toplumun tarihine zarar vermektedir. Su yataklarının değişmesi ise dolaylı olarak ilerleyen zamanlarda maddi maliyetlerin oluşmasına sebep olabilir. Bunların sonucunda, doğal güzelliklerin

kaybolması ise maddi kayba yol açmayabilir; ama gelecek nesilleri bu güzelliklerden mahrum etmek demektir.

3.3. PARA İLE ÖLÇÜLEMİYEN MALİYET VE FAYDALARIN ÖLÇÜM KRİTERLERİ

Para ile ölçülme imkânı olmayan maliyetlerin ve faydaların iki tane ölçüm kriteri olduğunu söylemek mümkündür:

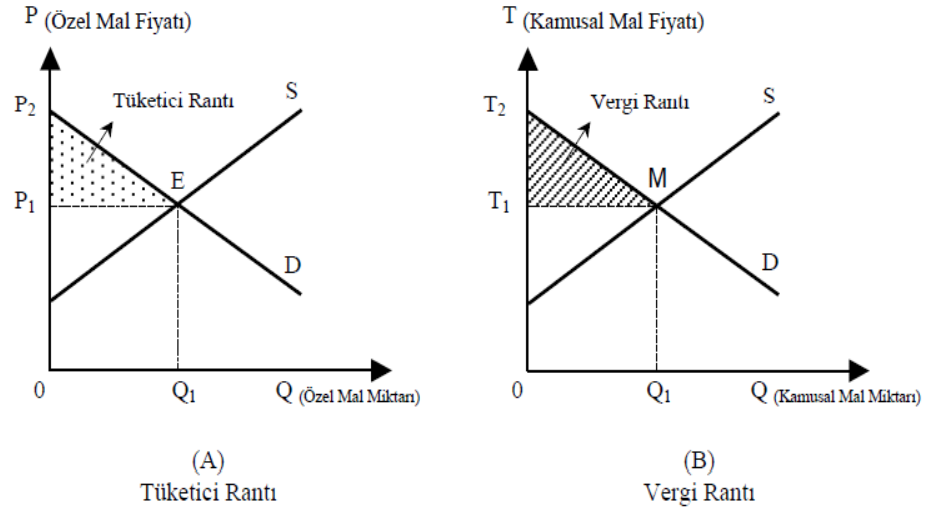
İlki, zamanın değeri ile ölçülmesidir. Yani, kamusal proje ve düzenlemelerin pek çoğunda (kurtarılan hayatlar, korunan çevre gibi) maliyet ve faydaları piyasa fiyatları ile ölçme imkânı yoktur. Bir yöntem varsa, o da zamanın değerinin ücret olduğudur. “Vakit nakittir” önermesinden hareketle daha hızlı bir metro sisteminin ya da otobanın ulaşımda sağladığı zaman tasarrufu, bu sistemden yararlananların saatlik ücretleri cinsinden hesaplanabilmektedir. Örneğin hızlı metro sistemi sayesinde işe 20 dakika daha erken varabiliyorsak ve saatlik ücretimiz 9 lira ise, tasarruf edilen zamanın para cinsinden değeri 3 liradır. Tüm kullanıcı bireyler için tasarruf edilen zaman hesaplanıp toplanır ve toplam tasarrufun (faydanın) lira cinsinden değeri de bulunmuş olur (Stiglitz, 1994: 320).

İkincisi ise yaşamın değeri ile ölçülmesidir. Trafik kazaları ya da hastalıkların sebep olduğu ölümleri azaltmayı hedefleyen bir kamusal projede kurtarılacak hayatın değerini ölçmenin bir diğer yolu, eğer birey ölmeseydi ne kadar gelir elde edebileceğidir. Diğer taraftan, yaşlı ve çocuk herkesin hayatının değeri aynı mıdır? “Kanser araştırmaları için ayrılan fonlar çocuklarda görülen kanser hastalıkları için mi yoksa yaşlılarda görülenler için mi? Otomobillerin arka koltuklarına yerleştirilen bebek koltukları sayesinde bir çocuk kurtarıldığında, bu 80 yaşındaki bir insana göre daha fazla yaşam yılı mı kurtarılmış demektir? ” gibi soruların yanıtlanmasına dayanmaktadır (Durmuş, 2008: 322).

3.4. TÜKETİCİ RANTI KAVRAMI VE KAMU EKONOMİSİ'NDE KULLANIMI

Mikro iktisat temelli kamu ekonomisinde devletin dışsallıkların giderilmesi, vergileme, fiyatlara müdahale gibi herhangi bir iktisadi eyleminin bireylerin refahı üzerindeki etkisi piyasa talep ve arz eğrileri aracılığıyla analiz edilir (Kirmanoğlu,

2013; 89). Tüketici rantı, tüketiciler bir malı belli bir fiyattan almaya razı iken arzın fazlalığı ya da talebin düşüklüğü sebebiyle malın fiyatı ödemeye razı oldukları fiyatın altına düştüğünde sağladıkları maddi avantajdır. Vergi harcamaları da mükellefler açısından benzer bir avantaj sağlar. Konu aşağıdaki şekil 2 yardımıyla incelenebilir (Saraç, 2010: 272).

Şekil 2. Vergi Harcamaları Sayesinde Oluşan İlave Gelirin İzahı

Şeklin A paneli, tüketici rantı kavramını açıklar. Buna göre, piyasadaki bazı tüketiciler P_2 fiyatından ödeme yapmaya hazırlarken, arz ve talep koşullarının dengelenmesi sayesinde fiyat, P_1 olarak gerçekleşir ve Q_1 miktarı için bu tüketiciler P_1-P_2-E üçgeni kadar “tüketici rantı” yani ek gelir sağlar. Benzer durum, B panelinde gösterilen vergi harcamaları için de geçerlidir. Ancak buradaki fark, söz konusu malın kamusal mal ve karşılığının kamusal fiyat anlamına gelen vergi olmasıdır. Bu bağlamda, bazı mükellefler sunulacak kamusal mal karşılığında T_2 seviyesinde vergi ödeyebilecekken devlet, izlediği sosyo-ekonomik amaçlar kapsamında bu mükelleflerin yükünü T_1 oranına çeker ve mükellefler için T_1-T_2-M üçgeni kadar vergi rantı yani ilave gelir sağlanır (Saraç, 2010: 272).

Vergi harcamaları sayesinde sağlanan bu ilave gelirin kullanımına yönelik mükellef tercihi oluşacak mikro ölçekli etkilerin belirleyicisi konumundadır. Bilindiği gibi, kişilerin elde ettiği kullanılabilir gelir, tüketim ve tasarruf eğilimleri doğrultusunda kullanılır. Dolayısıyla, vergi harcamaları sayesinde oluşan ek gelirin kullanımı da mükelleflerin tüketim ve tasarruf eğilimleri tarafından belirlenir. Bireyden bireye değişen ve bu yüzden toplum genelinde belirlenemeyen bu

değişkenler, vergi harcamalarının makro etkilerini açıklamada eşyanın tabiatı gereği yetersiz kalır (Saraç, 2010: 272-273).

3.4.1. Marjinal Maliyet Fiyatlanmasından Ayrılmanın Maliyetleri

Devletin ekonomiye müdahalesi sonucu bireylerin refahı üzerindeki etkisi tüketici rantındaki değişim ile ölçülmektedir. Tüketici rantındaki değişimlerden hareketle, bir politika değişikliğinin toplumdaki net refah etkisi yani net sosyal faydası, arz ve talep eğrileri kullanarak ölçülebilir. Net sosyal kayıp ya da kazanç, bir politika değişikliğinin faydada meydana getirdiği artış ile maliyetlerde meydana getirdiği artış arasındaki farktır. Eğer maliyetlerdeki artış faydadaki artıştan daha büyük ise net sosyal kayıp söz konusu demektir (Kirmanoğlu, 2013: 91).

Bir malın ek bir birimini sunmanın yüksek marjinal maliyetleri varsa, bu mal kamusal olarak sunulduğu zaman, yani fiyatlandırma yapılmadığı veya marjinal maliyetin altında bir fiyatlandırma yapıldığı zaman, aşırı tüketimden kaynaklanan sosyal maliyetler yani sosyal kayıplar oluşacaktır. Bir malın sunumunun yüksek marjinal maliyetleri olduğu halde bedelsiz olarak sunulması durumu, ‘kamusal olarak sunulan mallar’ olarak adlandırılmaktadır (Stiglitz, 2000: 136-137; akt. Kirmanoğlu, 2013: 91). Bu durumda oluşacak olan sosyal maliyetlerin düzeyi, malın talebinin fiyat esnekliğine bağlı olarak değişim göstermektedir. Örneğin özel mallardan olan suyun talep esnekliği düşük olduğu için, söz konusu maliyetler düşük iken, ilaç gibi bazı özel mallarda bu maliyet daha da yüksek olabilmektedir (Kirmanoğlu, 2013: 91).

3.4.2. Aşırı Yük Kavramı

Vergilemede ‘aşırı yük’ kavramı, piyasa talep ve arz eğrileri ile analiz edilmektedir. Aşırı yük, devletin vergi koymasının sonucu bireylerin piyasadaki tercihlerini değiştirmeleri nedeniyle ortaya çıkan fayda kaybının, devletin elde etmiş olduğu vergi hâsılatlarından büyük olması durumunu ifade eder (Kirmanoğlu, 2013: 92-93). Bu duruma bağlı olarak tüketim, tasarruf, yatırım ve emek talebi değişebilir. Birey nasıl davranırsa davranırsa, sonuçta vergilerdeki artış onu daha kötü bir duruma getirir. Bunun sonucunda ise, vergilere bağlı bir etkinsizlik söz konusu olur. Bu etkinsizliğe de, verginin aşırı yükü sebep olur. Vergilerin bu aşırı yükü kısmen

tüketiciler üzerinde kalabileceği gibi kısmen de üreticilere yansıtılabilir (Susam, 2001: 58).

Tüm bu sebeplere dayanarak bireylerin piyasadaki tercihlerini başlıca ortaya çıkaran sebepler (Kirmanoğlu, 2013: 92-93):

- ✓ Mallar arasındaki tercihler,
- ✓ Bugünkü tüketim ile gelecekteki tüketim arasındaki tercihler,
- ✓ Çalışma ile boş zaman arasındaki tercihler,
- ✓ Yatırım alanları arasındaki tercihler,

olarak sıralanabilir ve bu tercihleri değiştiren bütün vergiler aşırı yük oluşturabilir.

Devletin, belirli bir miktar vergi hâsılasını minimum aşırı yük oluşturarak elde etmesi için talep esnekliği düşük olan malları yüksek oranda, talep esnekliği yüksek olan malları ise düşük oranda vergilemesi gerekmektedir. Bu kural, literatürde ‘Ramsey Kuralı’ olarak adlandırılır.

3.4.3. Tekelin Neden Olduğu Sosyal Maliyetler

Eğer bir piyasada tam rekabet koşulları yerine tek el koşulları mevcut ise, yani piyasa fiyatı marjinal maliyetin üzerinden belirlenmekte ise, tüketici açısından fayda kaybının olduğu söylenebilir (Kirmanoğlu, 2013: 94).

Her ne kadar tek el piyasası gibi tam rekabet piyasası modeli de pratikte pek karşılaşılmayan bir piyasa şekli olsa da, bu iki modelin karşılaştırılması fiyatın oluşumu ve sosyal refah analizi açısından önemli ipuçları sağlar (Sanlı, 2000: 82).

3.5. AYNİ VE NAKDİ DEVLET YARDIMLARININ ETKİNLİK AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Ayni ve nakdi yardımların etkinlik açısından analizi, bireyin refah düzeyini gösteren kayıtsızlık eğrileri ve bütçe kısıtı araçları sayesinde yapılmaktadır (Kirmanoğlu, 2013: 99).

Sosyal hizmetlerin içerisinde yer alan bu yardımlar, insanların kendi fiziki ve çevre şartlarından doğan veya kontrolleri dışında oluşan maddi ve manevi mahrumiyetlerinin giderilmesi ve ihtiyaçlarının karşılanması için düzenli ve sürekli

programlar şeklinde yürütülmektedirler. Daha çok koruyucu, iyileştirici ve geliştirici nitelik taşıyan bu programlar sayesinde, insanların kendilerine daha yeterli duruma gelmelerine ve başkalarına bağımlı yaşamlarının engellenmesine çalışılmaktadır. Böylece kadınların, çocukların, özürlülerin, yaşlıların ve kanunlarla ihtilafa düşenlerin sosyal ilişkileri ve toplumsal işlevleri güçlendirilmeye ve hayat standartları geliştirilmeye çalışılmaktadır. Sosyal yardımlar ise, kendisinin ve bakmakla yükümlü oldukları kişilerin temel ihtiyaçlarını karşılamak için gerekli asgari geliri elde edemeyenlere uygun bir yaşam sağlamak ve kendilerine yeterli hale getirmek amacıyla yapılan ayni ve nakdi, geçici veya sürekli, sistemli ve karşılıksız yardımlardan oluşmaktadır (Dinçer, 2008: 2).

Devletin sosyal amaçlı harcamalarından olan ve düşük gelir gruplarına yapılan doğrudan yardımlar, gıda, yakacak ve bu türdeki ayni yardımlar ya da parasal ve benzeri türdeki nakdi yardımlar olabilir (Kirmanoğlu, 2013: 99).

Yapılan ayni ve nakdi yardımlarda, bu yardımlardan yararlanacak kişilerin yaşadıkları bölgenin sosyoekonomik özellikleri göz önünde bulundurulur. Yardımlar geçici nitelikte olabileceği gibi, 1 yıl ve daha uzun süreli de olabilmektedir. Ayni ve nakdi yardım hizmetlerinin yürütülmesinde görevli sosyal hizmet uzmanları veya ihtiyaçlar doğrultusunda görevlendirilecek sosyal hizmet kuruluşları bünyesinde çalışanlar tarafından, kişilerin aile ve çevre şartları ile sosyal ve ekonomik durumlarını kapsayan bir inceleme yapılarak, sosyal inceleme raporu düzenlenir. Yönetmelik gereği, yapılacak yardım türü ve miktarı hazırlanan sosyal inceleme raporu sonucunda belirlenir. Nakdi sosyal yardım miktarı ise, en yüksek devlet memuru aylığının (ek gösterge dâhil) yüzde 40'ı kadardır (Dinçer, 2008: 4).

Yapılan analizler doğrultusunda, diğer bütün koşullar sabitken, nakdi yardımlar ayni yardımlardan daha etkin olarak değerlendirilmektedir (Kirmanoğlu, 2013: 100).

3.6. REFAH DEĞİŞİMLERİNİN ÖLÇÜLMESİ

Refah iktisadının analizinde, bir sosyal durumun bir diğer duruma göre etkin olup olmadığına karar verilebilmesi için sadece Pareto kriterine göre değerlendirmek her zaman bir sonuca ulaştırmaz. Çünkü birçok durumda, bir sosyal durumdan bir

diğerine geçiş aşamasında bazı gruplar fayda elde ederken bazı gruplar ise zarar görmektedirler. Bu soruna getirilen en klasik çözüm, fayda elde edenlerin toplam faydalarının, zarar gören kesimin toplam kayıplarını karşılayıp karşılamadığını dikkate alarak değerlendirme yapan Hicks-Kaldor telafi ilkesidir (Kirmanoğlu, 2013: 96; Öztürk, 2011: 312).

Pareto optimumu anlayışına bağlı olarak, toplumda en az bir kişinin refahını azaltmadan başka bir bireyin refahını artırma olanağı mümkün değilse toplum refahı optimuma erişmiş demektir. John Hicks ve Nicholas Kaldor, Pareto optimumunu veren böyle bir denge durumundan başka bir durumuna geçilmesi durumunda, üretim veya tüketimde yaşanan negatif ve pozitif dışsallıklar nedeniyle kimi bireysel karar vericilerin yarar ile kimi bireysel karar vericilerin ise zarar ile karşılaşabileceklerini dile getirmektedir. Dışsallıklar sonucu yarar sağlayan kişilerin kazancı, zarar gören kişilerin kayıplarından büyük ise böyle bir değişiklik sonucu toplumda refah artışı söz konusu olmaktadır. Telafi prensibi, bir toplumda kimilerine yarar sağlayıp kimilerine de zarar veren bir değişiklik olduğunda eğer bu değişiklik sonucunda yarar sağlayanlar, zarar görenlerin kayıpları telafi edildikten sonra hâlâ kazançlı çıkıyorlar ise, bu değişikliğin istenilir olabileceğini ifade etmektedir (Öztürk, 2011: 312).

Diğer bir ifadeyle, Hicks-Kaldor telafi ilkesine göre, eğer toplam faydalar toplam kayıplardan fazlaysa, yani fayda elde edenler, zarara uğrayanların kayıplarını telafi edebiliyor ise, yeni durum istenilen bir durumdur. Bu durumda telafi etmek ile kastedilen fiili olarak ödeme yapmak değil, sadece ödeyebilir durumda olmaktır (Kirmanoğlu, 2013: 96).

3.7. ORTAK MALLARIN YÖNETİMİNİN TOPLUMSAL ETKİSİ

Ortak malların kullanımında sınırlamanın olmaması ve rekabetin olmasından dolayı ortak malların kullanımı çeşitli toplumsal sorunları beraberinde getirmektedir. Her birey söz konusu malları sınırsızca kullanma arzusu doğrultusunda hareket etmekte ve bireysel yararını ön planda tutmaktadır. Bireylerin, bireysel faydalarını maksimum yapma düşüncesiyle hareket etmeleri, toplumsal faydayı göz ardı etmeleri sonucunu doğurmaktadır.

Ortak malların tüketiminde bireysel çıkarların göz önünde tutulması ortak malların yönetimine müdahale edilmesi gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Bu durumda devlet ortak malların yönetimine ya bizzat kendisi müdahale edecek ya da müdahale yetkisini piyasa aktörlerine bırakacaktır. Ortak malların kullanımına müdahale de bulunulmasıyla söz konusu kaynakların doğru bir şekilde yönetilmesi toplum yararına olacaktır. Toplum üyelerine bu kaynaklardan daha uzun süre yararlanma fırsatı verilecek ve toplumsal yararın artmasıyla daha uzun vadede toplumsal refahın daha üst seviyelere çıkması imkânı sunulacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ORTAK MALLARIN YÖNETİLMESİNDE PİYASA EKONOMİSİNİN

ROLÜ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Araştırmanın bu bölümünde öncelikle araştırmanın amacı ve önemi, sınırlılıkları, araştırma yaklaşımı, yöntemi, kapsamı, veri toplama yöntemi ve içerik analizi açıklanmıştır. Takip eden aşamada araştırmada mülakat dayalı elde edilen bulgular ve mülakat verilerinden hareketle gözleme dayalı bulgular değerlendirilmiştir. Son olarak ise sonuç kısmıyla birlikte öneriler sunulmuştur.

1. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

1.1. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Bu tezin amacı, ortak malların yönetilmesinde piyasa ekonomisinin rolünün ne olduğunu ortaya koymaktır. Türkiye’de bu amaca hizmet eden ve iyi birer örnek teşkil eden iki bölge incelenmiştir: Antalya İli’nin Alanya İlçesi’nde balıkçıların geliştirmiş olduğu avlanma sistemi ve Sinop il merkezinde sürücülerin trafikte sağlamış oldukları düzenin, uygulamada ne kadar başarılı oldukları. Araştırmanın temel amacının gerçekleştirilmesine hizmet edecek alt amaçlardan biri; iki ayrı bölgede gerçekleşen bu iki istisnai durumun diğer bölgelerde uygulanma imkânı bulma düşüncesidir. Bir diğer alt amaç ise, bu uygulamanın mümkün kılınması halinde piyasa ekonomisinin kamu ekonomisinin yükünü hafifletmesi düşüncesidir. Bu sayede daha etkin bir piyasa ve toplumsal düzenin sağlanabilmesi amaçlanmaktadır. Bu amaçların gerçekleştirilmesi yolunda, araştırma bölgelerindeki bölge sakinlerinin bu düzene uyumları geleceğe dair umut vaat etmektedir.

Ortak malların tahrip edilmesi ya da yok edilmesi durumunda bu malların geriye kazanılması imkânsız denecek kadar güçtür. Çünkü ortak mallar Allah vergisi ve yenilenemeyen mallardır. Tam kamusal mallar ya da yarı kamusal mallar gibi ihtiyaç duyulduğunda üretimi mümkün değildir. Bu yüzden devlet, ortak malların

yönetimini bizzat kendisi üstlenmekte ve piyasa ekonomisinin yönetimine bırakmamaktadır. Bu çalışma bu duruma bir istisna olması bakımından önemlidir.

Diğer yandan bu çalışma kamu ekonomisi ile piyasa ekonomisinin görev paylaşımında nasıl bir denge oluşturduğu ve kamu ekonomisinin yükünün nasıl azaltılabileceğini açıklaması açısından önem arz etmektedir. Türkiye’de devlet ağırlıklı bir yönetim sisteminin varlığı kabul edildiğinde bu çalışma ile devletin bu yükünün hafifletilerek piyasa güçlerinin de ne denli etkin olabileceğine ışık tutması açısından da önemlidir.

1.2. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Araştırmacının önüne mülakat, gözlem ve analiz aşamalarında güçlükler ve sınırlılıklar çıkmaktadır. Çünkü kamu ekonomisinin kapsamı oldukça geniştir. Çok farklı sektörde ve alanda çok farklı ve geniş bir yetkiye sahiptir. Tüm kamu kurum ve kuruluşları incelendiğinde bu yetki genişliği açıkça görülebilir. Devlet gerekli gördüğü alanlarda özelleştirmeye giderek etkin bir ekonomik sistem sağlamaya çalışmaktadır. Özelleştirmeye giderek piyasa ekonomisi ile işbirliğine gitmektedir. Bu iki ekonomi alanında sosyal bilimlerin kapsamına giren bir konuda araştırma yapılmak istenildiğinde araştırmacının zorlandığı ve sınırlandığı durumlar vardır.

Sosyal bilimlerin konusu insan unsuru olduğundan doğa bilimlerindeki gibi kesin bulgulardan söz etmek mümkün değildir. Bundan dolayı sosyal bilimlerde ihtimallerden bahsedilir. Teknik olarak insan ve insanla ilgili araştırma yapılmak istenildiğinde laboratuarlarda değişkenlerle istenildiği gibi oynayarak pozitif bilimlerin kolaylık ve geçerlilik-güvenilirlik derecesinde deneyler yapmak mümkün değildir. Bu açıdan deneysel araştırma yapılamaması sosyal bilimlerde araştırma yapmayı diğer bilimlere göre daha güç hale getirmektedir (Böke, 2011: 56).

Araştırmada karşılaşılan sınırlılıklardan birisi araştırma konusunun üzerinde çok fazla çalışma yapılmamış olmasıdır. Bu yüzden görüşme yapılmak istenen kişilerin az sayıda olması ve gözlem yapmak için vaka sahasının çok geniş olmaması çıkan sonuçların genelleştirilmesi anlamında bir eksiklik olarak kabul edilebilir.

Araştırma konusuyla ilgili karşılaşılan bir diğer sınırlılık ise ortak mallar kavramı üzerine gerçekleştirilen akademik araştırma sayısının kısıtlı olmasıdır.

Sinop'taki ele alınan araştırma konusu ile ilgili hiçbir akademik çalışma mevcut olmamasının yanı sıra, Alanya'da belirlediğimiz konu hakkında yapılan akademik araştırmalar, sayı ve nitelik bakımından da sınırlıdır. Bu yüzden araştırmada elde edilen bulguların karşılaştırılarak analiz edilmesi zorlaşmaktadır.

1.3. ARAŞTIRMA YAKLAŞIMI

Bütün bilimsel araştırmaların dayandığı bir takım varsayımlar vardır. Bu varsayımlar yapılacak bir araştırmayı nelerin geçerli kılacağı ve sağlam bir araştırma yapacağı, hangi araştırma yöntemlerinin kullanılması gerektiği üzerinedir (Böke, 2011: 18). Bilimsel faaliyetin amacı; üzerinde çalıştığı konudaki olguları tanımlamak, olgular arasında nedensellik bağı kurmak ve bunları genelleştirerek, analiz edip toplayarak kanunlara ulaşmaktır. Bilimsel düşünmenin temel özellikleri bu düşünmenin olaylara dayanması, tarafsızlığı, eleştiriye açık olması ve yanılma olasılığının bulunduğu kabul edilmesidir. Bilim insanın amacı ise yalnızca bilgi toplamak ve biriktirmek değildir. Yaptığı araştırmalarda sorunların neler olduğunu ve nasıl çözülebileceğini araştırmak ve bulmak temel amaçları arasında olmalıdır. Bu amaçlarla birlikte bilim insana belli sınırlar içerisinde doğayı ve yaşamı denetleme imkanı sağlar (Altunışık, Coşkun, Bayraktaroğlu ve Yıldırım, 2010: 5).

Bu araştırma benimsenen yöntem bakımından mülakattan ve gözlemden yararlanılması ve araştırma konusunun derinlemesine sorgulanması gibi nedenlerden dolayı örnek olay çalışması olarak adlandırılabilir. Ayrıca araştırmanın amacına göre elde edilen verilerin bir kanıya varmaya yönelik yorumlanması nedeniyle yorumlayıcı yaklaşım; araştırmaya konu olan değişkenler arasındaki ilişkileri ortaya koyma amaçlı varsayımlar geliştirme çabasıdan dolayı da açıklayıcı bir araştırmadır.

1.4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Sosyal olaylarda, doğa bilimlerinde olduğu gibi değişkenlerin kontrol altına alınması ve sınırlandırılması neredeyse imkânsızdır. Çünkü insan değişime eğilimlidir ve içinde bulunduğu sosyal çevreden etkilenir (Böke, 2011: 275). Araştırmada nitel analiz yöntemlerinin seçilmesinin temel nedeni araştırma konumuzun sosyal bilimlerin kapsama alanı içinde yer alması ve insanların içinde

bulunduğu durumdan etkilenmeleri; zamanla bulunduğu ortamda değişme eğilimi göstermeleridir.

Bu çalışma veri toplama yöntemlerinden olan mülakat ve gözlemden yararlanılması sebebiyle betimsel bir nitelik taşımaktadır. Araştırmada aynı zamanda katılımsız gözlem yöntemlerinden doğal gözlem tekniğinin uygulanmasının nedeni araştırmaya konu olan kişileri etkilememektir.

Araştırmanın uygulama aşaması Alanya’da balıkçılar ile Sinop il merkezinde trafiğe çıkan sürücüler ve kaldırım ile yaya yollarını kullanan halk üzerinde yapılmıştır. Görüşmeler, görüşmecilerin istekleri doğrultusunda istedikleri yer ve zamanda yapılmıştır.

Araştırmanın uygulama süreci kapsamında ilk aşamada ilgili kişilerle mülakat yapılmıştır. Önceden oluşturulan mülakat soruları sırayla değil mülakatın akışına göre sorulmuştur. Mülakat yapılan kişilerden ses kaydı için izin istenildiğinde, görüşmeciler buna gerek olmadığını belirtmişlerdir. Sıcakkanlı ve yardımsever kişilerden oluşan görüşmeciler cep telefonu, e-mail vb. iletişim araçları yoluyla her zaman yardımcı olabileceklerini belirtmişlerdir. Bu yüzden mülakatlar sohbet havasında yapılmıştır. Araştırmacı bir taraftan mülakat yaparken bir taraftan da kısa kısa not alma imkânı bulmuştur. Ayrıca not alırken yanlış bilgi almamak için alınan notlar görüşmecilerin görebileceği şekilde açık tutulmuş ve bu notların görüşmeciler tarafından teyit edilmesi sağlanmıştır.

Araştırmanın uygulama süreci kapsamında sırası gelen ikinci aşamada gözlem yapılmıştır. Alanya’da balıkçılar av hazırlığı yaparken, avlanırken, ağlarını tamir ederken gözlemlenmiştir. Sinop’ta ise hem trafiğe çıkan sürücüler hem de halk trafiğin akışı esnasında gözlemlenmiştir. Burada gözlem trafiğin hem yoğun hem de sakin olduğu her aşamasında kısaca sabah 08:00 ile akşam 22:00 arasında yapılmıştır. Mülakat ve gözlem tamamlandıktan sonra alınan notlar ve gözlemler harmanlanarak tam metin haline dönüştürülmüş ve analize uygun hale getirilmiştir.

1.5. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI

Ortak malların yönetilmesinde piyasa ekonomisinin rolünün ne olduğu, Sinop İl merkezinde şehir içi trafiğin düzenlenmesi ve Antalya’nın Alanya İlçesi’ndeki

balık rezervinin kullanılması vaka çalışmaları ile cevaplandırılmaktadır. Araştırmada uygulama alanı olarak bu iki bölgenin seçilmesinin nedeni; araştırma konusunun nadir rastlanılan bir konu olması ve bu bölgelerde örneklerinin görülmesindedir.

Alanya'da Balık Rezervinin Kullanılması: Alanya'da balıkçılığın geçmişi çok eskilere dayanmaktadır. Bu çalışmada 1960'lı yılların başlarından günümüze kadar olan süreç araştırılmıştır. Bu yıllarda avlanma alanlarının verimli bölgelerini Alanya'nın ağaları sahiplenmişlerdi. Verimli avlanma sahalarının bu şekilde kontrol altında tutulmasından dolayı diğer balıkçıların avladığı balık miktarının iyice azaldığı görülmektedir. Bu işi bir ekmek kapısı olarak gören balıkçılar, bu adaletsizliğe bir çözüm yolu bulmakta kararlıydılar. Çünkü bölge balıkçıları ile ağalar arasında gerginlikler yaşanmakta, anlaşmazlıklar ortaya çıkmakta ve bu durum günden güne artmaktaydı. 1969 yılına gelindiğinde, bu soruna çözüm bulma amacıyla olan balıkçılar bir araya gelerek S.S. Alanya Su Ürünleri Kooperatifi'ni⁵ kurmuşlardır. Ağalar ise kooperatife katılmak istemiyorlardı. Çünkü kooperatifin kuruluş amacı ve kuralları ağaların çıkarları ile ters düşmekteydi. Fakat kooperatifin kurucuları, balıkçıların eşit haklara sahip olabilmesi için Alanya İlçe Jandarma Komutanlığı'na başvurmuşlardır. Bu sayede kanun gücüyle ağaları da kooperatife üye etmişlerdir ve kooperatifin kurallarına uymak zorunda bırakmışlardır.

Bu çalışmada, araştırma konusunun muhatabı olan çoğu balıkçının geleneksel balıkçı ailelerinden gelmeleri ve aynı zamanda balıkçılığı bir yaşam biçimi olarak gördükleri kabul edilmektedir (Berkes ve Kışlalıoğlu, 1989: 211). Bölgede balıkçılık, daha çok babadan oğla geçen bir meslektir. Balıkçılık, balıkçıların ilk işidir ve ek iş olarak (Belirli dönemlerde uygulanan "av yasağı"⁶ sebebiyle) genellikle yaz aylarında teknelerini turistik gezi amaçlı olarak kullanmaktadırlar.

Kooperatifin kurulduğu ilk yıllarda bölgede kayıtlı yaklaşık olarak 100 balıkçı vardır. Bu balıkçılar yaklaşık olarak 45 tekneyi işletmektedirler. Bu balıkçıların hemen hemen yarısı kasabadaki kooperatife bağlıdır. Kooperatife bağlı balıkçılar avladıkları balıklarını kooperatife satarlar. Diğer balıkçılar ise ürünlerini,

⁵ Sınırlı Sorumlu Alanya Su Ürünleri Kooperatifi.

⁶ Daha detaylı bilgi için "3/1 Numaralı Ticari Amaçlı Su Ürünleri Avcılığını Düzenleyen 2012/65 no'lu Tebliğ"i inceleyiniz.

kasabadaki bağımsız satıcılara satarlar (Berkes, 1986: 221-22). 2014 Kasım Ayı itibariyle kooperatife kayıtlı ve Gıda Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'ndan ruhsatlı 102 adet tekne vardır. Aynı dönem itibariyle 211 gerçek kişi avlanma ruhsatına sahiptir. Fakat aktif olarak balıkçılık yapan 50 balıkçı vardır. 1990'lı yılların başına kadar avlanan balıklar daha çok kooperatife satılırdı. Bu tarihten sonra hem kooperatife hem de özel komisyonculara da verilmeye başlandı. Yani, kooperatife bölgedeki tüm balıkçıların üye olması gibi bir zorunluluk yoktur. Sadece, kooperatifin sorumlu olduğu Alanya sınırlarında avlanmak isteyen balıkçılar kooperatifin belirlediği kurallara uymak zorundadırlar.

Her yıl Eylül ayında, göçmen balıkların bölgeden geçmeye başladığı dönemde kurallar belirlenir. Kooperatif çatısı altında avlanmak isteyen balıkçılar, kooperatifin toplantı salonunda balıkçılar, belediye başkanı ve bir tane jandarma eri eşliğinde bir araya gelerek kura çekerler. Bu kura, hangi balıkçının hangi bölgede avlanacağına dair gönüllü bir anlaşmadır. Yani resmi bir tanım olmamakla birlikte, bu düzenin gönüllü rızaya dayanan bir düzen olması şeklinde bir tanımlama yapılabilir (Berkes,1986: 221-22).

Bölgede balıkçılık kıyı balıkçılığı şeklindedir. Bölgede ağ ve parakete, gırgır, trol olmak üzere üç avlanma türü vardır. 2005 yılından beri Gazipaşa Feneri ile Side Selimiye Burnu arasında “dip trolü avcılığı” yasaklanmıştır. 1980'li yılların başına kadar balık avcılığında kullanılan teknelerin boyu 6-9 metre ve 6-9 beygir motor gücünde iken, bu tarihlerden itibaren tekne boyu 13 metreye ve güçleri 56 beygir motor gücüne kadar çıkabilmektedir.

2000'li yılların başından itibaren balıkçılığa olan ilginin azalması kura sistemine duyulan ihtiyacı ortadan kaldırmıştır. Fakat kooperatif hala varlığını sürdürmektedir. Yıllardır bölgede hâkim olan sistemin sağlamış olduğu düzen bölge balıkçılarındaki yeni bir kültürün oluşmasına sebep olmuştur. Yerleşen bu kültür sayesinde belli herhangi bir kurala bağlı kalma gereği olmaksızın da, balıkçılığa devam edebilen yaklaşık 50 balıkçı, ekonomiye azımsanmayacak bir katkı sağlamanın yanı sıra; hem kendilerine kazanç sağlamayı bilmişler hem de bölgedeki şeffaf balıkçılık kurallarıyla birlikte bu düzeni korumaya destek olmuşlardır.

Sinop'ta Şehir İçi Trafik Düzenlemesi⁷: Sinop il merkezinin yarım ada üzerine kurulu olması dolayısıyla şehre giriş ve çıkış tek yol üzerinden gerçekleşmektedir. Giriş-çıkış yolunun her iki yanı da denize bakmaktadır. Bu özelliğinden dolayı şehir merkezinde güvenliği sağlamak diğer şehirlere kıyasla daha kolay olmaktadır.

Sinop şehir merkezine ilk trafik sinyalizasyon sistemi, 20.10.1989 tarihinde İl Trafik Komisyonunca alınan kararla, şehrin merkezinde trafiğin en yoğun olduğu Vilayet Kavşağı'na kurulmuştur. Karayolu trafiğine dair tüm kararlar Trafik Komisyonları tarafından alınır. Ayda bir kez toplanan Trafik Komisyonları'nın üyelerinin kimlerden oluştuğu, karar alma süreci ve görevleri aşağıda kısaca açıklanmıştır.

Trafik komisyonları, illerde vali veya yardımcısının başkanlığında, ilçelerde kaymakam başkanlığında toplanır. **Trafik komisyonları üyeleri**; Belediye temsilcisi, Emniyet temsilcisi, Jandarma temsilcisi, Milli Eğitim temsilcisi, Karayolları temsilcisi, Türkiye Şoförler ve Otomobilciler Federasyonu'na bağlı ilgili odanın temsilcileri ile valilikçe uygun görülen trafikle ilgili üniversite, oda, vakıf ve kamuya yararlı dernek veya kuruluşların temsilcilerinden oluşan birer üyedir. Kuruldaki üniversite, vakıf ve kamuya yararlı dernek veya kuruluşların temsilcilerinin toplam sayısı 3'ü geçemez. Kuruluşu bulunan yerler hariç, İlçe Trafik Komisyonları'na karayolları temsilcisinin katılması zorunlu değildir.

Trafik Komisyonları'nda karar alma sürecinde, gündem konuları vali veya kaymakamlar tarafından belirlenir. Bu komisyonlara, oy hakkı olmaksızın görüşleri alınmak üzere, diğer kuruluş temsilcileri de çağrılabilir. Kararlar oy çokluğu ile alınır. Oyların eşitliği halinde başkanın bulunduğu taraf sayılır. İl Trafik Komisyonu kararları valinin onayı ile yürürlüğe girer. İl ve İlçe Trafik Komisyonu kararlarını bütün resmi ve özel kuruluşlar uygulamakla yükümlüdür. İlçe Trafik Komisyonu kararları, İl Trafik Komisyonunca incelenip vali tarafından onaylandıktan sonra yürürlüğe girer.

---

⁷ Daha detaylı bilgi için bakınız:

<http://www.kgm.gov.tr/SiteCollectionDocuments/KGMdocuments/Trafik/KanunYonetmelik/TrafikYonetmelik.pdf>

İl Trafik Komisyonu'nda alınan kararları yürütmekte belediye trafik birimleri sorumludur. Alınan kararların uygulanıp uygulanmaması belediyenin inisiyatifindedir. Örneğin 12.09.2000 tarihinde Vilayet Kavşağı yanında bulunan Kefevi Cami Kavşağı'na trafik sinyalizasyon sistemi kurulması kararı alınmasına rağmen belediye trafik birimleri tarafından bu karar uygulanmamıştır.

Trafik Komisyonları'nın Görevleri

1. İl sınırları içinde mahalli ihtiyaç ve şartlara göre trafik düzeni ve güvenliğini sağlamak amacıyla gerekli tedbirleri almak,

2. Trafiğin düzenli bir şekilde akımını sağlamak bakımından al yapı hizmetleri ile ilgili tedbirleri almak, trafikle ilgili sorunları çözümlmek, bütün ülkeyi ilgilendiren Karayolu Trafik Güvenliği Yüksek Kurulu'nun müdahalesini gerektiren hususları İçişleri Bakanlığı'na iletmek,

3. Karayolu taşımacılığına ait mevzuat hükümleri saklı kalmak üzere, trafik düzeni ve güvenliği yönünden belediye sınırları içinde ticari amaçla çalıştırılacak yolcu ve yük taşıtları ile motorsuz taşıtların çalışma şekil ve şartları, çalıştırılabileceği yerler ile güzergâhlarını tespit etmek ve sayılarını belirlemek,

4. Gerçek ve tüzel kişiler ile resmi ve özel kurum ve kuruluşlara ait otopark olmaya müsait boş alan, arazi ve arsaları geçici otopark yeri olarak ilan etmek ve bunların sahiplerine veya üçüncü kişilere işletilmesi için izin vermektir.

Şehrin fiziki yapısı, nüfus artışı, araç sayısındaki artış gibi nedenlerden dolayı 2000'li yılların başlarından itibaren şehir merkezindeki tüm sinyalizasyon sistemleri kaldırılmıştır. O tarihten bu yana şehir içi trafiği, trafik sinyalizasyon sistemi olmadan akışına devam etmektedir.

1.6. VERİLERİN TOPLANMASI

Yapılması planlanan araştırmanın türü ne olursa olsun, araştırmacı ister nicel ister nitel araştırma yapmak istesin birincil kaynak kullanması gerektiğinde başlıca üç veri toplama yöntemi söz konusudur: anket, gözlem ve mülakat (Altunışık vd., 2010: 77-78).

Ortak malların yönetilmesinde piyasa ekonomisinin rolü araştırma konumuzu oluşturmaktadır. Ortak malların yönetiminde kamu ekonomisi ile piyasa ekonomisi arasındaki etkileşim ve sonuçlarının araştırılmak istendiği bu çalışmada ihtiyaç duyulan verilerin toplanmasında nitel araştırmalar için kullanılan veri toplama yöntemlerinden mülakat kullanılmıştır. Mülakat türlerinden ise yarı biçimsel mülakat yöntemi kullanılmıştır.

✓ Görüşme (Mülakat)

Görüşme, kısaca sözlü iletişim yoluyla veri toplama tekniği olarak ifade edilebilir. Görüşme çoğunlukla yüz yüze yapılmakla beraber telefon ve televizyonlu telefon gibi anında ses ve resim iletilicileriyle de gerçekleştirilebilmektedir. Görüşmenin insan yaşamında önemli bir yeri vardır. Eskilerden beri bireylerin çeşitli konulardaki bilgi, düşünce, tutum ve davranışları ile bunların olası nedenlerinin ortaya çıkarılmasında en kestirme yol olarak kullanılmagelmiştir (Karasar, 2009: 166-167).

Görüşme türleri ile ilgili farklı görüşler olmakla birlikte (Böke, 2011: 279; Altunışık vd., 2010: 92) genel kabul görmüş üç türü vardır. Bunlar biçimsel, yarı biçimsel ve biçimsel olmayan mülakatlardır.

Bu çalışmada yarı biçimsel görüşme türünden yararlanıldığından bahsetmiştik. Yarı biçimsel görüşme tekniğine göre, mülakatı yapacak kişi genel hatlarıyla bir plana sahiptir. Ancak araştırmacı görüşmecinin ilgi ve bilgisine göre araştırma konusunun genel çerçevesinde farklı sorular sorar ve konu hakkında değişik yönleriyle en iyi bilgiyi elde etmeyi amaçlar. Araştırmacı görüşme esnasında önceden hazırlamış olduğu sorulardan gereksiz olduğunu fark ettiği soruları sormaktan vazgeçebilir. Böylece bazen söyleşi farklı yönlere de kayabilir (Altunışık vd., 2010: 92).

Araştırma kapsamında Alanya'da 9 balıkçı, Sinop'ta ise üniversite, belediye, valilik ve emniyet çalışanları olmak üzere 13 ile kişi derinlemesine mülakat yapılmıştır. Ayrıca, özellikle gözlem aşamasında Alanya'da 10, Sinop'ta ise 25 kişi ile kısa süreli görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmeler ile daha çok halkın bu duruma bakış açısı ve bu durumdan duyduğu memnuniyet araştırılmıştır.

Görüşmelerin tamamı yüz yüze gerçekleşmiştir. Araştırmacı görüşmenin hemen başında katılımcılara öncelikle kendisini tanıtmış ve araştırma hakkında bilgi

vererek hangi amaçla bu araştırmanın yapılacağını açıklamıştır. Katılımcıların tüm kişisel bilgilerinin gizli tutulacağı ve bu araştırmanın tamamen bilimsel amaçlar için kullanılacağı bilgisi verilmiştir. Görüşme esnasında ses kayıt cihazı için izin istenildiğinde buna gerek olmadığı ve her zaman iletişime geçip yardımcı olabileceklerini belirtmişlerdir. Bunun üzerine görüşmelere katılımcıları tanımak amaçlı kısa sorular sorulmuş ve sonrasında araştırma konusunun sorularına geçilmiştir.

Araştırmacı görüşme sırasında tarafsız bir bakış açısıyla görüşmenin içinde kalmaya özen göstermiştir. Araştırmacı soruların tam anlaşılmadığını ya da cevabın eksik olduğunu düşündüğü anlarda soruları daha açıklayıcı hale getirerek yanlış anlaşılmaların önüne geçmeyi amaçlamıştır. Görüşmeler yaklaşık bir aylık sürede tamamlanmıştır. Yapılan görüşmelerin süresi hakkında daha detaylı bilgiler Tablo 9'da gösterilmiştir. Her iki bölgede de yapılan araştırmalar esnasında görüşme sorularına verilen cevapların tekrarlanmaya başladığı görüldüğünde görüşmeler sonlandırılmış ve daha fazla katılımcıyla görüşme yapılmamıştır.

Tablo 9. Görüşmelere İlişkin Bilgiler

KATILIMCI	Görüşme Bölgesi	Görüşme Süresi (dakika)	Görüşme Tarihi
Katılımcı-A	Alanya	115	26.01.2015
Katılımcı-B	Alanya	100	30.01.2015
Katılımcı-C	Alanya	150	26/31.01.2015 10/11.03.2015
Katılımcı-D	Alanya	60	27.01.2015
Katılımcı-E	Alanya	80	28.01.2015
Katılımcı-F	Alanya	25	08.03.2015
Katılımcı-G	Alanya	30	10.03.2015
Katılımcı-H	Alanya	15	22.03.2015
Katılımcı-I	Alanya	20	27.01.2015
Katılımcı-İ	Sinop	40	21.03.2015
Katılımcı-J	Sinop	30	23.03.2015
Katılımcı-K	Sinop	25	11.03.2015
Katılımcı-L	Sinop	15	21.03.2015
Katılımcı-M	Sinop	20	23.03.2015
Katılımcı-N	Sinop	35	23.03.2015
Katılımcı-O	Sinop	90	21/22.03.2015
Katılımcı-Ö	Sinop	70	23.03.2015
Katılımcı-P	Sinop	20	23.03.2015

Tablo 9 Devamı			
Katılımcı-R	Sinop	30	22.03.2015
Katılımcı-S	Sinop	15	23.03.2015
Katılımcı-Ş	Sinop	20	21.03.2015
Katılımcı-T	Sinop	15	23.03.2015

1.7. İÇERİK ANALİZİ

İçerik analizi dokümanların, mülakat dokümanlarının ya da kayıtlarının karakterize edilmesi, karşılaştırılması ve analiz edilmesi için kullanılan bir tekniktir. İçerik analizinde temel amaç görüşmecilerin görüşlerinin bir düzen içinde ayrıştırılıp, sıralanıp tanımlanmasını sağlamaktır (Altunışık vd., 2010: 322-23). İçerik analizi sayesinde sosyal bilimciler arşivlerden, dokümanlardan ve kitle iletişim araçlarından elde ettikleri ham bilgi ve verileri sistematik bir şekilde analiz edebilir. Böylece elde edilen verilerin anlam kazandırılması sağlanabilir. Ayrıca tarafsızlık, sistematiklik ve genellik içerik analizi kavramının özünü oluşturmaktadır (Böke, 2011: 332).

Ayrıca içerik analizi araştırmacıya yeni bakış açıları kazanma, belirli olguları daha iyi anlayabilme gibi yönlerden yardımcı olurken; bu sayede uygulamalar hakkında daha fazla bilgi edinme imkânı sağlar. Bunun yanında araştırmacıya olgu ve olaylara farklı açılardan bakma imkânı sağlayarak, araştırmacının kişisel gelişimine katkıda bulunur.

Araştırmada yapılan mülakatlar ve gözlemler sonunda elde edilen veriler ilk olarak detaylıca birkaç kez okunmuştur. Görüşme metinlerinin detaylı olarak incelenmesinden sonra katılımcıların her soru için verdiği cevaplar bir araya getirilerek kendi içinde ayrıştırılmıştır. Bu işlemlerle birlikte içerik analizi yapılmış ve araştırmada metin haline getirilmesi için hazır hale getirilmiştir.

Araştırmacının içerik analizi için birimlere ayrılmış metinlerin her birey için bir ya da birden fazla kavram tanımlamasına kodlama adı verilmektedir. Kodlama ana amaca hizmet edecek olan gizli bilgileri ortaya çıkarma konusunda araştırmacıya yardımcı olmaktadır. İçerik analizi sayesinde elde edilen temalar kendi içinde ana tema ve alt tema olarak ayrılır.

Bu araştırmada görüşme metinleri iki temaya ayrılmıştır. Temanın birisi alt temalara ayrılarak incelenmiştir. Kodlamanın ve temaların oluşturulması; araştırmacının işini kolaylaştırarak, araştırma konusunun analiz edilmesi, değerlendirilmesi ve bir sonuca varılması noktasında araştırmacıya yol göstermiştir.

2. ARAşTIRMADAN ELDE EDİLEN BULGULAR VE BULGULARIN DEğERLENDİRİLMESİ

2.1. KATILIMCILARIN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ

Araştırma, Alanya ve Sinop bölgelerinde yapılmıştır. Araştırmanın bulgular ve değerlendirme bölümünde ilk olarak araştırmaya dâhil olan görüşmecilerin kişisel özelliklerine ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

Araştırmanın görüşme aşaması 22 görüşmeci ile gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, özellikle gözlem aşamasında Alanya'da 10, Sinop'ta ise 25 kişi ile kısa süreli görüşmeler yapılmıştır. 22 grşmeciyle daha uzun süreli görüşmeler gerçekleştirilmiş ve daha çok, bulgular ve değerlendirmeler bölümü ile sonuç ve öneriler bölümü için bilgi elde edilmiştir.

Araştırmanın Alanya bölümünde 9 görüşmeci ile grşlmştir. Araştırmanın balıkçılar üzerinde yapılması ve balıkçılığın daha çok erkeklere hitap eden bir iş olmasından dolayı, görüşmecilerin tamamı erkektir. Balıkçı eşleri, bir iş olmaktan çok ailenin bir bireyi olarak eşlerine yardım etmektedirler. Görüşmecilerin en genç olanı 25, en yaşlı olanı ise 78 yaşındadır. Balıkçılık, bu bölgede daha çok bir aile mesleği olarak görüldüğünden, balıkçılar bu işi öğrenmeye küçük yaşlarda ailelerin yanında başlamaktadırlar. Bu yüzden görüşmeciler ilkokul, ortaokul ve lise mezunlarıdır.

Araştırmanın Sinop bölümünde ise 13 görüşmeci ile grşlmştir. Görüşmecilerin 2'si bayan 11'i erkektir. Bayan görüşmecilerden birisi polis memuru, diğeri de belediyede memurdur. Erkek görüşmecilerden 2'si belediyeden, 4' emniyetten, 2'si valilikten, 2'si esnaf, 1'i üniversiteden ve 1'i de emekli öğretmendir. Görüşmecilerin en genç olanı 29 yaşında, en yaşlı olanı ise 64 yaşındadır. Görüşmecilerden 3 kişi lise, 10 kişi ise niversite mezunudur.

2.2. MÜLAKATA DAYALI BULGULAR

2.2.1. Ortak Malların Yönetilmesinde Piyasa Ekonomisinin Rolünün Ne Olduğuna İlişkin Katılımcıların Görüşlerinin Analizi

2.2.1.1. Tema-1: Ortak Mallar Algısı

Bir birey ortak malların var olduğu alanlarda, ortak malın sınırsız kullanım hakkına sahiptir. Bireylerden oluşan bir gruptaki herkes ortak malın sınırsız kullanım hakkına sahip olduğundan gruptan hiç kimse, kullanım hakkını bir başkasına devretmek istemeyecektir. Bu hakkı elinde bulunduranlar, bir regülasyon yoksa, kendi çıkarlarını ön planda tutarak ortak maldan mümkün olduğunca fazla yararlanmak isteyeceklerdir.

Ortak malların kullanılmasında sınırsız hakların bilinçli kullanılması gerektiği, toplumda oluşması gereken bir algıdır. Ortak malların yönetilmesinin araştırıldığı bu çalışmada halkın bu konu hakkındaki algısı dikkat çekilen noktadır. Bu noktada insan zihninde geçmişten günümüze yerleşen algıların değişmesinin kolay olmadığı izlenimi araştırmacının ilk gözlemlerindedir.

Tablo 10. "Ortak Mallar Algısı" Temasına İlişkin Sonuçlar

No	Kod
1	Ortak Malların Yönetilmesi
2	Ortakların Trajedisi
3	Tutuklunun İkilemi
4	Grup Davranışı Teorisi

Ortak mallar algısı temasına ilişkin katılımcı görüşleri “ Ortak Malların Yönetilmesi kodu için; Katılımcı-A: “ ...Ben üniversite okuyup bu konuda eğitim almadım, bu yüzden teknik terimlerle ortak malların yönetilmesini açıklayamayabilirim. Fakat yıllardır bu işle meşgulüm ve bu işte idarecilik yapmaktayım. Bu düzeni bizden önce kurup yöneten büyüklerimizden devraldık ve şimdi de bizler yürütüyoruz. Bu sayede Alanya’da balıkçılık 1970’li yıllardaki zorlu dönemleri başarıyla atlattı. Bu gün burada kavgasız gürültüsüz bu işi yapıp evimize ekmek götürebiliyorsak, bu bizden önceki yönetici ağabeylerimizin ve bizlerin başarısıdır. Ayrıca denizimiz sadece bizlerin değil herkesin ortak malıdır ve

insanlığa hizmet etmelidir. Bizlere düşen ise Alanya karasularında balık avlamayı, kuralına göre devam ettirmektir...”, Misafir-B: “...Ben ve arkadaşlarım kooperatifi ilk kurduğumuzda daha toy ve tecrübesizdik, diyebilirim. Her ne kadar bir geçmişimiz olsa da yeni bir oluşum heyecan vericiydi. Kooperatifi kurmadan önce de iş arkadaşlığı yaptığımız kişilere yol göstermek, idarecilik yapmak başka bir duyguydu. Hem kendimiz için hem de arkadaşlarımız için çalışmak bizleri mutlu ediyordu. Bu süreçte geçen her yıl bizler için tecrübe oldu. Şükürler olsun Allah’a toplumun ortak kullanımına sunduğu denizlerimizden ve balıklarımızdan Alanya’da bizlere istifade etme şansı sundu ve bizlerde, kendimizi geliştirme fırsatı bulduk..., Katılımcı-R: “...Sinop şehir içi trafiğinin, trafiğe çıkanları rahatlatması için elimizden geleni yapıyoruz. Trafiğe çıkan sürücüler olsun, sokağa çıkan halkımız olsun hepsinin memnuniyeti için uğraşyoruz. Tabi ki bu uğraşımızın üstesinden tek başımıza gelmek kolay değil. Bu yüzden bir takım olarak çalışıyoruz. Bu süreç İl Trafik Komisyonu’nda yer alan değerli takım arkadaşlarımızın desteği sayesinde ilerliyor. Komisyonda alınan kararların ilk amacı halkın ortak malı olan karayolları şehir içi trafiğini halkın en iyi şekilde yararlanabileceği konuma getirmektir. Biz yöneticiler olarak işimizi tarafsız ve dürüst yapmak; ilk prensibimizdir...” şeklindedir.

Ortak malların yenilenemeyen kaynaklar olduğuna daha önce de değinmiştik. Bu yüzden devlet, ortak malların yönetimini özel sektöre; yani piyasa ekonomisine bırakmayarak kendisi bu görevi üstlenmektedir. Ancak Sinop ve Alanya’da bu durumun istisnasına rastlanmaktadır. Bu istisnaya ilişkin katılımcı görüşleri; Katılımcı-D: “...Avlanırken avlanmanın yasak olduğu tarihlere dikkat ediyoruz. Bu yasaklara da uyuyoruz. Çünkü yasakların olduğu dönemler balıkların üreme ve yavrulama dönemleridir. Biliyoruz ki bu yasağa uymazsak balık nesli tükenme noktasına gelebilir ve ilerleyen dönemlerde avlayacak balık bulamayabiliriz. Bu yasaklar bizlere yol göstermektedir. Bu yasaklardan kooperatif sayesinde haberdar oluyoruz. İçimizden olan balıkçı arkadaşlarımızın kooperatifi yönetmesi ve bu arkadaşlarımızın kamu görevlisi olmaması bizlere böyle bir sistemin kamu müdahalesi olmadan da işleyebileceğini göstermektedir...”, Katılımcı-E: “...Türkiye’nin diğer bölgelerinden de gördüğümüz kadarıyla balıkçılık sektörünün yönetimi devlet tarafından yapılmaktadır. Bizler ise geliştirdiğimiz sraya koyma

yöntemini başarıyla uygulayarak devletin bizleri yönetme görevini büyük ölçüde ortadan kaldırdık...”, Katılımcı-Ö: “...Trafik ışıklarının kaldırılmasıyla şehir merkezinde halk ışıkların yokluğuna çabuk alıştı ve uyum sağladı. İl Trafik Komisyonunca alınan kararlar ışıkların kaldırılması sonucu şehir içi trafiğinde polis memurlarına çok fazla bir görev düşmez oldu. Sadece trafiğin yoğun olduğu saatlerde, olağan kontrollerini yapmak amaçlı, belirli noktalarda polis ekipleri yerlerini almaktadırlar. Çünkü ortada polis memurlarının müdahalesini gerektirecek çok fazla bir durum yok. Sinop şehir merkezinde halk trafikte kendi düzenini kurdu...” şeklindedir.

Bu tema için ortak malların yönetilmesi ile birlikte en sık tekrarlanan bir diğer kod “Ortakların Trajedisi” olmuştur. Ortakların trajedisi için katılımcılar Katılımcı-B: “...Kooperatif kurulmadan önce isteyen istediği yerde istediği kadar avlanabiliyordu. Avlanma sistemini sıraya koyarak aşırı avlanmanın önüne geçilmiş oldu...”, Katılımcı-A: “...Eskiden istediğimiz alanda istediğimiz kadar balık avlayabiliyorduk. Teknesi büyük olan, av malzemesi yeterli ve iyi olan ile tecrübeli balıkçılar çok fazla balık avlayabiliyordu. Böylece geçim sıkıntısı çeken çoğu kişi balıkçılık yapmak istemekteydi ve balıkçılığa rağbet her geçen gün artmaktaydı. Hiçbir balıkçı da aşırı avlandığını düşünmezdi. Çünkü her işte olduğu gibi bu işte de nihai amaç elde edilebilecek en iyi kazancı elde etmektir. Fakat kooperatifin kurulmasıyla birlikte avlanmak isteyen balıkçılar sıraya girdiler ve aşırı avlanmanın önüne geçtiler...”, Katılımcı-C: “...Avlanmada asıl sorunumuz aşırı avlanmaktan çok bilinçsiz avlanmaktır. Sonuçta kâr elde etme amacıyla bir iş yapıyoruz. Tabi ki fazla avlayıp kârımızı artırmak isteriz. Diğer yandan kabul etmem gerekir ki, ortak mal niteliği taşıyan kazanç kaynağımızın aşırı kullanmaya bağlı tahribatı önlendi. Bir düzen olarak yerleşen sıraya koyma sistemi sayesinde bazen daha az balık avladığımız olsa da avladığımız balığın niteliği ve kalitesi arttı...”, Katılımcı-O: “...Trafik ışıkları kaldırılmadan önce ışıklarda uzun süre beklediğim anlar olurdu. Bu anlarda trafikte arkamda uzun kuyruklar oluşurdu. Işıkların kaldırılmasıyla bu karmaşa sona erdi...”, Katılımcı-N: “...Trafik ışıkları kaldırıldıktan sonra trafiğin akışı daha bir düzene girdi ve daha önce normal karşılanan trafikteki tartışmalar artık diğer sürücüler tarafından hoş karşılanmaz oldu...” şeklinde görüşlerini belirtmişlerdir.

Bu tema için “Ortak Malların Yönetilmesi” ve “Ortakların Trajedisi” kodlarından sonra en sık tekrarlanan kod: “Tutuklunun İkilemi” olmuştur. Tutuklunun İkilemi için katılımcılar; Katılımcı-T: “...Trafik ışıkları kaldırılmadan önce, bazen trafik öyle bir sıkışıyordu ve karışıyordu ki ara yolları kestirme yol olarak kullanabilir miyim diye düşünüyordum...”, Katılımcı-S: “...Öyle zamanlar oluyordu ki, o trafik yoğunluğundan çıkamadığım için işlerim aksıyordu. Bu durum beni çıkmaza sokuyordu. Atalarımızın söylediği gibi; “Yukarı tükürsem bıyık, aşağı tükürsem sakal” durumuna düşüyordum...”, Katılımcı-K: “...Trafığe çıktığımda zaman kaybımı en aza indirmeyi isterim. Sonuçta öncelikli amacım kendi işlerimi halletmemdir. Fakat trafik ışıkları kaldırıldığından beri insanlar bireysel çıkarlarıyla beraber başkalarını da düşünmeye başladı. Böylece bireysel çıkar yerini toplumsal çıkara devreder oldu...”, Katılımcı-G: “Bizler de bir tür ticaret yapıyoruz ve doğal olarak ilk amacımız kâr elde etmektir. Kooperatif kurulmadan önce çoğu balıkçının yegâne amacı diğer balıkçılardan bağımsız olarak kârını maksimize etmektir. Fakat 1969 yılında kooperatifin kurulmasından itibaren yaklaşık 5 yıl içinde kooperatifin oluşturduğu sraya koyma sistemi balıkçılar tarafından benimsendi. Bu tarihten itibaren kişisel çıkarın yanında tüm balıkçıların çıkarları gözetilir oldu...”, Katılımcı-H: “...Yaklaşık olarak son 30 yılımızı düşündüğümüzde tüm balıkçı arkadaşlarımızla beraber bir grup gibi hareket etmekteyiz. Balıkçılar olarak bizler, kendimiz iyi balık avlarken, diğer balıkçıların da avının iyi olmasını isteriz. Böylece bir grup olarak herkesin çıkarı gözetilmiş olur...” şeklinde görüşlerini belirtmişlerdir.

“Ortak Mallar Algısı” temasının son kodu ise “Grup Davranışı Teorisi” dir. Grup Davranışı Teorisi; ortak çıkar teorisi ve ekonomik değer olarak ikiye ayrılır. Ortak Çıkar Teorisi’nde, grupların üyelerinin bireysel olarak taşıdıkları ortak amaçlara ulaşmak için kurulduğu savunulur. Ortak amacı taşıyan bireyler, bireysel olarak tek başlarına gerçekleştiremeyecekleri amaçlarına ulaşmak için bir grup olarak bir araya gelirler. Grup organik bir yapıya sahiptir. Bireyler arasında karşılıklı bağımlılıklar grubu vazgeçilmez kılmaktadır. Ekonomik teori ise, bir gruba katılma tercihinin rasyonel bir davranış olduğunu savunur. Bireyler, gruba katılmanın faydasının maliyetinden yüksek olacağını düşünürlerse gruba katılacaklardır. Bireylerin gruplara katılmasının amacı parasal kazançların yanı sıra, güvenlik,

paylaşma, tanınma ve sosyal statüye ulaşma da olabilir (Oğuz, 2011: 100-101). “Grup Davranışı Teorisi”ne ilişkin katılımcılar; Katılımcı-I: “...1960’lı yıllarda ağaların verimli bölgeleri sahiplenmesine sesimizi çıkaramıyorduk. Sonuçta ağalar Alanya’nın varlıklı ve söz sahibi kişilerinden... Fakat kooperatifi kurup güçlerimizi birleştiren ağalar karşısında güç birliğine gittik ve ağalar geliştirdiğimiz sisteme ayak uydurmak zorunda kaldılar...”, Katılımcı-F: “...Sıraya koyma sisteminin ortaya çıkışı bireyselliği ortadan kaldırdı. Bu sistem tüm balıkçıların kazançlı çıkması için bizleri birbirimize bağımlı hale getirdi. Böylece bizler de toplu hareket etmek zorunda kaldık. Hem ekonomik açıdan kazançlı çıktık, hem de psikolojik olarak rahatladık...”, Katılımcı-H: “...Şahsen balıkçılığa başladığım günden beri kooperatife üye olmayı istemedim. Bana göre üyeliğin bana maliyeti kazandıracağından fazla... Bu yüzden sıraya koyma sistemine uyuyorum fakat kooperatife üye değilim...”, Katılımcı-N: “...Işıklar kaldırılmadan devlet kontrolünde grup halinde hareket etmek zorundaydık. Fakat ışıkların kaldırılması devlet kontrolünü ortadan kaldırdı ve kendi kontrolümüzde grupça gönüllü hareket etmeye başladık...”, Katılımcı-M: “...Trafik ışıklarının kaldırılmasıyla merkez halkı grubun birer üyesi haline geldi. Bir üye olarak kendi sorumluluklarımın farkındayım. Sonuçta bu düzenlemeden hepimiz kazançlı çıkıyoruz...” şeklinde görüşlerini belirtmişlerdir.

Alanyalı balıkçılar ve Sinop merkez halkı, ortak malların kullanımında yaşanan sorunları sorun olmaktan çıkarıp bunu bir fırsata çevirmişlerdir. Bu fırsatın sonuçlarını “Ortakların Trajedisi”, “Tutuklunun İkilemi” ve “Grup Davranışları Teorisi” konularıyla bağdaştırarak Tablo 11 ve Tablo 12 yardımıyla inceleyelim.

Tablo 11. Son 10 Yılın Su Ürünleri Üretimi Miktarı ve Ekonomik Değeri

Yıl	Kilogram (kg)	Türk Lirası (TL)
2005	260,000	1.850,000
2006	220,000	2.345,000
2007	265,000	2.665,000
2008	600,000	3.580,000
2009	295,000	2.565,000
2010	370,000	4.055,000
2011	435,000	5.810,000
2012	465,000	9.850,000
2013	475,000	7.135,000
2014	430,000	9.250,000

Kaynak: TÜİK, Gıda Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'ndan toplanan verilerden derlenmiştir.

Tablo 11'de Alanyalı balıkçıların son 10 yılda avladıkları balık miktarı kilogram cinsinden; ekonomik değeri de Türk Lirası cinsinden verilmiştir. 2005 yılından itibaren avlanan balık miktarında yıldan yıla dalgalanmalar görülse de; bu miktar genel olarak artış eğilimindedir. Ekonomik değerinde de aynı şekilde yıldan yıla dalgalanmalar görülse de artış meydana gelmiştir. 2014 yılında yaklaşık olarak ekonomiye 9 milyon Türk Lirası katkıda bulunulmuştur.

2014 yılında hazineye 599 milyon 921 bin lira gelir aktararak 44 ili geride bırakan Alanya için; balıkçılıktan sağlanan yaklaşık 9 milyon lira da, bölge ekonomisine önemli bir katkı sağlamıştır (www.alanya.gov.tr, 22.05.2015).

Tablo 12. Sinop Merkezde Trafik Kaza İstatistikleri, 2010-2014

	2010	2011	2012	2013	2014
Ölümlü Kaza	1	1	0	0	0
Yaralanmalı Kaza	64	60	106	98	87
Maddi Hasarlı Kaza	67	76	94	101	148
Ölü Sayısı	1	1	0	0	0
Yaralı Sayısı	98	96	160	143	116

Kaynak: TÜİK ve Emniyet Genel Müdürlüğü'nden toplanan verilerden derlenmiştir.

Tablo 12'de görüldüğü gibi 2010-2014 yıllarında Sinop şehir merkezinde ölümlü kaza sayısı azalmıştır. 2010 ve 2011 yıllarında birer ölümlü kaza yaşanmıştır. 2010 ve 2011 yıllarında ise ölümlü kaza olmamıştır. Gerçekleşen yaralanmalı ve maddi hasarlı kazalara ise daha çok şehir dışından gelen sürücüler sebep olmaktadır. Çünkü trafik ışıklarının yokluğuna alışkın olmayan sürücüler Sinop şehir merkezine geldiklerinde bu sisteme alışmakta güçlük çekmektedirler. Aynı şekilde Sinop şehir

merkezinden diğere şehirlere giden Sinoplu sürücülerde trafik ışıklarının varlığına alışmakta güçlük çekmektedirler.

Ortak kullanım mallarının tüketiminde rekabet vardır. Aynı zamanda ortak malların tüketiminden mahrum bırakmak mümkün olmadığı için bir piyasa başarısızlığı örneğidir. Bu duruma örnek olarak, bir göldeki veya denizlerdeki balık rezervlerini, ormanları, doğal hayatta var olan canlı türlerini, soyu tükenmekte olan türleri ve karayolları trafiğini örnek gösterebiliriz. Ortak kamusal malların yönetilmesinde, devlet bu malların kullanılmasına sınırlama getirerek müdahalede bulunabilir. Bu kaynaklar kamunun mülkiyeti olduğu sürece bu düzenlemeler gereklidir. Bu kaynakların özel kişi veya kuruluşlara tahsis edilmesi son yıllarda gündemde olan bir tartışma konusudur. Bazı yazarlarca ortak malların kullanım ve yönetiminin özelleştirilmesi önerilmektedir (Kirmanoğlu, 2013: 125-27).

Alanyalı balıkçılar ve Sinop şehir merkezindeki halk, ortak malların kullanılmasında regülasyonu kendileri yapmaktadırlar. Ortak malların kullanım hakkının sınırsız oluşu her iki bölgede de yapılan düzenlemelerle sınırlandırılarak ortak malların tahribatının önlenmesi yolunda ciddi bir yol kat edilmiştir. Bu sınırlama ile Alanya'da balık rezervinin aşırı ve bilinçsiz kullanılmasının önüne geçilmiştir. Aynı şekilde Sinop şehir içi trafiğinde yapılan düzenleme ile şehir içi trafiğinde kurallara uymayarak kendisine ayrıcalık oluşturmak isteyen sürücülere bu fırsat verilmemektedir. Çünkü ışıkların kaldırılmasıyla Sinop merkez halkında trafik kuralları günlük hayatın bir parçası olmuş ve deyim yerindeyse bu kurallar halkın belleğine kazınmıştır.

Tutuklunun ikilemi ise kazanç ve kayıplar bakımından karşılıklı bir bağımlılığı ifade eder. Taraflar her şeyden önce rasyonel davranırlar ve karlarını maksimize etmek isterler. Bireysel çıkarlarını göz önünde bulundurarak toplumun diğere üyelerinin çıkarlarını göz ardı eder. Alanya ve Sinop'ta ise bu ikilemin görüşlerinin tersine uygulamalar görülmektedir. Alanyalı balıkçılar kurdukları sıraya koyma sistemiyle diğere balıkçılara; Sinop şehir merkezinde ise trafik ışıklarının kaldırılması ile trafiğe çıkan herkes birbirine bağımlıdır. Bir zincire bağı mekanizmanın işleyişindeki gibi; zincirin bir dişi arızalanırsa sistemin tüm işleyişi zarar görür. Ayrıca her iki bölgede de amaç kârlarını maksimize etmektir. Fakat

bireysel çıkarardan çok grubun çıkarları gözetildiği için bu yönüyle “Tutuklunun İkilemi” görüşünün bakış açısıyla uyuşmamaktadır.

Alanyalı balıkçıların ve Sinop merkez sakinlerinin bireysel çıkarlarından çok grup çıkarlarını ön plana çıkararak grup halinde hareket etmeleri ortaya olumlu sonuçlar çıkarmıştır. Alanya’da tüm balıkçılar geliştirilen sistemden kazançlı çıkmakta, Sinop’ta trafikte can kaybı azalmakta ve böylece toplumda birlikte hareket etme bilinci gelişmektedir. Halkın beraber hareket etmesi ekonomiye katma değer katmış, bireyler arası ilişkileri geliştirmiş, toplumda güveni sağlamış ve halka, devlet müdahalesi kısılsa da, bazı sektörleri kendi kendilerine yönetebileceklerini göstermiştir. Bu özellikleriyle de Alanyalı balıkçıların ve Sinop merkez sakinlerinin tutumları “Grup Davranışları Teorisi”ni desteklemektedir.

Alanya ve Sinop bölgelerinde yapılan düzenlemeler ile belirlenen bir sorunun nasıl zekice bir çözüm yolu bulunarak ortadan kaldırılabileceği görülmektedir. Böylece Alanyalı balıkçılar ve Sinop merkez halkı ortaya çıkan sorunu fırsata çevirerek hem ekonomiye katkı sağlamışlar hem de kendi hayatlarını kolaylaştırabilecek yeni bir düzen oluşturabilmişlerdir. Bu sayede hem halk hem de devlet bu uygulamadan kârlı çıkmıştır. Bu düzenleme bir yandan toplumun düzeni ve huzuru için yarar sağlarken; diğer yandan da kazalarda kaybetme ihtimalinin olduğu vatandaşlarımızı koruyarak mevcut iş gücünü kaybetmemiş oluruz.

2.2.1.2. Tema-2: Rekabet İlişkisi

Rekabet üstünlük sağlama amacı ile rakiplere karşı yürütülen yarışma etkinliklerinin bütünüdür. Rekabet evrensel kurallara bağlı bir ilişkiler sistemidir. Doğa bilimlerinde olduğu gibi kıt kaynakları kullanarak sınırlı bir talebi ekonomik olarak karşılama ve varlığını geliştirerek sürdürebilme yeteneğini kazanmaktır. Piyasa mekanizmasına dayalı ülkelerde rekabet, piyasa sisteminin ayrılmaz bir parçasıdır. Rekabetin “iyi niyet” kurallarına aykırı olmaması ve haksız rekabete yol açmaması için ulusal yasalarla düzenlenmesi öngörülmektedir. Tüm bunlara ek olarak rekabet, çok farklı amaçlarla rekabetin farklı unsurları vurgulanarak tanımlanabilen ve iktisadi, siyasi ve sosyal boyutları olan bir kavramdır.

Rekabet ilişkisi temasının alt temalarının oluşturulduğu Tablo 13'te en sık tekrarlanan kodlar gösterilmektedir. Tablo 13'te görüldüğü üzere, bu tema "Eşitlik" ve "Toplumsal Kontrol" olarak iki alt temaya ayrılmıştır. "Eşitlik" alt teması "Fırsat Eşitliği, Dışlanamazlık ve Dışsallık" şeklinde üç koda ayrılmıştır. Eşitlik alt temasına ilişkin en sık tekrarlanan kod fırsat eşitliği olmuştur. Gerçekleştirilen görüşmelerde, rekabet ortamında fırsatların eşit olması üzerinde en fazla durdukları konular arasındadır.

Tablo 13. Rekabet İlişkisi

Alt Tema	No	Kod
Eşitlik	1	Fırsat Eşitliği
	2	Dışlanamazlık
	3	Dışsallık
Toplumsal Kontrol	1	Denetim
	2	Yaptırım
	3	Maliyet

Katılımcıların ortak görüşü hem Alanya'da hem de Sinop'ta geliştirilen sistemin herkese eşit fırsatlar sunduğu yönünde olmuştur. "Fırsat Eşitliği" koduna ilişkin katılımcı görüşleri: Katılımcı-C: "...Sıraya koyma sisteminin olmadığı zamanlarda isteyen istediği yerde avlanırdı. Güçlü olan balıkçıların verimli avlanma bölgelerine yerleşmesinden dolayı geriye kalan arkadaşlarımız verimi daha düşük yerlerde avlanır, sesini çıkaramazdı. Fakat geliştirilen sistemin ardından her balıkçı sırayla tüm avlanma bölgelerini dolaşır oldu...", Katılımcı-E: "...Her gün farklı bir yerde avlanıyorum ve sistem kurallarına uyduğum takdirde birisi çıkıp sen burada avlanamazsın demiyor. Herkes sırasını takip ediyor ve bir sonraki gün hangi bölgede avlanacağını biliyor. Böylece sistem sayesinde geçmişte çektiğimiz sıkıntılar sona erdi. Artık adalet var. Ben ve tüm balıkçı arkadaşlarım eşit fırsatlara sahibiz...", Katılımcı-G: "...Avdan dönünce avladığım balıklarımı ister kooperatife ister balık satan işletmelere satıyorum. Ben kooperatife bağlı bir balıkçıyım. Ama kooperatife bağlı olmayan balıkçı arkadaşlarımızda aynı şekilde istediği yere satabiliyor. Bu bölgede eşit haklara sahibiz...", Katılımcı-P: "...Trafığe çıkan herkes için aynı kurallar geçerlidir. Bu bilinen gerçek, trafik ışıklarının kaldırıldığı şehir merkezimizde de uygulanmaktadır...", Katılımcı-Ş: "...Yeni uygulamanın eski uygulamadan farkı ve eski uygulamaya göre avantajı trafiğin eskiye göre daha akıcı

ve insanların işini kolaylaştırıcı olmasıdır. Trafik ışıkları varken trafiğin yoğunluğundan dolayı sürücüler arasındaki bir yerlere yetişme telaşı haksız rekabete neden oluyordu. Fakat ışıkların kaldırılmasıyla trafiğin akışı rahatladı ve rekabet daha çok iyi niyete dayanır oldu...” şeklindedir.

Ortak malların kullanımında tüm bireyler özgürdür. Ortak malların bölünmesi söz konusu değildir. Toplumun herhangi bir kesimini ortak malların faydasından mahrum bırakmak mümkün değildir. Kısacası ortak malların kullanımında dışlanamazlık özelliği vardır. “Eşitlik” alt temasının ikinci kodu olan “Dışlanamazlık” hakkında katılımcılar; Katılımcı-C: “...Alanya karasularında balıkçılık ruhsatı olan herkes avlanabilir. İster Ege’den gelsin ister Marmara ya da başka bir yerden. Tek kısıtlama kurallarımıza göre avlanması...”, Katılımcı-C: “...Ben kooperatife üye bir balıkçı değilim ama sıraya girip avlanabiliyorum. Bugüne kadar üye arkadaşlardan herhangi bir dışlamaya maruz kalmadım...”, Katılımcı-D: “...Rahmetli babamın anlattığına göre kooperatif kurulana kadar güçsüz balıkçılar, balık avlamanın zor ve verimin az olduğu yerlerde avlanmak zorunda kalırlarmış. Psikolojik baskı altında olan bu balıkçılar kooperatifin kurulmasından sonra herhangi bir dışlamaya maruz kalmadılar...”, Katılımcı-İ: “...Kimsenin kimseyi dışlama gibi bir durumu yok. Hem sürücüler olsun hem de trafiğe karışan yayalar olsun birbirine karşı saygılı...”, Katılımcı-J: “...Özellikle ışıkların kaldırılmasından sonra kadın sürücülerimizin sayısının arttığını gözlemliyoruz. Değişen bakış açısıyla kadınlar da trafiğin bir parçası oldu. Tabi ki bunun tek sebebinin ışıkların kaldırılması olduğunu düşünmüyorum. Küreselleşmenin de etkili olduğu kanaatindeyim...”, Katılımcı-Ö: “...Sürücü belgesi olup kurallara uyan birisinin trafiğe çıkması engellenemez. Kişinin bu hakkından mahrum bırakılması kabul edilemez. 2000’li yıllara kadar evlatlarımızı özellikle kız evlatlarımızı sürücü kurslarına gönderirken çekimser davranırdık. Fakat trafik ışıklarının kaldırılması ile şehir içi trafiğinin düzene girmesi düşüncelerimizin değişmesine sebep oldu...” şeklinde görüşlerini belirtmişlerdir.

Dışsal etkiler, toplumun birer üyesi olan bireylerinin ekonomik faaliyetleri sonucunda üçüncü kişilerin faydalarında veya üretimlerinde ortaya çıkardıkları etkilerdir. Ortaya çıkan etki negatif ise negatif dışsallık, pozitif ise pozitif dışsallık söz konusudur (Oğuz, 2011: 88). Eşitlik temasının üçüncü ve son kodu olan

“Dışsallık” hakkında katılımcılar; Katılımcı-D: “...Sıraya koyma sisteminin ortaya çıkmasında ve başarıyla uygulanmasında payı olan birisi olarak şahsen topluma yararlı bir şey başarmış olduğumuzu düşünüyorum...”, Katılımcı-F: “...Avlanmanın yasak olduğu tarihler arasında bu kurala uyararak balık neslinin devamını engellememiş oluyoruz. Aynı zamanda ekmek tekmemiz olan denizi kirletmemek için elimizden gelen gayreti gösteriyoruz. Bu sayede doğamızı ve doğal kaynaklarımızı koruyarak gelecek nesillere daha yaşanılabilir bir dünya bırakma fırsatı yakalamış oluyoruz...”, Katılımcı-A: “...Ben ve arkadaşlarım hem kârımızın maksimum düzeyde olması için hem de hem de kaliteli bir hizmet sunmak için uğraşıyoruz. Fakat toplumun belli bir kesiminin bilinçsizce denizlerimizi kirletmesi hem bizlerin işini zora sokmakta hem de geri kazanımı zor olan ortak mallarımızı etkilemektedir...”, Katılımcı-F: “...Yunus balığını ve zehirli olan balon balığını avlamamız yasak. Bu balıklar ağlarımızı yırtarak bizlere zarar vermektedir. Bu yüzden ağlarımızın yırtılması, avladığımız balıkların kaçması ya da yunus ve balon balıkları tarafından yenmesi bizleri negatif etkilemektedir...”, Katılımcı-H: “...Geliştirilen bu sistem ile devletin yönettiği bir sektörün özel piyasa tarafından da yönetilebileceğini göstererek önemli bir adım attığımızı düşünüyorum. Bence toplumun yararına olan bir yenilik maddi destekten daha önemlidir...”, Katılımcı-R: “...Son yıllarda kaza ve ölü sayısının azalması ile halkın trafiğe olan negatif bakışını pozitifçe çevirdiğini düşünüyorum. Sokağa çıktığımda kendimi daha güvende hissediyorum...”, Katılımcı-Ş: “...Trafik ışıklarının kaldırılmasından sonra trafikte gereksiz yere beklemiyoruz. Böylece doğaya karışan zehirli gaz miktarı azalmış olur...”, Katılımcı-T: “...2000’li yılların başından beri trafiğin düzenli akışı sayesinde yakıt tasarrufu yapabiliyoruz, çok fazla fren kullanmayarak aracımızı koruyabiliyoruz. Yeni düzen bizleri olumlu etkiledi...” şeklinde görüşlerini belirtmişlerdir.

“Rekabet İlişkisi” temasının ikinci alt teması “Toplumsal Kontrol” ‘dür. Toplumsal kontrol, bir toplum düzeninin bozulması ve toplumsal birlik ve beraberliğin sağlanması için insanlar üzerinde etkili denetim görevidir. Toplumsal kontrolün amacı gerek insanlar gerekse kurumlar arası denetimi düzenleyerek toplumun düzenini devam ettirmektir. Toplumsal kontrolün olmadığı yerde toplumun devamından söz edilemez. Toplumsal kontrol; yazılı olan hukuk kuralları ile yazısız

olan töreler, adetler, gelenekler ve görgü kuralları sayesinde sağlanabilir. Ayrıca toplumsal kontrol toplumdan topluma ve bir toplumda zaman içerisinde değişebilir. “Toplumsal Kontrol” alt temasına ilişkin en sık tekrarlanan kod olan “Denetim” hakkında katılımcı görüşleri; Katılımcı-E: “...Her ay bir balıkçı teknesinden avlanan her tür su ürününden yaklaşık 1 kg örnek alıyoruz. Bu örnekleri ise kurşun, cıva, karminyum gibi biyolojik ve kimyasal parametreleri açısından değerlerin insan sağlığı için analizi amacıyla İl Bölge Müdürlüğü’ne gönderiyoruz...”, Katılımcı-B: “...Balık restoranlarını, toptan ve perakende su ürünleri satış yerlerini, balıkçı gemilerinin ruhsat denetimini, balıkçı gemilerindeki kullanılan avlanma vasıtalarının yasaklara uygunluk denetimini, avlanma bölge ve yerlerinin denetimini, avlanmanın yasak olduğu tarihler arası denetimi her ay programın yoğunluğuna göre en 1 en fazla 3 kez yapıyoruz...”, Katılımcı-C: “...Alanya’nın turizm şehri olması dolayısıyla bölgede çok fazla turistik tesis var. Bu yüzden deniz çok fazla kirleniyor ve balık neslinin devamını tehlikeye atıyor. Bence özellikle otellerin daha sık ve gerçekçi denetlenmesi gerekiyor...”, Katılımcı-P: “...Trafik ışıkları kaldırılmadan önce trafiğin denetim ve kontrolüne daha çok ihtiyaç duyardık. Fakat trafik ışıklarının kaldırılmasıyla regülasyonu halk yapmaya başladı. Böylece denetime olan ihtiyacımız azaldı ve polis memurlarının yükünü hafiflettiğimizi düşünüyorum...”, Katılımcı-L: “...Özellikle akşam iş çıkışı saatlerinde trafik biraz yoğun oluyor. Ama bu bana göre normal ve bu saatlerde trafiğin polis memurları tarafından denetlendiğini görüyorum. Bu saatlerde trafik ışığı olduğu zamanları düşündüğümde trafiğin çok daha karışık olduğu canlanıyor gözümde...” Katılımcı-S: “...Herhangi bir ihbar gelmesi durumunda şehrin girişindeki Merkez Emniyet Müdürlüğü önünde şehrin hem girişini hem de çıkışını kapatıyoruz. Bu sayede denetim ve kontrol yapmamızda herhangi bir zorlukla karşılaşmıyoruz...” şeklindedir.

Toplumsal hayatı düzenleyen kurallara uyulmadığında kişinin karşılaştığı tepkiye yaptırım denir. “Toplumsal Kontrol” alt temasına ilişkin en sık tekrarlanan ikinci kod olan “Yaptırım” hakkında katılımcı görüşleri; Katılımcı-C: “...Sıraya koyma sistemimiz gönüllü bir sözleşme gibidir. Her avlanma sezonunun başında bir araya toplanırız ve sezonluk planımızı yaparız. Son zamanlarda kurallara uymayan bir arkadaşımız olmadı. Tüm balıkçılar ne yapması gerektiğini biliyor...”, Katılımcı-F: “...Kooperatifin ilk kurulduğu yıllarda birkaç arkadaşımız sırasını takip etmedi ve

uyarılarımızı dikkate almadılar. Bizlerde Emniyet'e giderek birkaç arkadaşımızın da şahitliğinde durumumuzu izah ettik. Böylece bu arkadaşlarımızın o sezon boyunca avlanma hakları elinden alındı. Bu olaydan sonra da hiçbir balıkçı bu sisteme karşı gelmedi...", Katılımcı-L: "...Trafik ışıklarının kaldırılmasıyla bölgemizde kırmızı ışıkta geçme cezası tarihe karıştı. Tabi ki alkollü araç kullanma, hız limitini aşma, park yasaklarına uymama gibi durumlarda polis memurları tarafından gerekli cezai işlemler uygulanmaktadır...", Katılımcı-P: "...Trafik ışıklarının kaldırılmasını bizler halk olarak çabuk benimsedik. Zaten merkez küçük bir yer, çoğu kişi birbirini tanıyor. Kurallara uymayan birine en büyük yaptırımımız yaptığı bu hareketin yanlış olduğunu belirtmemizdir. Bu düzenlemenin bizlerde oluşturduğu kültür sayesinde birisine yanlışını söyleyince utanıyor ve bu yanlışını kabul ediyor..." şeklindedir.

Maliyet, elde edilen ürünün meydana gelmesi ve pazarlanabilmesi için kullanılan ara malların ve unsurların parasal değeridir. Maliyet çeşitli amaçlara göre bedel ve karşılık anlamında kullanılmakla birlikte, çoğunlukla bir işletmeye belli bir mal, hizmet veya faktör şeklinde sunulan girdilerin işletmeye olan yükü anlamında kullanılır. "Toplumsal Kontrol" alt temasına ilişkin en sık tekrarlanan üçüncü ve son kod olan "Maliyet" hakkında katılımcı görüşleri: Katılımcı-B: "...Kooperatifi kurduğumuz yıllarda özel olarak İstanbul'a gider, oradaki av malzemesi üreten fabrikalarla görüşürdüm. Bu sayede av malzemelerini piyasadakinden %5-6 daha ucuza alarak, balıkçı arkadaşların maliyetlerini düşürmelerine yardımcı olurdu...", Katılımcı-G: "...Balık halleri balıklarımızdan %20 komisyon alırken kooperatif %13 olarak bizlerin yükünü hafifletmektedir...", Katılımcı-E: "...Yunus, fok ve balon balığı nedeniyle balık popülasyonu azaldı. Bu balıklar avladığımız balıkları yiyor, ağlarımızı parçalıyor ve bizleri madden zor durumda bırakıyor...", Katılımcı-A: "...Şu an Alanya şartlarında balıkçılığa başlamak isteyen birisi için maliyet teknesine göre 100-150 bin lira civarındadır...", Katılımcı-N: "...Bence trafik ışıklarının kaldırılması devlete maddi yönden katkıda bulunmuştur. Sonuçta trafik lambalarının bakımı, ömrü bitince yenilenmesi gibi maddi yüklerden devlet kurtulmuş olmaktadır...", Katılımcı-P: "...Bu düzen oturmadan önce trafikte çok fazla beklerdik ve yakıt tüketimi fazla olurdu. Trafik sıkışıklığından dolayı çok fazla fren kullanırdık ve bu aracı yıpratırdı. Fakat yeni düzen bu olumsuzlukları ortadan kaldırdı ve maliyet toplumsal olarak azaldı..." şeklindedir.

2.3. MÜLAKAT VERİLERİNDEN HAREKETLE GÖZLEME DAYALI BULGULAR

Alanyalı balıkçıların ve Sinop şehir merkezinde yaşayan halkın görüşlerine dayanarak mülakata dayalı bulguların değerlendirilmesinin ardından bu bölümü de her iki bölgede yapılan görüşmelere ve gözlemlere dayanarak; "Doğanın Korunması", "İmece/Empati" ve "Örnek Olma/Tanıtım ve Reklam" adlı alt başlıklarda değerlendirilecektir.

2.3.1. Doğanın Korunması

Doğanın korunması, modern ormancılığın doğal bir parçasıdır. Doğayı korumak yalnızca canlı varlıkları koruyup gözetmek demek değildir. Su, toprak ve mineraller gibi bütün doğal kaynakları sakınarak kullanmak da bu görevin ayrılmaz bir parçasıdır; çünkü doğal kaynakların yok olması ancak bu şekilde önlenemez. Bu yüzden, üzerinde yaşadığımız bu gezegenin olanaklarından bütün canlıların daha uzun süre yararlanabilmesi için insanda derin bir sorumluluk duygusunun gelişmiş olması çok önemlidir (www.forumalew.org, 19.05.2015).

Bu alt başlığa ilişkin katılımcı görüşleri: Katılımcı-B: "...Ben ve arkadaşlarım bu sistem sayesinde aşırı avlanmanın önüne geçmiş olduk. Böylece doğal kaynaklarımızı ve doğamızı nasıl korumamız gerektiğini öğrenerek; evlatlarımıza bizden sonra da bu kaynaklardan yararlanma fırsatı sunduk...", Katılımcı-G: "...Bu sistem her ne kadar aşırı avlanmanın önüne geçse de bizlerin nihai amacı kâr etmek... Burada kimse Kızılderili gibi davranmıyor. Duymuşsunuzdur; onlar günlük ihtiyaçları kadar avlanırlarmış. Birçoğumuz ne kadar çok avlanırsak o kadar çok kâr etmenin peşindeyiz. Ancak bu sistemin de getirisi; balıkların neslinin devam etmesine yardımcı olan üreme dönemlerini göz önünde bulundurarak belirli yasakların getirilmesiyle bu sürenin olabildiğince uzatılmasına olanak sağlamaktır...", Katılımcı-İ: "...Trafik ışıklarında gereksiz yere 2-3 dakika beklemektense gerektiği takdirde 5-6 dakika beklemeyi tercih edenlerdenim. Sonuçta gereksiz yere beklemek hem trafiği karıştırmakta hem de havaya yükselen egzoz dumanıyla doğayı kirletmektedir..." şeklindedir.

Araştırmacının gözlemlerine göre, Alanyalı balıkçıların turizm bölgesi olan Alanya'daki otellerin sahillerini kumsallaştırmak için deniz girişindeki kayaları kırmak vb. gibi girişimlerini engellemek için girişimlerinin olduğu; balıkçıların, bu tarz girişimlerin balıkların yuvalarını bozacağı ve doğal dengeyi bozacağı yönünde fikir birliğinde oldukları edinilen izlenimdir. Ayrıca Sinop merkezde sürücülerin trafik ışıklarının yokluğundan dolayı trafikte gereksiz vakit harcamadıkları ve bu sayede doğaya zehirli egzoz gazının daha az karıştığı gözlenmiştir.

2.3.2. İmece/Empati

İmece, özellikle kırsal yörelerde uygulanan bir çalışma yöntemidir. Başka bir ifadeyle birçok kişinin bir araya gelerek sırayla birbirlerinin işlerini görmeleridir. Böylece işler elbirliğiyle ve sıraya bağlı olarak gerçekleştirilmiş olur. Empati ise, bir insanın kendisini karşısındaki insanın yerine koyarak onun duygularını ve düşüncelerini doğru olarak anlamasıdır. Empati sayesinde insan ilişkileri gelişir. İnsanlar arasındaki kavgalar azalır ve zamanla yok olur.

Bu alt başlığa ilişkin katılımcı görüşleri: Katılımcı-I: "...Buraya hepimiz balık avlamak için geliyoruz. Kimin ne kadar süreyle burada kaldığı veya ne kadar süreyle avlandığı çoğu zaman tahmin edilemiyor. Dolayısıyla getirdiğimiz erzaklar bazen ya yetemeyebiliyor ya da hiç erzak getirilemediği de olabiliyor. Böyle aksi durumlarda kimde ne varsa ortaya çıkarılıyor ve herkes herkesin yemeğine ortak olabiliyor...", Katılımcı-D: "...Denize açıldığımızda hemen hemen hepimizin başına gelmiştir; ağın pervaneye dolanması. Bu durumdaki yardımlaşma altın değerindedir. Ve bizde bu zenginlik mevcut... Bu yardımlaşma o koca koca ağların delinmesi ya da yırtılması gibi durumlarda da geçerli...", Katılımcı-S "...Özellikle yayaların çok olduğu Sakarya Caddesi'nde her an yola, kadın veya erkek fark etmeksizin, bir yaya çıkabilir diye 20-30 kilometre hızla gidiyoruz. Bunun nedeni daha çok bizim de yaya olduğumuz durumların olduğu hissiyatıdır. Buna çok dikkat ediyorum şahsım adına...", Katılımcı-L: "...Sakarya Caddesi'nden Hükümet Kavşağı'na girdiğimde önceliğim olmasına rağmen; belediyenin önündeki rampadan buraya(Hükümet Kavşağı) çıkan araçlara öncelik hakkı veriyorum. Bunun sebebi; eğer rampadan gelene yol vermezsek o rampadaki araçlar arka arkaya dizilecek ve olmadık yere

tehlike oluşturacaklar. Sonuçta rampada durmak ya da bunu ayarlamak zor iş...” şeklindedir.

Araştırmacının gözlemlerine göre, Alanyalı balıkçılar ağlarını tamir ederken ve teknelerinin bakımları için teknelerini kıyıya çıkartıp bakıma başladıklarında birbirlerine yardım etmektedirler. Sinop merkezde ise sürücüler merkezin en işlek caddesi olan Sakarya Caddesi’nde bayan, erkek, genç, yaşlı fark etmeksizin yayalara öncelik vermektedirler. Araştırmacı özellikle bu caddede bilinçli olarak karşıdan karşıya birçok kez geçmiştir ve araştırmacıya durma mesafesinde olan her sürücü yol vermiştir. Ayrıca geçiş önceliği kendisinde olmasına rağmen Hükümet Kavşağı’na Sakarya Caddesi’nden çıkan sürücülerin belediye önündeki rampadan bu kavşağa çıkan sürücülere öncelik verdikleri gözlenmiştir.

2.3.3. Örnek Olma/Tanıtım ve Reklam

Örnek olma kavramı burada, gerçekleştirilen uygulama ile aynı sektördeki diğer bölgelere öncülük etmek olarak kullanılmıştır. Tanıtım ve reklam kavramları ise gerçekleştirilen uygulamaların kendi bölgeleri dışına duyurulması anlamında kullanılmıştır.

Bu alt başlığa ilişkin katılımcılar: Katılımcı-A: “...Geliştirdiğimiz bu sistem, bizim gibi balıkçılıkla uğraşan diğer şehirlerdeki balıkçılara uzun ömürlü avlanma adına bir örnek olmuştur. Aynı zamanda Elinor Ostrom’un “Governing The Commons” adlı eserinde bu amacın yer alması hem sistemin diğer bölgelerde de yapılabilmesine olanak sağlamakta hem de bölgenin ve bizlerin bir açıdan da tanıtımını yapmaktadır. Bu da doğru işler yaptığımızın bir kanıtı...”, Katılımcı-T: “...Görülüyor ki mecburiyetten doğan bu düzenleme gereksiz trafik ışıklarının kaldırılmasına öncülük etmiş ve bu düzenleme ile birlikte öyle her kavşağa gelişgüzel trafik ışığının konulmasının yarardan çok zarar getireceği anlaşılmıştır. Tabi bu bizlerin de uyumuyla alakalıdır. Sonuçta biz, sürücüler ve yayalar olarak, bu düzeni başarılı bir şekilde regüle ediyoruz...”, Katılımcı-S: “...Daha çok Avrupa şehirlerinde görülen bu düzeni, başarıyla gerçekleştirebilmemizle Türkiye’de örnek olduğumuzu düşünmekteyim...” şeklinde görüşlerini belirtmişlerdir.

Araştırmacının gözlemlerine göre, Sinop merkezde kornayı resmi araçlar (polis, ambulans, itfaiye vb.) hariç sürücülerin selamlaşma amacının dışında kullanmadıkları gözlenmiştir. Alanya ve Sinop'ta yapılan bu düzenlemeler başarılı bir şekilde uygulanarak Türkiye'de örnek teşkil eden bölgeler olmalarına rağmen, bölgelerin tanıtımının ve reklamının yeterince yapılamadığı gözlenmiştir.

SONUÇ

Devlet kavramı, insanlığın başlamasıyla ortaya çıkmıştır. Devlet kavramının ortaya çıkışından günümüzde kadar devletin tanımında, yapılanmasında ve görev dağılımında farklılıklar görülmektedir. Devletin görevleri, zaman içinde ve toplumdan topluma değişmektedir. Sanayi Devrimi'ne kadar devletin temel görevi, toprak parçasının iç ve dış güvenliğini sağlamaktır. Sanayi Devrimi ve bununla birlikte burjuva sınıfının ortaya çıkmasıyla devletin ekonomik görevleri de daha bir önem kazanmıştır. Bu süreçte devletten, halkın mülkiyet haklarını, temel haklarını, ekonomik yatırımların alt yapısını hazırlaması gibi görevler üstlenmesi bekleniyordu. Ekonomik gelişmelerin zaman içinde gösterdiği ilerleme ile gelir paylaşımında adaletsizlik artmıştır. İşte bu noktada adaletsizliklerin ortadan kaldırılmasında ilk görevi devletin üstlendiği görülmektedir.

Anayasamıza göre devletin temel amaç ve görevleri şunlardır: Türk Milleti'nin bağımsızlığını ve bütünlüğünü, ülkenin bölünmezliğini, cumhuriyeti ve demokrasiyi korumak, kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak; kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmak.

20. yüzyılın başlarından itibaren devlet anlayışı önemli değişikliklere uğrarken, piyasada devletin ağırlığı söz konusudur. 1990'lı yıllarda, Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla devlet ağırlıklı anlayış yerini karma sisteme bırakma eğilimine girmiştir.

Devletin yanı sıra piyasa ekonomisinin olmadığı bir sistem düşünülemez. Hangi mal ve hizmetin üretileceğine devletin karar verdiği sistem kamu ekonomisi; tüketicilerin yani farklı amaçlar peşinde koşan insanların karar verdiği sistem ise piyasa ekonomisidir. Piyasa ekonomisi, kendiliğinden kurulan bir düzen olarak geliştiğinden, insanlar tarafından tasarlanan bir mekanizmadır. Piyasa ekonomisinin geçmişi incelendiğinde kapitalizmin yerine kullanılan bir kavram olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca piyasa ekonomisi, ekonomide yatırım, üretim ve dağıtım ile

ilgili kararların arz ve talebe dayalı olduğu, mal ve hizmet fiyatlarının serbest fiyat sisteminde belirlendiği ekonomidir.

Ortak mallar yenilenemeyen kaynaklardır. Ortak malların faydasından toplumun tüm üyeleri sınırsız olarak yararlanabilir. Kullanımında herhangi bir kısıtlama olmadığından ortak malın aşırı kullanımı söz konusu olmakta ve “ortakların trajedisi”ne sebep olmaktadır. Geçmişten günümüze varlığını koruyan ormanlar, göller, okyanuslar, avlanma sahaları gibi daha birçok ortak mal sayabiliriz. Günümüzde ise özellikle teknolojik gelişmelere bağlı olarak 2000’li yıllardan sonra ortak iletişim ağı olarak hizmet veren “facebook, whatsapp, twitter, swarm” gibi uygulamaların ortak mal özelliği taşıyan online hizmetler olduğunu söyleyebiliriz. Ortak malların toplumun tüm üyeleri tarafından kullanılıyor olmasına rağmen, online hizmetlerin tam anlamıyla ortak mal olarak değerlendirilememesinin nedeni ise; bu hizmetlerden toplumun bazı kesimleri tarafından hiç haberdar olmayışı, bu hizmetlerden haberdar olsa da hizmetleri kullanım yeterliliğine ve niteliğine sahip olamaması ve bunların dışında, bazı yerleşim yerlerinde bu hizmeti sunacak yeterli alt yapının bulunmamasıdır.

Araştırmalar sonucunda her iki araştırma bölgesinde de ortakların trajedisi sorunu, geliştirilen zekice yöntem sayesinde başarıyla ortadan kaldırılmıştır. Bu sorunu aşmayı kolektif şekilde hareket etmelerine borçludurlar. Her iki bölgede de grup halinde işbirliği yapmaları, yapılan düzenlemeyi başarıya ulaştıran önemli etkenlerden birisidir. Ayrıca bu sorunun çözümünde büyük pay, piyasa ekonomisine ait olsa da, bu sorumluluğu piyasa ekonomisinin kamu ekonomisiyle birlikte üstlendiğinden söz edebiliriz.

Çalışma kapsamında araştırma bölgesi olarak Alanya ve Sinop seçilmiştir. Yapılan araştırmanın tarafları Alanya'da balıkçılar ve Sinop şehir merkezinde trafikle bağı olan halktır. Alanya'daki balıkçılık ve Sinop'taki şehir içi trafik düzenlemesi farklı iki alandır. Bu iki alanı bir noktada birleştiren ise iki alanın da ortak mal özelliği taşıyor olmasıdır. Her iki bölge de "Ortak Malların Yönetilmesinde Piyasa Ekonomisinin Rolü" başlığı altında incelenmiştir.

Tezin bu bölümünde, yapılan mülakat ve gözlemlerden elde edilen bulguların değerlendirilmesiyle birlikte sonuç ve önerilere değinilecektir. Bu bölümde "tartışma" kısmının olmamasının sebebi ise; literatürde karşılaştırma yapılarak tartışmaya yer verecek yeterli akademik çalışmanın bulunamamasıdır.

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden mülakat tekniğinin kullanılmasının sebebi; araştırma konusunun Türkiye'de nadir görülen uygulamalar arasında olması, bu uygulamaların yerinde görülmek istenmesi ve gözlem tekniğinden de yararlanarak daha verimli bir araştırma yapılmasının amaçlanmasıdır. Sinop'un merkez nüfusunun yaklaşık 38 bin olması dolayısıyla üst nüfus sınırimız 38 bindir. Alanyalı balıkçılar konusunda herhangi bir kısıt yoktur.

Ortak malların yenilenemeyen kaynaklar olması ve aşırı kullanımına bağlı olarak yok olması tehlikesinden dolayı yönetimini devlet bizzat kendisi üstlenmekte ve kolay kolay özel sektöre bırakmamaktadır. Fakat araştırma bölgeleri olan Alanya ve Sinop'ta bu durumun istisnaları görülmektedir. Her iki bölgede de mecburiyetten ortaya çıkan düzenlemelerin yönetimini devlet piyasa ekonomisine bırakmış ve piyasa ekonomisi de bu görevi başarıyla yerine getirmektedir.

Araştırma konusu, Türkiye dışındaki ülkelerde daha çok ilgi görmektedir. Fakat araştırma konusunun Türkiye'de çok fazla ilgi görmemesinden ve üzerine çok fazla akademik çalışma yapılmamasından dolayı araştırmadan elde edilen sonuçlar bu aşamada görecelidir. Bu yüzden, çalışmadan elde edilen sonuçlar gelecekte yapılabilecek çalışmalarla desteklenerek daha farklı sonuçların geliştirilmesi olanağı göz önünde bulundurularak daha ihtiyatlı bir bakış açısıyla incelenmeli ve değerlendirilmelidir. Bu çalışmadan sonra yapılacak çalışmalar, dönemin şartlarına göre mülakat tekniğine ek olarak başka yöntemlerle de araştırılmaya imkân sağlayabilir.

Yapılan araştırmalar sonucunda her iki bölgedeki düzenlemelerin ortak noktalarını aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

- ✓ Hem Sinop'ta hem de Alanya'da gerçekleştirilen düzenlemeye muhatap olan taraflar bu düzenlemeleri başarılı bir şekilde benimsemişler ve uygulamışlardır.

- ✓ Her iki bölgede de yapılan düzenlemeler planlı değil zaruretten doğan düzenlemelerdir: Sinop'ta şehrin altyapı sorunları, karayolu trafiği düzenlemelerinin bölge ihtiyaçlarını karşılayacak yeterlilikte olmaması gibi sorunlar; Alanya'da ise balıkçılar arasında yaşanan anlaşmazlıklar gibi nedenlerden dolayı ortaya çıkan mecburi düzenlemeler olması...
- ✓ Her iki bölgede de düzenlemeler öncesi bireysel çıkarlar söz konusuysen; düzenlemeler sonrasında grup çıkarları söz konusu olmuş ve bunu da başarıyla gerçekleştirmişlerdir.
- ✓ Düzenlemeler sonucunda her iki bölgede de devlet kontrolünün tamamen ortadan kalktığını söylemek mümkün olmamaktadır: Alanya'da Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı bünyesinde Su Ürünleri birim memurlarının avlanan balık miktarını aylara ve yıllara göre kayıtlara geçirmesi; Sinop'ta ise trafiğin yoğun olduğu saatlerde bazı önemli kavşaklarda polis memurlarının kontrol amaçlı yerlerini almaları gibi...

Sonuç olarak, ortak malların yönetilmesinde piyasa ekonomisinin başarılı olan iki bölgedeki örnekleri incelenmiş ve araştırılmıştır. Tüm ekonomik faaliyetlerde olduğu gibi ortak malların yönetilmesinde de kamu ekonomisi ile piyasa ekonomisinin iyi planlanmış ve araştırılmış bir noktada denge sağlayabileceği sonucuna varılmıştır. Gerçekleştirilen araştırma ile özelleştirme vb. gibi yöntemlerle ortak malların yönetiminin piyasa ekonomisi ile de başarılı bir şekilde sürdürülebileceği görülmüştür. Bu noktada devletin, ortak malların yönetimini tam olarak piyasa ekonomisine bırakmayıp regülasyon görevini devam ettirerek piyasanın daha verimli ve etkin hale getirebileceği sonucuna varılmıştır. Ayrıca bu başarılı uygulamaların devletin yükünü hafiflettiğini de söyleyebiliriz. Alanya'da balıkçılar arasında ve Sinop'ta şehir içi trafiğinde ortaya çıkan anlaşmazlıklar, başarılı olan bu düzenleme sayesinde, ortadan kaldırılmıştır. Eğer bu düzenleme, piyasa güçleri tarafından başarıyla yönetilemeseydi devlet yönetime müdahale etmek zorunda kalacak ve devletin yükü artacaktır.

KAYNAKÇA

- Ağartan, K. ve Buğra, A. (2009). *21. Yüzyılda Karl Polanyi'yi Okumak, Bir Siyasi Proje Olarak Piyasa Ekonomisi*, Ankara: Sena Ofset.
- Akalın, G. (2000). *Kamu Ekonomisi*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Akalın, G. (2002). *Türkiye'de Ekonomik-Politik Kriz ve Piyasa Ekonomine Geçiş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Akalın, G. (2014). *Türkiye'de Piyasa Ekonomisi ve Küresel Ekonomik Kriz*, Ankara: Orion Kitabevi.
- Akça, H. (2007). *Regülasyon Ekonomisi*, Adana: Nobel Kitabevi.
- Akça, H. (2011). Devlet Müdahalesinin Başarısızlığı Üzerine Bir Değerlendirme. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20 (3), 179-190.
- Akdoğan, A. (2007). *Kamu Maliyesi*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Akman, T.K. (2011). *Kamu Maliyesine Giriş*, İzmir: İlya İzmir Yayınevi.
- Aktan, C. C. (1992). *Kamu Ekonomisinden Piyasa Ekonomisine: Özelleştirme*, İzmir: Akliselim Matbaası.
- Aktan, C.C. ve Karaaslan, Y.T. (2009). *Regülasyon Ekonomisi ve Kamusal Regülasyonlar Teorisi, (İçinde: Coskun Can Aktan, Dilek Dileyici)*, İzmir: Birleşik Matbaacılık.
- Aktan, C.C. "Piyasa Başarısızlığının Anatomisi ve Kamu Ekonomisi Rasyoneli", http://www.canaktan.org/ekonomi/kamu_maliyesi/kamu-ekonomisi/kamu-ekon-rasyoneli.pdf, (Erişim Tarihi: 22.11.2014).
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S. ve Yıldırım, E. (2010). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- Ardıyok, Ş. (2002a). Devletin Piyasalara Müdahalesi: Regülasyon. Gazi Üniversitesi İktisat Kongresinde Tebliğ, *Ekonomik Yaklaşım*.
- Ardıyok, Ş. (2002b). Türkiye'de İnternetin Geliştirilmesinde Rekabetin Rolü. 8. *Türkiye'de İnternet Kongresinde Tebliğ*.

- Ardıyok Ş. ve Tepe B. (2004). Devlete Yeni Rol: Regülasyon. *Amme İdaresi Dergisi*, 37, 105-130.
- Armağan, R. (2003). Kamu Ekonomisinde Dışsallıklar ve Dışsallıkların İçselleştirilmesi, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9, 159-178.
- Arsan, H. Ü. (1992). Kamu Maliyesi Alanında Yeni Bir İnceleme Konusu: Uluslararası Kamusal Mallar, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 47(1), 403-426.
- Arslan, M.O. (2012). *Kamu Maliyesi*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Web-Ofset.
- Arslan, M. (2014). *Kamu Maliyesi Ders Notları*. ["http://birecik.harran.edu.tr/ders_notlari/kamu_maliyesi.pdf"](http://birecik.harran.edu.tr/ders_notlari/kamu_maliyesi.pdf)/kamu_maliyesi.pdf, (Erişim Tarihi: 11.11.2014).
- Aslantaş, M.F. (2011). *Bölgesel Kamusal Mallar ve Bölgesel Kalkınma Bankaları (Asya Kalkınma Bankası Örneği)*. (Yayınlanmamış YL Tezi). Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Ayrançöl, Z. (2012). *Küresel Kamusal Mallar ve Su Hakkı*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Ataç, E. (2006). *Kamu Maliyesi*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Web-Ofset.
- Baden, J. A. & Noonan, D.S. (1998). *Managing The Commons*, Indiana: Indiana University Press.
- Barış, A. (2008). *Kamu Maliyesi Teorisinde Küresel Kamusal Mallar*. (Yayınlanmamış YL Tezi). Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat.
- Batirel, Ö.F. (1990). *Kamu Maliyesi Teorisine Giriş*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayın No: 492, İİBF Yayın No: 388.
- Berkes, F. (1986). Local-level Management and The Commons Problem: A Comparative Study of Turkish Coastal Fisheries, *Marine Policy*, July, 215-229.

- Berkes, F. ve Kışlalıoğlu, M. (1989). A Comparative Study of Yield, Investment and Energy Use in Small-Scale Fisheries: Some Considerations for Resource Planning, *Fisheries Research*, 7, 207-224.
- Böke, K. (2011). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Bulutoğlu, K. (2003). *Kamu Ekonomisine Giriş*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bulutoğlu, K. (2004). *Kamu Ekonomisine Giriş*, İstanbul: Batı Türkeli Yayıncılık.
- Coase, R. H. (1960). The Problem of Social Cost, *Journal of Law and Economics*, 3, 1-44.
- Crandall, R.W. (2003). *An End to Economic Regulation?*. <http://www.brookings.edu/views/Papers/crandall/20030721.pdf>, (Erişim Tarihi: 11.11.2014).
- Crandall, R.W. (2008). *Extending Deregulation*, http://www.brookings.edu/~media/research/files/papers/2007/2/28useconomics%20crandall%20opp08/pb_deregulation_crandall.pdf, (Erişim Tarihi: 10.11.2014).
- Çelebi, A.K. ve Yalçın, A.Z. (2008). Kamusal Mallar Teorisinin Değişimi: Bölgesel Kamusal Mallar, *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 15(2), 1-18.
- Demir, O. (1997). *Ekonomide Devlet*, Ankara: Tisamat Basım Sanayii (SPK Yayın No.71).
- Deniz, Ö. ve Dikkaya, M. (2014). *Ekonominin Temelleri I-II*, Ankara: Savaş Yayınevi.
- Diñer, Ö. (2008). Sosyal Haklar ve Sosyal Yardımların Etkinliğinin Artırılması: Türkiye Uygulamaları Üzerinden Bir Tartışma, *1. Dünya Yardımseverler Kongresi*, İstanbul, 22-24 Mart.
- Durmuş, M. (2006). Sosyal (Kamusal) Malların Yeniden Tanımlanması Gereği, *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, 17 (59), 65-97.
- Durmuş, M. (2008). *Kamu Ekonomisi*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Durgut, M. (1993). Özelleştirme ve Regülasyon. *Elektrik Mühendisliği Dergisi*, 93-96.

- Edizdoğan, N. (1998). *Kamu Maliyesi*, Bursa: Ekin Kitabevi.
- Edizdoğan, N., etinkaya, . ve Gümüş, E. (2012). *Kamu Maliyesi*, Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Eker, A. (1999). *Kamu Maliyesi*, İzmır: Anadolu Matbaacılık.
- Erol, İ. (1992). Ekonomi Açısından Devlet ve Piyasa. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi: Prof. Dr. Bedri Gürsoy'a Armağan*, 3-4, 147-155.
- Eskicioğlu, O. (1995). *İslam Hukuku Açısından Serbest Piyasa Ekonomisi*, İzmır: Anadolu Matbaacılık.
- Gök, A. (2011). Devletin Ekonomiye Müdahalesi ve Regülasyonlar, *EKEV Akademi Dergisi*, 46, 371-388.
- Gümüş, E. (2013). *Maliye Politikası-II*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Web-Ofset.
- Güvenek, B. (2009). Devletin Regülasyonlar Yoluyla Piyasalara Müdahalesi ve Türkiye Enerji Piyasaları. *Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 12(18), 45-62.
- Han, E. (2002). "Piyasa Ekonomisi", <http://www.aso.org.tr/kurumsal/media/kaynak/TUR/asomedyaya/mayis2002/dosyamayis2002.html>, (Erişim Tarihi: 14.11.2014).
- Hardin, G. (1968). The Tragedy of the Commons. *Science Dergisi*, Sayı. 162, 1243-1248.
- Karasar, N. (2009). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Ankara: Nobel Kitabevi.
- Kargı ve Yüksel. (2010). Çevresel Dışsallıklarda Kamu Ekonomisi zmleri, *Maliye Dergisi*, 110, 187.
- Kaul, I., Grunberg, I. ve Stern, M. (1999). *Global Public Goods*, New York: Oxford University Press.
- Kayıran, M. (2013). Kamu Malları: Piyasa Başarısızlığı Mı Teorilerin Başarısızlığı Mı?. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 68, 147-184.
- Kirmanodđlu, H. (2013). *Kamu Ekonomisi Analizi*, İstanbul: Beta Yayınevi.

- Libecap, G.D. (1986). Property Rights in Economic History: Implications for Research, *Explorations In Economic History*, 23, 227-252.
- Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü (1996), Türkiye’de “Kamu Kesimi ve Özel Kesim” Ayırımının Normatif Ve Reel Planda Önemi ve Sınırları, *Devlet Bütçe Uzmanlığı Araştırma Raporu*. Ankara.
- Musgrave, R.A. (1959). *The Theory of Public Finance*, Tokyo: McGraw-Hill Book Company.
- Mutlu, A. (2006). Küresel Kamusal Mallar Bağlamında Sağlık Hizmetleri ve Çevre Kirlenmesi: Üretim, Finansman ve Yönetim. *Maliye Dergisi*, 150, 53-78.
- Nadaroğlu, H. (1998). *Kamu Maliyesi Teorisi*, İstanbul: Beta Kitap.
- Oğuz, F. ve Çakmak, O. (2002). Küreselleşen Bir Dünyada Regülasyon. *Liberal Düşünce Dergisi*, 25-26, 143-153.
- Oğuz, F. (2011). *Devlet ve Piyasa*, Ankara: Seçkin Kitabevi.
- Ostrom, E. (1990). *Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action*, Cambridge: Cambridge University Press
- Ostrom, E. (1994). Coping with Tragedies of the Commons. *Annual Review of Political Science*, 2, 493-535.
- Ostrom, V. ve Ostrom, E. “*Public Goods and Public Choices, Workshop in Political Theory and Policy Analysis*”, Indiana University, <http://theworldbuilders.witesman.com/v372/Ostrom%20public%20goods%20and%20public%20choices.pdf>, (Erişim Tarihi: 10.10.2011). akt. Ayrangöl, Z. (2012). *Küresel Kamusal Mallar ve Su Hakkı*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Özkazanç, Ö. (2006). *İktisat Teorisi*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Web-Ofset.
- Öztürk, N. (2007). *Piyasa Başarısızlığından Kamu Ekonomisinin Başarısızlığına: Ekonomide Devletin Değişen Rolü*, Ankara: Palme Yayıncılık.
- Öztürk, N. (2011). *Kamu Ekonomisi*, Bursa: Ekin Yayınevi.
- Parasız, İ. (1999). *Mikro Ekonomi*, Bursa: Ezgi Kitabevi.

- Pehlivan, O. (2013). *Kamu Maliyesi*, Trabzon: Celepler Matbaacılık.
- Peker, H.S. ve Altınışık, İ. (2011). Negatif Dışsallıkların İçselleştirilmesi Açısından Karbon Ticareti. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, 4, 65-76.
- Reel, Y. (2010). *Regülasyon, Dünya’da ve Türkiye’de Liman Sektörü Reform ve Regülasyonu*, İstanbul: Beta Yayınevi.
- Robinson, C. & Elgar, E. (2003). *Competition and Regulation in Utility Markets: An End to Economic Regulation?*, <http://www.brookings.edu/views/papers/crandall/20030721.pdf>, (Erişim Tarihi: 15.12.2014).
- Rosenbaum, E. (2000), “What is a Market? On the Methodology of a Contested Concept” *Review Of Social Economy*, 8(4), 455-482.
- Sağbaşı, İ. (2013). *Vergi Teorisi*, Ankara: Kalkan Matbaacılık.
- Samuelson, P.A. (1954). The Pure Theory of Public Expenditure, *RES*, Cilt: 36, 387-389.
- Samuelson, P.A. (1955). Diagrammatic Exposition of a Theory of Public Expenditure, *RES*, Cilt: 37, 350-356.
- Sanlı, K.C. (2000). *Rekabet Hukukunda Tekelci Fiyatlandırma, Perşembe Konferansları*, 75-165. <http://www.rekabet.gov.tr/File/?path=ROOT%2FDocuments%2FPer%25c5%259fembe%2BKonferans%25c4%25b1%2BYay%25c4%25b1n%2Fperskonfryn55.pdf>, (Erişim Tarihi: 18.12.2014).
- Saraç, Ö. (2010). Vergi Harcamaları ve İktisadi Etkileri, *Maliye Dergisi*, 159, 262-277.
- Sarısoy, S. (2010). Düzenleyici Devlet ve Regülasyon Uygulamalarının Etkinliği Üzerine Tartışmalar, *Maliye Dergisi*, 159, 278-298.
- Savaş, V. (1978). *Piyasa Ekonomisi ve Devlet*, İstanbul: Beta Yayınevi.
- Savaşan, F. (2012). *Kamu Ekonomisi*, Trabzon: Celepler Matbaacılık.

- Scitovsky, T. (1971). *Welfare and Competition*, USA: Richard D. Irwin, Inc. akt.
- Akman, T.K. (2011). *Kamu Maliyesine Giriş*, İzmir: İlya İzmir Yayınevi.
- Shelton, J. R. (1999). “Regulatory Reform, Demonopolisation, and Privatisation: How to Ensure Consistency with Competition”, Pre-unctad X Seminar on the Role of Competition Policy for Development in Globalizing World Markets, İsviçre.
- Solak, A.O. (2012). Evrensel Hizmetlerin Sunulduğu Piyasalarda Serbestleştirme ve Özelleştirme: Ekonomik Etkinlik Açısından Bir Değerlendirme. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16, 177-190.
- Smith, A. (1981). *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, Oxford: Oxford University Press.
- Stiglitz, J. E. (1994). *Kamu Kesimi Ekonomisi*, (Ö.F. Batırel çev.). İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları.
- Stiglitz, J. (2000). *Economics of the Public Sector*, New York: W.W. Norton & Company. akt. Kirmanoğlu, H. (2013). *Kamu Ekonomisi Analizi*, İstanbul: Beta Yayınevi.
- Stroup, R.L. (2000). Free Riders And Collective Action Revisited, *The Independent Review*, 9(4), 485-500.
- Susam, N. (2001). Aşırı Vergi Yükü Kavramı ve Aşırı Vergi Yükü Hesaplamalarında Telafi Edilmiş Talep Eğrilerinin Kullanılması, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları 39. Seri*, 57-70.
- Şenatalar, B. (1995). *Kamu Ekonomisi*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Web-Ofset.
- Şener, O. (1997). *Kamu Ekonomisi*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Web-Ofset.
- Şener, O. (2006). *Kamu Ekonomisi*, İstanbul: Beta Kitap.
- Tanzi, V. (2011). *Government versus Markets: The Changing Economic Role of the State*, Cambridge; Cambridge University Press.
- TÜSİAD, Piyasa Ekonomisi Ve Türkiye Uygulaması, Yayın No: TÜSİAD-T/87.5.100, İstanbul. akt. Uysal, D. (2004). Türkiye’de Piyasa Ekonomisi ve Ekonomik Özgürlükler, Konya: Çizgi Kitapevi.

- Turan, D. (2008). *Küresel Kamusal Mallar ve Finansmanı*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Uçar, M. (2004). Bilim, Rasyonelite ve Piyasa Ekonomisi. *Atatürk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 3-4, 535-557.
- Uysal, D. (2004). *Türkiye’de Piyasa Ekonomisi ve Ekonomik Özgürlükler*, Konya: Çizgi Kitapevi.
- Ülgen, G. (2005). *Türkiye’de Piyasa Ekonomisine Geçiş Süreci ve Sürdürülebilirliği*, İstanbul: Derin Yayınları.
- Ünsal, E.M. (2001). *Mikro İktisat*, Ankara: İmaj Yayıncılık.
- Winston, C. (1998). U.S. Industry Adjustment to Economic Deregulation, *Journal of Economic Perspectives*, 12(3), 89-110.
- Wrobel, R. M. (2012). The social market economy as a model for sustainable growth in developing and emerging countries, *Economic and Environmental Studies*, ISSN 2081-8319, 12(1), 47-63.
- Wrobel, R. M. “*Social Market Economy as Alternative Approach of Capitalism after the Financial and Economic Crisis*”, [http://kasyp.net/fileadmin/kasyp_files/Documents/reused/Social Market Economy/Wrobel- Social_market_economy_1_.pdf](http://kasyp.net/fileadmin/kasyp_files/Documents/reused/Social_Market_Economy/Wrobel- Social_market_economy_1_.pdf), (Erişim Tarihi: 30.05.2015).
- www.alanya.gov.tr, 16.05.2015
- www.canaktan.org, 17.12.2014
- www.ekodialog.com, 22.03.2015
- www.forumalew.org, 28.12.2014
- www.kgm.gov.tr, 16.05.2015
- www.mevzuat.gov.tr, 22.03.2015
- www.tarim.gov.tr , 17.12.2014
- www.tuik.gov.tr, 28.12.2014
- Yayla, A. (2001). *Devletçi Zihniyet ve Piyasa Ekonomisi*, Ankara: Liberte Yayınları.
- Yayla, A. (2004). *Piyasa Medeniyeti*, Ankara: Liberte Yayınları.

Yılmaz, İ. (2010). *Friedrich August Hayek*. http://yilmaz.mersin.edu.tr/derslerdir/materyaller/KIS/hayek_2010_iy.pdf, (Erişim Tarihi: 12.12.2014).